

A Nemzeti Könyvtár új épülete a Budavári Palotában

FARKAS LÁSZLÓ — HAVASSY PÁL — TOMBOR TIBOR

I. A TERVEZÉS ELŐZMÉNYEI

A) KORMÁNYHATÓSÁGI DÖNTÉS 'A NEMZETI KÖNYVTÁR ÚJ ELHELYEZÉSÉRŐL. A KÖNYVTÁR EDDIGI ELHELYEZÉSEINEK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE. AZ ÚJ ÉPÜLET

A Kormány Gazdasági Bizottsága a budavári volt királyi palota helyreállítására és felhasználására, s ennek keretében a Nemzeti Könyvtár új elhelyezésére vonatkozóan 1959. júliusában hozott elvi döntés után 1959. december 30-án hozta meg azt a határozatát, amely szerint a Budavári Palotának és környezetének kulturális központ céljára történő helyreállítása során a Magyar Népköztársaság Nemzeti Könyvtárát, az Országos Széchényi Könyvtárt a Budavári Palota nyugati, ún. krisztinavárosi épületében és a Szent György téren létesítendő új épületben kell elhelyezni.¹

Az 1802-ben *Széchényi* Ferenc által alapított Nemzeti Könyvtárunk úgyszólván kezdettől fogva elhelyezési gondokkal küzdött. A cenki (Sopron megye) Széchényi kastélyból 1803-ban hozták fel Pestre, ahol először a volt Páloskolostor könyvtár-termében helyezték el, azonban egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a könyvtár a pálosok egykori kolostorában nem maradhat. Egy magyar hazafi² 1803 végén azt javasolta, hogy a könyvtárt a Komáromi Várban helyezték el, ahol földrengéstől nem kellene tartani. „Egy ily fekvésénél és erődítményénél fogva egyaránt bevehetetlen várba kellene nemcsak a könyveket, hanem a képeket, szobrokat és az összes műemlékeket elhelyezni.”

A Helytartótanács felszólítására az Országos Építészeti Hivatal 1804 nyarán két tervet készített a könyvtár elhelyezésére vonatkozólag;³ az egyik terv szerint a könyvtár részére új épületet emeltek volna.

Egy évvel később a könyvtár első igazgatója *Miller* Ferdinánd Budán kincstári épületet keresett a könyvtár elhelyezésére; ennek során szóba került a Helytartótanács épületének egyik része (a mai Országház utcában), továbbá a budai Ferencesek-temploma, de a Színház utcai, illetve Szent György téri Karmeliták kolostora is.⁴

Kovachich Márton György, a maga korának tudós professzora 1806 tavaszán azt javasolta, hogy vigyék át a könyvtárt Budavarába, az Erdődy-féle házba, ahol ő maga is lakott, József nádor azonban e tervet ellenezte.⁵

A Pálosok kolostorából a könyvtárnak 1806-ban az ún. nagyobb szemináriumba (az Egyetem téri egyetemi épületnek azóta lebontott részébe) kellett átköltöznie.⁶

Ugyanebben az évben (1806) *Miller* Ferdinánd javaslatot tett a Magyar Nemzeti Múzeum (és benne a könyvtár) új épületének megépítésére. A javaslatot a nádor felkarolta és építési program kidolgozására adott utasítást. Bizottság alakult, mely megállapította az egész épület tervszerű beosztását, az egyes gyűj-

temények elhelyezésére szükséges termeket, stb. Mindezt a Bizottság elnöke *Eszterházy József* 1806. november 14-én a nádor elé terjesztette.⁷

Ennek alapján készítette el azután *Hild* János pesti építész, a későbbi nagy-névű építész *Hild* József atyja a Hatvani — mai Kossuth Lajos — utcában a Ferenc-rendiek temploma mögötti telken felépíteni szándékolt épület tervrajzát, beosztását, úgyhogy a nádor az 1807. évben az egész tervezetet kinyomatta s a nyilvánosság elé terjesztette.⁸ A könyvtár ebben az épületben az emeleten kapott volna helyet.

Az épület sohasem épült fel. A nádor és a kancellária sok iratot készített az épülettel kapcsolatban, de végül is a tervek 1811-ben lekerültek a napirendről.⁹

A könyvtár az egyetemi épületből 1817-ben a mai Múzeum-kert területén lévő *Batthyány*-féle régi ház „hirtelenében átalakított helyiségeibe”¹⁰ költözött, ahol az igazgató három termet újonnan bebútoroztatott.¹¹ Innen a könyvtár az 1838. évi nagy árvíz idején a *Ludoviceum* épületébe költöztették, ahol a gyűjtemény egy része „rögtönözve s ideiglen... föllállított; többi része ládákbá zárva vesztegelt ott 1847-ki tavaszig,”¹² amikor mostani helyére, a *Pollack* Mihály által tervezett s időközben elkészült épületbe, a „Nemzeti Múzeum” épületébe költözött.

Ebben az épületben, illetve ennek az épületnek egy részében — az épület nagyobb részét a Történeti Múzeum és a Természettudományi Múzeum helyiségei foglalják el — s az utóbbi években rendelkezésére bocsátott két kisebb pót-épületben (a volt *Festetich*-palota: *Pollack* Mihály tér 10. és a Múzeum utca 3. sz. épület) működik jelenleg a Nemzeti Könyvtár. Az egyre gyarapodó könyvtár helyhiánya már a múlt század utolsó évtizedeiben nyomasztó volt,¹³ 1945 után pedig egészen katasztrófálissá vált. A könyvtár állománya hatalmas mértékben megnövekedett.¹⁴ A felszabadulást követően megindult kulturális forradalomban a Nemzeti Könyvtárra igen fontos új feladatok hárultak, s a könyvtár szervezeteileg is kibővült. A hatalmas állomány elhelyezésére és a megnövekedett feladatok elvégzésére a meglévő helyiségek már mindenképpen alkalmatlanoknak és teljesen elégteleneknek bizonyultak. A Nemzeti Könyvtár megfelelő új elhelyezését tovább nem lehetett halasztani, s az új elhelyezés sürgős megoldásának kérdése napirendre került.

Az 1952. évben úgy látszott, hogy lehetőség lesz megfelelő modern épület emelésére — még az első öt éves terv keretében. A hely kijelölése tekintetében a *Tabán*, majd konkrétabb formában a Közgazdasági Egyetem és a *Petőfi*-híd közötti pesti *Dunapart* jött szóba. Amikor ez a megoldás lekerült a napirendről, valamely meglévő épület átalakítására törekedtek. Szó volt a *Kilián*-laktanyáról, a volt *Ludovikáról*, a *Kaffka* Margit Gimnáziumról stb., legkomolyabb formában a volt *Tőzsde*-palota, majd a pesti *Vigadó* átépítése került szóba, de egyik elképzelés sem volt megvalósítható.¹⁵ Legutoljára került szóba a volt királyi palota.

Az 1958. év végén foglalkozott először a Művelődésügyi Minisztérium a könyvtár elhelyezésével a *Budavári Palotában*, amikor az a kormányzati álláspont alakult ki, hogy a volt királyi palotát kulturális intézmények számára kell átalakítani. Ez a lehetőség a könyvtárat igen súlyos problémák elé állította: dönteni kellett, hogy a várhegyen emelt épület megközelítés szempontjából alkalmas lesz-e nemzeti könyvtár céljaira, hogy a más célra készült épület megfelelő átalakítása — figyelembe véve az épület műemléki jellegét is — építészetiileg megvalósítható-e. Az Országos Széchényi Könyvtár pontosan felmérte helyiség-

szükségletét (funkcionális egységek szerint csoportosítva), s ezt a kimutatást elvi álláspontjának rögzítésével a Művelődésügyi Minisztérium elé terjesztette.¹⁶ Az elvi szempontok közt kifejezésre juttatta, hogy olyan megoldást kell találni, amely a könyvtár jövőjét legalább fél évszázadra biztosítja. Ami közvetlenül a volt királyi palotában való elhelyezést illeti, a könyvtár ekkor — 1958 november elején — konzultálva az Országos Könyvtárügyi Tanács Könyvtárépítési és Berendezési Szakbizottságával a következő alapkövetelményeket szögezte le:

a) A kiszemelt épületrész (krisztinavárosi szárny) könyvtárrá való átalakítása esetén alulról, a Palota-tér felől kell a főforgalmi bejáratot megépíteni.

b) Gondoskodni kell a könyvtár archivális és múzeális állományának védelméről, e célra a vár kazamatáiban kell 20—25 000 m³-t biztosítani.

c) Maga a krisztinavárosi épületszárny 50 éves távlatban előreláthatóan nem lesz elegendő, biztosítani kell tehát a közvetlen közelben egy pótépület építésének lehetőségét.

A könyvtár a kérdés fontosságára való tekintettel ez ügyben az Országos Könyvtárügyi Tanács Könyvtárépítési és Berendezési Szakbizottságának részletes szakvéleményét is kikérte. Ez a testület 1958 decemberében foglalkozott a Könyvtár várbeli elhelyezésének kérdésével.¹⁷ Ugyancsak az Országos Széchényi Könyvtár felkérésére 1958. decemberében az Országos Műemléki Felügyelőség is foglalkozott a könyvtár várbeli elhelyezésének ügyével és egyes technikai és funkcionális kérdésekben — mint például az épület alsó megközelítésének, valamint a raktárak elhelyezésének kérdésében — már kedvező tájékoztatást adott a könyvtárnak.¹⁸ Ezekután a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya és az Országos Könyvtárügyi Tanács elnöksége, valamint Könyvtárépítési és Berendezési Szakbizottsága az Országos Széchényi Könyvtár vezetésével a Szakbizottság szakvéleménye alapján 1959. január 4-én együttes ülésen vitatta meg a könyvtárnak a Budavári Palota krisztinavárosi épületében való elhelyezését. Az értekezlet kifejezte azt a véleményét, hogy az épület megfelelő átépítés és berendezés után alkalmassá válhatik a Nemzeti Könyvtár elhelyezésére.¹⁹ Ezt az állásfoglalást követte 1959 nyarán a Kormány Gazdasági Bizottságának elvi döntése, amely már kimondta, hogy a Nemzeti Könyvtár elhelyezését a Budavári Palota krisztinavárosi épületének átalakításával kell megoldani. A Gazdasági Bizottság 1959. december 30-án kelt említett határozata ennek az elvi döntésnek volt végső hivatalos megfogalmazása.

A Budavári Palota könyvtár céljára átépítendő épülete az egykori királyi Palotának a Krisztinaváros, illetve a Tabán felé néző nyugati része kb. 110 m hosszú és 45 m széles épület, melynek hatalmas központi előcsarnoka, illetve lépcsőháza és két nagy belső udvara van. A központi előcsarnokhoz kapcsolódó s a két belső udvart is körülfutó belső folyosókból nyílnak az épület utcai (részben a Várkertre és a belső várudvarra néző) traktusai. Főbejárata a Vár ún. Oroszlán-udvaráról nyílik. A földszinttől, vagyis a mai főbejárat szintjétől felfelé két teljes emelete és egy részben kiépített harmadik emelete, lefelé pedig két alagsora és két pincésora — összesen tehát nyolc szintje — van.

A Budavári Palota²⁰ — *Ybl* Miklós és *Hauszmann* Alajos nagyszerű alkotása — annak a régi palotának a helyén épült fel, melynek első építője IV. Béla volt a tatárjárás utáni időkben; fénykorát Zsigmond és Mátyás király idejében élte, majd a török uralom s a felszabadító ostrom alatt (1686) szinte teljesen

elpusztult. Az egykori palota helyén, a régi alapfalak részbeni felhasználásával Mária Terézia építtetett új palotát. Ez a palota szinte változatlan alaprajzi elrendezésben állott fenn a múlt század közepéig. A kiegyezés után került fel a palota átalakításának, kibővítésének, illetve új épületrészek építésének gondolata. A tervek elkészítésére *Ybl* Miklós kapott megbízást, s az építkezés 1890-ben kezdődött meg. *Ybl*-nek 1891-ben bekövetkezett halála után *Hauszmann* Alajos folytatta, majd fejezte be 1905-ben az építkezési munkálatokat.

A krisztinavárosi épület, amely az OSzK új otthona lesz, az *Ybl* és *Hauszmann* által tervezett, illetve végrehajtott palotai építkezések során elsőként valósult meg. Mivel a régi Mária Terézia-féle palotaudvar nyugati részén egy ilyen hatalmas új épület számára elégséges hely nem állt rendelkezésre, az épület már a középkori erődfalakra és a közöttük elterülő terraszos kertekre (Újvilág- és Nyúlkert) került. Keleti oldala, épp csak érinti a Vár felszínét, maga az épület a nyugati lejtőn áll, nyugati falával a legalsó erődfalra támaszkodva. Így a lejtős terepen épült házak sajátossága jellemzi: magassága a Tabán felől sokkal nagyobb mint a várudvar felé eső oldalon. A Tabán felől nézve még a pince-sorok is tekintélyes magasságban vannak, s az innen nézve több emelet magasságban fekvő épületszinteknek a várudvar felé minden oldalon jól világított alagsor jellegű kiképzésük van. Az Oroszlán-udvarról nyíló földszinti főbejárat a tabáni oldalról nézve már az V. szint.

B) A TERVEZÉSI MUNKÁK MEGINDÍTÁSA. A TERVFELADAT

A könyvtár vezetősége már az elvi döntés meghozatala után (1959 júliusa) haladéktalanul hozzákezdett az átépítés tervezésének előkészítéséhez. Az 1959 második felében kidolgozott építési programtervezet²¹ vázolja a könyvtár különböző funkcióit; helyiségkategoriók, valamint szervezeti egységek szerinti csoportosításban részletesen megadja a könyvtár helyiségszükségletét, és rögzíti a tervezésben irányadónak tekintendő főbb szempontokat.

Az építési programtervezet kidolgozásánál a könyvtár arra törekedett, hogy az épület könyvtári célokra történő helyreállítása, illetve átalakítása során a könyvtárépítés korszerű alapelvei és szempontjai, az adott műszaki lehetőségekben belül a legnagyobb mértékben érvényesüljenek. A két legfontosabb kérdés a raktárak és az olvasószolgálati helyiségek megfelelő elhelyezése volt.

A raktárak elhelyezése tekintetében a programtervezet hangsúlyozta azt a funkcionális követelményt, hogy a raktáraknak jól megközelíthetőeknek kell lenniök mind a feldolgozó helyiségek, mind az olvasótermek felől. Ez a követelmény a könyvraktárak centrális elhelyezését teszi szükségessé. Ennek egyik módja a krisztinavárosi épület esetében, a reprezentatív lépcsőház megszüntetésével a belső udvarok terének és a közéjük eső lépcsőházi épületrésznek egységes raktártömbbé való kialakítása, amely az I. épületszinttől a VI. épületszintig terjed, s a raktárak fölött a VII. szinten helyezhetők el az olvasószolgálati helyiségek. Amennyiben azonban a reprezentatív lépcsőházat meg kell tartani, az egységes összefüggő raktár csak a lépcsőház alatti szinteken, a pincék és az alagsorok szintjein valósítható meg, innen felfelé a belső udvarok helyén két különálló raktári tornyot lehet kialakítani, amelyek csak a lépcsőház alatti központi térben kapcsolódnak egymáshoz. Ebben az esetben tehát az épület két belső udvarának felhasználásával egy „U”-alakú raktártömb alakítható ki.

Az olvasószolgálati helyiségek kialakításánál a programtervezet az olvasószolgálat szakosításának, a szabadpolic rendszernek és az egységes nagy olvasói tér kiképzésének korszerű könyvtárépítési alapelvét tartotta szem előtt. Egy teljes épületszintet kizárólag a könyvtár olvasószolgálatának céljára kell berendezni úgy, hogy ezen az olvasószolgálati szinten legyenek az általános olvasóterem, a hírlapolvasóterem, és külön ifjúsági olvasóterem mellett a szakosított tudományos olvasótermek is. Minden olvasóteremben biztosítani kell a leggyakrabban használt könyvek minél nagyobb mennyiségének szabadhasználatú polcokon történő elhelyezését.

Az olvasók érkezési pontjánál, tehát ahol az olvasó lépcsőn vagy liften az olvasószolgálati szintre felérkezik, egy olyan centrumot kell kialakítani, amely az olvasó számára kiinduló pontul szolgál mind az egyes helyiségek használata, mind pedig azoknak megközelítése tekintetében. Ebben a centrumban kell elhelyezni az olvasói katalógusokat, itt kell lennie a tájékoztatószolgálatnak, a hozzátartozó tájékoztató kézikönyvtárral együtt, s e körül a centrum körül helyezkedjék el az olvasótermek egybefüggő rendszere.

Ez az építési programtervezet volt az a kiinduló dokumentum, amelynek alapján a tervezési munkálatokat meg lehetett kezdeni.

Kezdetől fogva nyilvánvaló volt, hogy a nagy és rendkívül sokrétű feladatkört ellátó Nemzeti Könyvtár elhelyezésének, berendezésének és felszerelésének megtervezése során az építészek és könyvtárosok igen szoros együttműködésére van szükség a könyvtári szakmai és a műszaki szempontoknak, illetve lehetőségeknek állandó és folytonos egybehangolása érdekében. Csak ily módon volt remélhető egy korszerű, funkcionálisan települő, reprezentatív nemzeti könyvtár terveinek kialakítása a meglevő épületben.

Építészek és könyvtárosok állandó összeműködésének szükségességére a könyvtárépületek tervezése, megépítése, illetve átépítése folyamán a szakirodalom is hangsúlyozottan rámutat.²²

Ennek a szükséges együttműködésnek a jegyében küldött ki a kormányzat külföldi tanulmányútra két építészt: *Hidasi* Lajost, a Budavári Palota főépítészt és *Havassy* Pált, a Nemzeti Könyvtár új épületének felelős tervezőjét, valamint két könyvtárost: *Hámori* Bélát és dr. *Pajkossy* Györgyöt, az Országos Széchényi Könyvtár fősztályvezetőit azzal a megbízással, hogy a tervezési munkák megkezdése előtt általános tájékozódás céljából tanulmányozzák a Szovjetunió, Lengyelország, Svájc, a Német Szövetségi Köztársaság és Ausztria különböző nagy könyvtárait, elsősorban azokat, amelyek feltehetőleg hasznos tapasztalatokat nyújthatnak Nemzeti Könyvtárunk új épületének tervezéséhez. Erre a tanulmányútra annál is inkább szükség volt, mert felhasználható hazai tapasztalatokkal nem rendelkezünk, külföldön pedig a könyvtárépítés a legutóbbi évtizedekben igen nagy fejlődésen ment át, s annak eredményeit semmiképpen sem volt szabad figyelmen kívül hagyni.²³

A Budavári Palota helyreállítására vonatkozó beruházási program²⁴ kormányhatósági jóváhagyása során olyan intézkedés történt, hogy a Nemzeti Könyvtár épületének tervezési programját és műszaki tervezési feladatát az építészek és a könyvtárosok közösen, egyidejűleg dolgozzák ki. Ezzel az intézkedéssel a kormányhatóság intézményesen biztosította a tervezés munkájában a műszaki és a könyvtári szakemberek együttes részvételét.

Az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója a könyvtári jellegű szakmai-funkcionális tervező és szervező munka elvégzésével, valamint az ezzel összefüggő összes ügyek intézésével, két dolgozóját, dr. Tombor Tibort, a Raktári Osztály vezetőjét és dr. Farkas László főkönyvtárost bízta meg, a tervezés irányítását pedig dr. Sebestyén Géza h. főigazgató feladatává tette. Ilymódon a vezetés közvetlen szervezeti egységeként jött létre az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtárépítési Munkacsoportja.

A Munkacsoport két dolgozója a funkcionális és műszaki tervező munkában, a világszerte ezen a téren követett gyakorlatnak megfelelően, szakmai konzultáns-tervezőként vesz részt. A Munkacsoport állandóan figyelemmel kíséri a bel- és külföldi könyvtárépítési, könyvtárberendezési és az ezekkel a tárgykörökkel kapcsolatos szakirodalmat. Gyűjti, rendszerezi, és nyilvántartja a könyvtári szakdokumentációs anyagot, s a feltárt eredményeket a tervezés rendelkezésére bocsátja. A Munkacsoport állandó kapcsolatban Havassy Pál építésszel, az épület felelős tervezőjével, illetve a KÖZTI (Középülettervező Vállalat) III. számú, a Budavári Palota terveinek elkészítésével megbízott Irodájával, végzi a tervezés könyvtári vonatkozású részét.

Az egyes részletkérdések kidolgozásában természetesen szoros együttműködés van a könyvtár valamennyi szervezeti egységének (főosztály, osztály, önálló csoport, üzem) vezetőjével.

A legfontosabb elvi kérdések társadalmi-szakmai megvitatására a könyvtár külön szakmai Tanácsadó Testületet is létesített,²⁵ amelyben képviselteti magát a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári, továbbá Műszaki Osztálya, s amelynek munkájában a könyvtári élet prominens személyiségei vesznek részt.

Az Országos Széchényi Könyvtár dolgozói a havonta megjelenő *OSzK Híradó*²⁶ útján rendszeres tájékoztatást kapnak az „új otthon” tervezési, illetve építési munkájának főbb eseményeiről, s módjuk van javaslatukat, valamint elgondolásaikat kifejteni.

Az átépítéssel kapcsolatos tervezési munka első nagy szakasza már lezárult. A KÖZTI III. sz. Irodája és a Könyvtár Könyvtárépítési Munkacsoportja közös munkájának eredményeként 1961 augusztusára elkészült. „A Nemzeti Könyvtár új épületének tervezési programja és műszaki tervezési feladata,” (a továbbiakban „Tervfeladat”) amely műszaki tervanyagával együtt három terjedelmes kötet.²⁷ Ez a dokumentum csak a Budavári Palota krisztinavárosi épületére vonatkozik, nem tartalmazza a könyvtár Szent György téri pótépületének programját és műszaki tervezési feladatát. Ennek kidolgozása külön történik.

A tervezési program a könyvtárnak szakmai szempontok alapján, a műszaki megvalósíthatóság lehetőségeinek figyelembevételével kidolgozott igényeit tartalmazza. Tulajdonképpen a műszaki tervezés feladatainak könyvtári szempontok szerint való megfogalmazása. A műszaki tervezési feladat elkészítése a tervezés első szakasza, terveken történő megfogalmazása azoknak a feladatoknak, amiket a részletes kiviteli tervek elkészítése során fel kell dolgozni és részleteiben meg kell oldani. A tervezési program az egymással összhangba hozott szakmai és műszaki szempontok figyelembevételével meghatározza a különböző funkcionális kategóriákba és különböző szervezeti egységekbe tartozó helyiségek helyét, területét, egymással való kapcsolatát, a könyvtár berendezését és felszerelését, valamint ezeknek a terveit is. A műszaki tervezési feladat mind-

ezenek felül egyéb, műszaki és pénzügyi adatot is tartalmaz (költségelőirányzatok, megvalósítási ütemezés, gazdasági számítások stb.).

Tanulmányunkban a tervezéssel kapcsolatban eddig létrejött dokumentumokat nemcsak tartalmilag ismertetjük, hanem azokat kialakulásuk folyamatában is megvizsgáljuk és rámutatunk azokra az elvi alapokra, gyakorlati szükségességekre vagy lehetőségekre, amelyek a tervdokumentáció kidolgozása során az egyes döntések meghozatalának indokául szolgáltak. Ezzel egyidejűleg vázolni kívánjuk a tervezés eddigi munkájában követett módszereket s az egyes feladatok elvégzésének időbeli és logikai egymásutánját.

II. A NEMZETI KÖNYVTÁR FELADATAI ÉS SZERVEZETE

A) A FELADATOK ELEMZÉSE ÉS A FUNKCIONÁLIS TERVEZÉS SZEMPONTJAI

A műszaki tervezés igénye a szakmai könyvtári-funkcionális tervezéssel szemben egészen tömör megfogalmazásban az, hogy a tervezési program vázolja azokat a funkciós folyamatokat, amelyek az épületben elhelyezni kívánt intézményben, a jelen esetben tehát a Nemzeti Könyvtárban végbemennek, illetve amiket ott végezni kell; adja meg az épületben kialakítani kívánt helyiségek számát, méreteit, a berendezési és felszerelési szükségleteket és az egyes helyiségek kiképzésére vonatkozó különleges követelményeket. Az igényt lényegileg az intézmény feladatai határozzák meg.

A tervezési program kialakítása során tehát az első lépés a Nemzeti Könyvtár feladatainak (funkcióinak) szabatos meghatározása volt. Ennek vizsgálata jegyében készült el az Országos Széchényi Könyvtár 1959. évi építési programtervezete is. Nyilvánvaló, hogy a feladatokat az érvényben levő jogi rendelkezések — törvények, rendeletek, szervezeti szabályzatok stb. — alapján kellett összeállítani, de nyilvánvaló az is, hogy a tervezésben nem lehetett figyelmen kívül hagyni a fejlődés várható irányát és mértékét sem. Különösen fontos ez Nemzeti Könyvtárunknak a Budavári Palota krisztinavárosi épületében történő elhelyezése esetében, figyelemmel arra, hogy az épület későbbi bővítésére semmilyen irányban sincs lehetőség, ezért a várható fejlődés számára, amennyiben az helyigénnyel jár, a helyet már előre biztosítani kell és a helyiségek belső elrendezését úgy kell megtervezni, hogy az esetleg szükségessé váló belső átcsoportosítás könnyen — lehetőleg újabb belső építkezési munkák végzése nélkül — megvalósítható legyen.

Az Országos Széchényi Könyvtár feladatait a tervezési program a jelenleg érvényben levő rendelkezések alapján, a reális várható fejlődés irányának mérlegelésével foglalja össze. Eszerint: a Magyar Népköztársaság Nemzeti Könyvtára, az Országos Széchényi Könyvtár feladatkörébe különböző tudományos könyvtári, közművelődési könyvtári és országos könyvtárügyi feladatok ellátása tartozik.

a) Jelenleg a Könyvtár a következő feladatokat végzi:

1. *Archivális és muzeális feladat.* Az Országos Széchényi Könyvtár gyűjti, feldolgozza és megőrzi a teljes magyar és magyar vonatkozású irodalmat, írott és nyomtatott, vagy egyéb módon rögzített (film, hanglezem, metszet stb.) dokumentumokat. A múltban a könyvtár egyetlen példánnyal volt kénytelen kielégíteni mind a használat, mind a megőrzés érdekeit, ami sok esetben az archivális példány elrongyolódását eredményezte; 1952-től kezdve a könyvtár kettős kötelepéldányban részesül, de a kettős raktározást helyhiány miatt eddig csak részben lehetett megvalósítani. Az új épületben nemcsak az elkülönítést kell lehetővé tenni, de — ami ugyanilyen fontos — a szükséges könyvegészségügyi feladatokat is el kell végezni (konzerválás, restaurálás). A muzeális (könyvtörténeti) feladat azt jelenti, hogy az Országos Széchényi Könyvtár gyűjti, feldolgozza, megőrzi tudományosan feltárja, a tudományos kutatás számára rendelkezésre bocsátja és muzeális jelleggel bemutatja a könyvtörténeti és irodalomtörténeti emlékeket (kéziratok, ősnymtatványok, unicumok stb.).

2. *Nyilvánosságügyi feladatok.* Az Országos Széchényi Könyvtár nyilvános jellegű. Jelenlegi helyiségviszonyai azonban bénítóan hatnak tevékenységére. Az olvasóhelyek csekély száma miatt hatalmas könyvállományát viszonylag kis olvasóközönség számára tudja csak hozzáférhetővé tenni. Az új elhelyezésben biztosítani kell a nyilvános jellegű könyvtári funkció megfelelő ellátását, egyrészt az olvasóhelyek számának jelentős növelésével, másrészt korszerű, differenciált olvasótermi hálózat (általános olvasóterem, hírlap olvasóterem, ifjúsági olvasóterem, tudományos szakolvasóterem és kutatófülkék) kiépítésével. A tudományos kutatókon és az egyetemi hallgatókon kívül az Országos Széchényi Könyvtár feladata az olyan magasabb igényű olvasók kiszolgálása is — helyben olvasással és tájékoztatószolgálatával — akik a könyvtár szolgáltatásait nem tudományos kutatási céllal, hanem önművelési szándékkal, tudományos érdeklődésből, vagy meghatározott tanulmányi céllal kívánják igénybe venni. Ehhez a könyvtárnak megfelelő számú olvasóhelyet kell biztosítani.

A Nemzeti Könyvtár feladata az is, hogy a könyv fejlődéstörténetét és a magyar irodalom eddig megtett útját állandó kiállításon bemutassa. Az állandó kiállítást időleges tematikai kiállításoknak kell kiegészíteniök.

Nagy befogadóképességű előadóteremben előadások, irodalmi estek rendezése éppúgy feladata a könyvtárnak, mint az úgynevezett könyvklub létesítése, amelyben a közönség kényelmes, otthonos körülmények között gyorsan és közvetlenül ismerkedhetik meg a szabadpolcra helyezett legfrisebb új kiadványokkal, és teljesen közvetlen formában olvashatja a napilapokat és folyóiratokat.

3. *Országos könyvtárügyi feladatok.* Az Országos Széchényi Könyvtár szerkeszti a *Magyar Nemzeti Bibliográfiát* és a *Magyar Folyóiratok Repertóriumát*. A jövőben a bibliográfiai feladat tájékoztatói funkcióvá szélesedik. Ennek keretében a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* és a *Magyar Folyóiratok Repertórium* szolgáltatásait korszerűsíteni és bővíteni kell további kiadványfélések regisztrálásával. A főfeladat a hungarica dokumentáció kiépítése: meg kell szervezni a külföldi magyar vonatkozású kiadványok lehetőleg teljes nyilvántartását, amely módot nyújt a hungarica anyagra vonatkozó információk központi szolgáltatására.

Igen sokrétűek az Országos Széchényi Könyvtár könyvforgalmi feladatai is. Ellátja a kötelepéldányok beszoolgáltatásával és szétosztásával kapcsolatos fel-

adatokat, lebonyolítja a hazai könyvtárak nemzetközi kiadványcseréjét, a hazai bibliográfiai tevékenységet központilag nyilvántartja, a bibliográfiai terveket begyűjti, az ajánló bibliográfiák tervét elbírálja, ezenkívül központi katalógusokat szerkeszt, lebonyolítja a könyvtárközi kölcsönzéseket, a hazai fölépítési munkákat, de ellátja az értékes könyvek és folyóiratok kiseljétezésének megakadályozásával, valamint a könyvtárak elavult és fölépítési állományának rendezésével kapcsolatos feladatokat is, országos nyilvántartást vezet a Magyarországon fellelhető külföldi folyóiratokról, kiadja a hazai közkönyvtárakba érkezett külföldi könyvek jegyzékét (*Országos Gyarapítási Jegyzék*). Új elhelyezésében a könyvtárnak ezeket az országos feladatait is tovább kell fejlesztenie.

Országos jellegű könyvtárügyi feladatok az Országos Széchényi Könyvtár könyvtártudományi feladatai is. Ezek a könyvtárelmélet és módszertan, továbbá az iskolán kívüli könyvtáros-képzés és a továbbképzés kérdéseinek gondozása, valamint a könyvtártudományi szakkönyvtári feladatok ellátása.

b) Új feladatként fog jelentkezni a Nemzeti Könyvtár új elhelyezésében egyes tudományos szakkönyvtári funkcióknak és a központi tároló könyvtár funkcióinak végzése.

1. *Szakkönyvtári funkciók*: Az Országos Széchényi Könyvtár — jellegénél és állományánál fogva — alkalmasnak látszik arra, hogy a magyar történelem, magyar irodalom és magyar nyelvészet országos szakkönyvtára legyen. Az országos könyvtári hálózat keretében e tudományterületeken nem működik megfelelő szakkönyvtár s e szakkönyvtári funkciók ellátása a Nemzeti Könyvtár új épületében lehetővé válik.

2. *Tároló könyvtár*. Tekintve, hogy a kevésse forgalmazott, illetve ritkán kutatott könyvek egyre nagyobb terhet jelentenek a könyvtárak számára, világszerte törekednek az ilyen anyagnak úgynevezett tároló könyvtárakban való koncentrálására s egyben a párhuzamos példányok számának csökkentésére. A tároló könyvtár országos szinten oldaná meg az említett dokumentumok korszerű elhelyezését és könyvtárközi kölcsönzés útján történő kiszolgáltatását. Ezzel lehetővé válnék, hogy a hazai könyvtárak raktáraikat az élő és gyakran forgalmazott könyvanyag tárolására használják fel. Az Országos Széchényi Könyvtár új elhelyezése lehetőséget nyújt a tároló könyvtár kialakítására.

Ezek tehát azok a feladatok, amelyeket a könyvtárnak épülő új otthonában végeznie kell. A tervezésnek arra kellett törekednie, hogy az új épületben mindezeket a feladatokat a könyvtár funkcionális szempontból a lehető legjobban és emellett a lehető leggazdaságosabban tudja ellátni. A funkciók jó kielégítésével párhuzamosan azonban az esztétikai szempontokra is gondosan ügyelni kell a tervezés során. A nemzeti könyvtár épülete is célépület, de mégsem fogható fel merőben célépületként, melynek megépítésekor egyetlen szempont a célszerűség, a funkciók folyamatosságának biztosítása. A nemzeti könyvtárnak kimagasló jelentősége van egy nép kulturális életében és ennek a jellegnek az épület esztétikai kiképzésében is kifejezésre kell jutnia. Fokozott mértékben érvényes ez a megállapítás Nemzeti Könyvtárunk új épülete esetében. A Budavári

Palota fővárosunk egyik legszebb pontján áll. A Nemzeti Könyvtár új elhelyezésében Mátyás király egykori világhírű könyvtára, a „Bibliotheca Corviniana” közelében fog működni és fogja szolgálni a magyar művelődés nagy ügyét. A hely, a történelmi múlt és a könyvtár előtt álló feladatok nagysága fokozott helytállásra kötelezi a könyvtárt.

A funkciók meghatározása után következett értelemszerűen a különböző funkciók elvégzéséhez szükséges helyiségszükséglet meghatározása, ami a tervezés kezdeti szakaszában még csak hozzávetőlegesen történhetett. A helyiségszükséglet mértékét, helyesebben a rendelkezésre álló terület jó kihasználását erősen befolyásolja éppen a helyiségek elrendezése és beosztása, a helyiségösszefüggések célszerű megszerzése és megtervezése. Éppen ezért a helyiségszükséglet hozzávetőleges megállapítása után először az épület funkcionális belső elrendezési tervét, az egyes összefüggő helyiségcsoportok elhelyezését és beosztását kellett elkészíteni; meg kellett tervezni az egyes folyamatok (az állomány mozgása és az olvasók áramlása) irányát, helyét. A különböző funkcionális helyiségcsoportokhoz tartozó egyes helyiségek területi adatainak pontos megállapítására csak ezután kerülhetett sor, s ezt követi végül a berendezési és felszerelési tárgyak s azok elhelyezésének megtervezése.

B.) A NEMZETI KÖNYVTÁR SZERVEZETE ÉS AZ INSTITUCIONÁLIS SZEMPONTÚ TERVEZÉS

Az épület belső elrendezésének kialakításakor azonban a jellegzetes könyvtári funkcionális szempontokat egyeztetni kellett bizonyos adminisztrációs jellegű szükségletekkel. A könyvtár a hatáskörébe utalt feladatokat, valamint a sajátos könyvtári feladatok megvalósításához szükséges adminisztrációs jellegű munkákat bizonyos szervezeti egységekre tagolódva végzi. A különböző szervezeti egységek elhelyezésének is megfelelő logikus rendben kell történnie, amit az egész intézmény szervezeti felépítése, a szervezeti egységek funkcionális és adminisztratív feladatai, valamint ezeknek egymással való kapcsolata határoznak meg. A könyvtárépület belső elrendezésekor az egyes szervezeti egységek elhelyezésének ezt az adminisztrációs szempontú logikus rendjét is biztosítani kell, de természetesen mindig úgy, hogy ugyanakkor az elsődleges funkcionális szempontok is érvényesüljenek.

Ez a kétszempontú tervezés nagyon gondos tanulmányozást igénylő, bonyolult feladat, amelyet még nehezebbé tesz az a körülmény, hogy a helyiségek elrendezésekor az egyes funkcionális és adminisztratív helyiségcsoportokon belül figyelembe kell venni a munkafolyamatoknak a korszerű üzemszervezési elvek alapján végbemenő egymásutánját is. Üzemszervezés szempontjából az Országos Széchényi Könyvtár, mint sokrétű feladatot ellátó nemzeti könyvtár bonyolult „nagyüzemi jellegű” kulturális intézmény. Ezt a ténnyt világosan tükrözi a funkcióknak megfelelően tagolt szervezeti felépítése is.

Az Országos Széchényi Könyvtár a jelenleg érvényben levő Szervezeti Szabályzat szerint a következő szervezeti felépítésben látja el feladatait:

Vezetés: Főigazgatóság, Igazgatási Csoport, Gazdasági Hivatal.

I. Főosztály. Modern könyvgyűjtemény.

Gyarapítási Osztály
Feldolgozó Osztály
Raktári Osztály
Olvasószolgálati és Tájékoztató Osztály
Bibliográfiai Osztály

II. Főosztály. Modern különgyűjtemények,

Hírlaptár
Zeneműtár
Térképtár
Kisnyomtatványtár
Mikrofilmtár és Fotolaboratorium

III. Főosztály. Történeti különgyűjtemények.

Kézirattár
Régi és Ritka Nyomtatványok Tára
Színháztörténeti Tár
Műemlékkönyvtárak (Gyöngyös, Keszthely, Zirc)

IV. Főosztály. Könyvforgalmi ügyek.

Kötelespéldány Csoport
Nemzetközi Csereszolgálat
Központi Katalógus
Könyvtárközi Kölcsönzés
Könyvelosztó

Könyvtártudományi és Módszertani Központ.

Közművelődési Könyvtárak Módszertani Osztálya
Tudományos és Szakkönyvtárak Módszertani Osztálya
Oktatási Osztály
Tájékoztató Osztály
Sokszorosító Üzem

Közvetlenül a főigazgató irányítása, illetve felügyelete alatt működik a Zárolt Kiadványok Tára. Az intézetvezetés közvetlen szervezeti egysége jelenleg a Könyvtárépítési Munkacsoport is. A gazdasági vezető közvetlen irányítása és felügyelete alatt működik a Könyvkötészet és a Restauráló Laboratórium; hatáskörébe tartoznak még a műhelyek is.

Ezeknek a szervezeti egységeknek az elhelyezéséről kellett tehát a tervezésnek az új épületben gondoskodnia. A jövő a könyvtár szervezeti felépítésében is hozhat természetesen változásokat, s a tervezésnek az ilyen szervezeti változások lehetőségeivel is számolnia kellett.

III. A KÖNYVTÁR HELYISÉGSZÜKSÉGLETE

Az új Nemzeti Könyvtár építésének 1959-ben kidolgozott első programtervezete a könyvtári munkában szerzett tapasztalatoknak, az Országos Széchényi Könyvtár távlati fejlesztési tervének, illetve fejlődési irányának, továbbá az ide vonatkozó bel- és külföldi szakirodalomnak a figyelembevételével megállapította a könyvtár helyiségszükségletét, az egyes funkcionális helyiségcsoportok és a szervezeti egységek szerinti csoportosításban. E szerint az könyvtár helyiségszüksége — levonva a Programtervezetben közölt számadatokból a Szent György téri pótépületben elhelyezendő Könyvtártudományi és Módszertani Központ, valamint az egyéb, máshova telepítendő helyiségcsoportok (szolgálati lakások, garázs, óvóhelyraktárak) helyiségszükségletét — alapterületben kifejezve összesen 34 496 m², ami az egyes funkcionális főcsoportok között a következőképpen oszlik meg:²⁸

könyvraktárak	21 740 m ²
nyilvános szolgálati helyiségek	5 735 m ²
szolgálati-feldolgozó helyiségek	4 752 m ²
üzemek-műhelyek	1 569 m ²
mozgalmi, társadalmi és jóléti helyiségek	700 m ²
<i>összesen:</i>	<u>34 496 m²</u>

(A nem funkcionális jellegű „egyéb helyiségek” pl. mosdók, telefonközpont, technikai berendezések helyiségei, tűzoltók helyiségei stb. területi adatait a Programtervezet nem adta meg, minthogy ezeknek kialakítása olyan speciálisan műszaki feladat, amelynek megoldásánál könyvtári szakszemponatok nem igen jöhetnek figyelembe. Ezekkel a helyiségekkel most sem kívánunk foglalkozni.)

A megadott helyiségszükséglet szervezeti egységek szerinti megoszlása a Programtervezet szerint a következő:

Intézetvezetés, Igazgatás, Gazdasági Hivatal, Zárolt kiadványok Tára	3 703 m ²
I. Főosztály. Modern könyvgyűjtemény	14 759 m ²
II. Főosztály. Modern különgyűjtemények	7 742 m ²
III. Főosztály. Történeti különgyűjtemények	3 965 m ²
IV. Főosztály. Könyvforgalmi ügyek	4 327 m ²
<i>összesen:</i>	<u>34 496 m²</u>

A Programtervezet természetesen a könyvtári helyiségeknek mind funkcionális, mind szervezeti megoszlása tekintetében további részletezést is ad, ezeknek a részleteknek azonban jelenlegi tanulmányunk szempontjából most nincs jelentőségük, annál kevésbé, mert hiszen — mint arra már korábban utaltunk — a Programtervezetben megadott helyiségszükségleti adatok még csak hozzávetőlegesek lehettek s a helyiségszükséglet pontos felmérése csak a tervezés későbbi szakaszában, az épület belső funkcionális tervének elkészítése után történhetett meg. Látni fogjuk a későbbiek folyamán, hogy a tervezés során miképpen alakult ki a Nemzeti Könyvtár most már véglegesen megfogalmazott helyiségigénye, és

hogy ez a helyiségigény miképpen viszonylik a Programtervezetben megjelölt hozzávetőleges helyiségszükséglethez.

Itt utalunk arra, hogy már a könyvtár 1959-ben készült Programtervezete is tartalmazott egy elrendezési vázlatot arra vonatkozólag, hogy mi módon lehetne a könyvtár részére szükséges helyiségszoportokat, illetve helyiségeket a Budavári Palota krisztinavárosi épületébe telepíteni. Ennek, a Programtervezetben csak illusztrációképpen közölt elrendezési vázlatnak nem egy gondolata a későbbi szakmai és műszaki tervezés során, kisebb-nagyobb változtatással mint megvalósítandó elgondolás került be a tervezési programba és a műszaki tervezési feladatba, azontúl, hogy a tervezet koncepciója a tervezés későbbi szakaszaiban is iránymutató maradt.

Az épület meglevő és meg nem változtatható szerkezeti felépítése és alaprajzi elrendezése bizonyos mértékig és bizonyos tekintetben már eleve meghatározta a tervezés irányát és lehetőségeit, amit a könyvtár kezdettől fogva tudomásul vett, mert a műszaki szakvélemények és az egyéb körülmények gondos és alapos mérlegelése után arra a meggyőződésre jutott, hogy a Budavári Palota krisztinavárosi épületében és az annak közvetlen közelében felépülő Szent György téri pótépületben a Nemzeti Könyvtár *minden tekintetben* megfelelő elhelyezését biztosítani lehet.

Ezzel kapcsolatosan kell most szólnunk arról, hogy a könyvtár 1959. évi építési programtervezetében megjelölt helyiségszükséglet a krisztinavárosi épületben nem elégíthető ki teljes mértékben, illetve minden vonatkozásban. A tervezési munkáknak már a kezdeti szakaszában nyilvánvalóvá vált, hogy az Országos Széchényi Könyvtár minden szervezeti egységének elhelyezésére az épületben rendelkezésre álló hely nem elégséges. (Kitűnt pl. az, hogy építészeti okokból nincs lehetőség az épület egyes szintjeinek olyan mérvű megosztására, amilyent a Programtervezet számításba vett.)

El kellett tehát dönteni azt a kérdést, hogy a Nemzeti Könyvtár mely részei helyezhetők el a legcélszerűbben abban a pótépületben amelynek felépítését a Programtervezet csak egy későbbi időpontra kontemplálta, amely azonban az illetékes kormányhatóság döntése szerint már a mostani építési időszakban felépül. Az Intézetvezetés álláspontja e tekintetben az volt, hogy leghelyesebb ebben a pótépületben a Könyvtártudományi és Módszertani Központot (KMK) elhelyezni, minthogy funkcionálisan ez a részleg különíthető el leginkább az Országos Széchényi Könyvtár egyéb szervezeti egységeitől, s a létesítendő új épületben a KMK számára a legkorszerűbb igényeket kielégítő elhelyezés biztosítható. A KMK leendő otthonául kijelölt Szent György téri pótépület programtervét és tervfeladatát az eddig elkészült munkálatok, minthogy ezek csak a Budavári Palota krisztinavárosi épületére vonatkoznak, nem foglalják magukban, s éppen ezért kívül esnek e tanulmány körén.

Itt kell szólnunk arról is, hogy a könyvraktári területszükséglet kielégítése tekintetében az épületben adott lehetőségek elmaradnak a Programtervezetben megjelölt igényektől. Bebizonyosodott azonban a tervezés folyamán, hogy bár a krisztinavárosi épületben rendelkezésre álló raktárak területe lényegesen (több mint 6000 m²-rel) kevesebb annál, amit a Programtervezet kívánt, korszerű raktározási elvek és berendezések felhasználásával a Nemzeti Könyvtár raktárszükséglete ebben az épületben lényegében kielégíthető.

A könyvtár jelenlegi raktáraiban a Könyvtáráépítési Munkacsoport által vég-

zett felmérések azt bizonyítják, hogy Nemzeti Könyvtárunk sajátos körülményei folytán (kötelespéldányos könyvtár) a raktári terület 1 m²-ére nem 200—250 kötet elhelyezésével lehet számolni, mint ezt még a Programtervezet tette — elsősorban a külföldi szakirodalom alapján — hanem 1 raktári m²-en a hagyományos vasállványokon is átlagosan 400 (polefolyóméterenként 57) kötet helyezhető el, s tömör raktári berendezés alkalmazása esetén ez a szám m²-enként 500—600-ra emelkedik. A Programtervezetben megjelölt raktári helyszükséglet tehát ennek megfelelő arányban csökken. Nyilvánvaló persze, hogy az időközben elvégzett felmérések eredményei alapján az egyes szervezeti egységeknek a programtervezetben megjelölt raktárigényét, a ténylegesen kiépíthető raktárterület méreteinek figyelembevételével újból át kellett vizsgálni, hogy ennek alapján a rendelkezésre álló raktárterület beosztása és berendezése megtervezhető legyen. Ezt a feladatot a Könyvtárépítési Munkacsoport az érdekelt szervezeti egységek közreműködésével nagyrészt már el is végezte és annak eredményéről, továbbá a Nemzeti Könyvtár egész raktározási problematikájáról s a raktározási kérdéseknek az új épületben tervezett megoldásáról külön tanulmányban kíván beszámolni.

IV. A TERVEZÉSI PROGRAM ÉS A MŰSZAKI TERVEZÉSI FELADAT KIDOLGOZÁSA

A) AZ ELHELYEZÉS TERVEZÉSE

1. *Az elhelyezési terv kidolgozásának módszere, időrendje és elvi alapjai*

Az elhelyezési terv kidolgozása során a tervezés azt a munkamódszert követte, hogy elsősorban a funkcionális egységek (raktárak, olvasószolgálati helyiségek, feldolgozó helyiségek, üzemek, műhelyek stb.) elhelyezésének rendjét dolgozta ki, annak szem előtt tartásával, hogy a könyvtár a reá háruló funkciókat a legteljesebb mértékben és a legmegfelelőbb módon tudja majd elvégezni. Ezt a funkcionális elhelyezési tervet kellett azután összhangba hozni a könyvtár szervezeti felépítésével és mindkét szemponton belül biztosítani az egyes munkamenetek végzésének különleges szempontjait. *Havassy* Pál felelős tervező az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezetői, osztályvezetői és önálló csoportvezetői előtt 1961. január 18-án ismertette az első tervvázlatot,²⁹ s ezt a tervezés ugyanazon év tavaszán tartott sorozatos megbeszéléseken részleteiben megtárgyalta a könyvtár egyes szervezeti egységeivel. Ezekről a megbeszélésekről jegyzőkönyvek, feljegyzések készültek, s a megbeszélések menetéről valamint az azokon kialakult véleményekről, állásfoglalásokról a munkacsoport folyamatosan tájékoztatta *Sebestyén Géza* főigazgató helyetttest, akinek irányításával folytatott további tárgyalásokon tisztázta a tervezés a függőben maradt kérdéseket a könyvtár vezetőivel.

Így alakult ki az egyes helyiségcsoportok, illetve helyiségek elhelyezésének, területének, egymással való kapcsolatának az a részletes tervezete, aminek tervanyagát a Középülettervező Vállalat III. számú Irodája elkészítette,³⁰ s amit aztán mint a Nemzeti Könyvtárnak most már a műszaki szempontok és lehetőségek figyelembevételével kidolgozott építési programját az Országos Széchényi Könyvtár vezetői kollégiuma, dr. *Jóború Magda* főigazgató elnökletével az 1961. május 17-én tartott ülésén megtárgyalta és kisebb módosításokkal elfogadott.³¹

A kollégium által elfogadott építési programot 1961. június 9-én megtárgyalta az Országos Könyvtárügyi Tanács Elnökségének, Könyvtárépítési és Berendezési Szakbizottságának és a Nemzeti Könyvtár új elhelyezésével kapcsolatban létesített Tanácsadó Testületnek együttes ülése is.³² Az új épülettel kapcsolatos munkavédelmi és munkaegészségügyi kérdéseket a könyvtár vezetői kollégiuma által elfogadott építési program, illetve vázlattevé alapján a SZOT és a Közalkalmazottak Szakszervezete megbízottjaival tárgyalta meg a tervezés, ugyancsak 1961. júniusában.³³ Az építési program rövidített szövegét terjesztette fel az Országos Széchényi Könyvtár főfelügyeleti hatóságához a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztályához.³⁴

Ennek az építési programnak, illetve az annak alapjául szolgáló korábbi tervdokumentumoknak alapján készült el ezután a KÖZTI III. sz. Irodája, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtárépítési Munkacsoportja közös munkájának eredményeként, a Művelődésügyi Minisztérium Műszaki Osztályának közreműködésével a Nemzeti Könyvtár részletes tervezési programja és műszaki tervezési feladata — a Tervfeladat — 1961. augusztus 31-én.³⁵

Ezt a Tervfeladatot az Építésügyi Minisztérium mellett működő Konzultatív Várbizottság javaslata alapján az Építésügyi Minisztérium 1962. február 15-én jóváhagyta.³⁶ A jóváhagyó hatóság a Tervfeladatban foglaltakkal szemben mindössze három változtatást kívánt. Ezek: a) a krisztinavárosi épületbe tervezett központi kazánház helyett az egész épületkomplexum bekapcsolása a távfűtési rendszerbe, b) a könyvtár alsó megközelítésének új kidolgozása és c) az épület tetősíkjai átépítési tervének kisebb módosítása. Most ezeknek a változtatásoknak a figyelembe vételével fogjuk ismertetni a Nemzeti Könyvtár új épületének Tervfeladatát, az egyes részek kialakításának logikai rendjében. (A központi kazánház helyének felhasználására, valamint a könyvtár alsó megközelítésének kérdésére e tanulmány során még külön is kitérünk).

A tervezést — mint arra már utaltunk — alapvetően meghatározta és bizonyos tekintetben korlátozta is az a tény, hogy nem új épület építéséről van szó, hanem egy meglévő, műemlék jellegű és külsejében, valamint lényeges alaprajzi szerkezetében meg nem változtatható, eredetileg reprezentatív célokra épült palotát kell nemzeti könyvtár céljára átalakítani.

Építészek és könyvtárosok kezdettől fogva tisztában voltak azzal az elvben és gyakorlatban bevált alapigazsággal, hogy egy új, célszerűen, a könyvtári funkciók feltétlen figyelembevételével megtervezett könyvtárépület felépítése lényegesen egyszerűbb feladat, mint egy meglévő, más célú épület könyvtári célokra történő átépítése. Az átépítések, hozzáépítések igen sok esetben végül is szükségmegoldások. Idegen funkciók kielégítésére létesített épület átalakítása könyvtári funkciók céljaira nem mindig lehetséges és kompromisszumokkal jár. A kijelölt épület elfogadásának vagy visszautasításának megvizsgálásakor általában jól meg kell gondolni, milyen kompromisszumokkal jár majd az átépítés. Fontos kérdésekben kompromisszumot kötni sohasem szabad!

A Budavári Palota krisztinavárosi épületének nemzeti könyvtár céljára való átépítésével kapcsolatosan is számos problémát kellett már előzetesen tisztázni. Ilyen volt mindenekelőtt az épület alsó megközelítésének, a Palota téri bejárat létesítésének kérdése. Ennek biztosítása nélkül a könyvtár nem vállalhatta volna a Várbeli elhelyezést. Komoly gondot okozott az is, hogy az épület ún. hasznos tere — minthogy alapterületének túlnyomó részét a széles folyosók, a hatalmas

előcsarnok s a két nagy belső udvar veszi igénybe — aránytalanul kevés. A kérdés alapos megvizsgálása során azután kiderült, hogy ezeknek a nem hasznos tereknek a jó kihasználását éppen a könyvtárnak az épületben való elhelyezése teszi lehetővé, mert a hatalmas belső udvarok s a központi nagy előcsarnok alatti épületrészek a legkorszerűbb könyvraktárakká építhetők ki. Ezen felül, megfelelő átépítés után könyvtári célokra lehet felhasználni az épület tetőterét is és részben raktári célra, részben pedig a könyvtári üzemek, műhelyek elhelyezésének céljára használható fel az épület két pincésora, az I. és II. épületszint. Nem volt megfelelő könyvtári célra az épület egyes traktusainak mélysége sem; az épület külső traktusaiban levő helyiségek mélysége 7—8 méter, ami olvasóteremnek kevés, szolgálati helyiségnek pedig sok. Ez a nehézség is kiküszöbölhető volt azonban a meglevő 4 m széles folyosók egy részének lépcső, lift és WC csoportok céljaira történő felhasználásával s — az épület északi és déli oldalán lévő helyiség sorok mélységének csökkentése útján — új 2 m széles folyosók kialakításával, illetve azáltal, hogy a nagy olvasói-térség a folyosók megszüntetésével, új tartó oszlopok beiktatásával a raktárak fölé helyezve, a legfelső teljes — VII. — épületszintre kerül. Igen nagy problémát jelentett az a követelmény is, hogy a mai könyvtárépítési alapelveknek megfelelően feltétlenül biztosítani kell egy könyvtári épület belső beosztásának flexibilitását, vagyis azt, hogy a belső elrendezés a változó szükségleteknek megfelelően a későbbiek folyamán is — szerkezeti átépítés nélkül — változtatható legyen. Ezt a követelményt — mint látni fogjuk — sikerült nagy mértékben megvalósítani. Viszont annak a másik modern könyvtárépítési alapelvnek a megvalósítását, hogy legyen a könyvtárépület horizontális és vertikális irányban egyaránt bővíthető, a műemlékjellegű épület nem teszi lehetővé. Ezért kérte a könyvtár az épület közvetlen közelében megfelelő, később felhasználandó pótépület biztosítását.³⁷

Nem könyvtári célra emelt épületnek könyvtári célépületté való átalakításával kapcsolatban a külföldi szakirodalomban kevés adatot lehet találni. Részben az időbeli távolság, részben a méretbeli eltérés miatt sajnos kevésbé használhatók a hazai tapasztalatok is. Pedig hazánkban a könyvtárépítés eddig szinte egyet jelentett az átépítéssel. A könyvtárak építésének több mint egy évszázada kiforrott és világszerte alkalmazott elvei csak három, eredetileg is könyvtárnak szánt épületünk tervezésében érvényesültek. Ezek: a pesti Egyetemi Könyvtár, a Műegyetem Könyvtára és a debreceni Egyetemi Könyvtár. Ezekon kívül a szegedi Kultúrpalotába és a Parlament épületébe beletervezték a könyvtárat. A többi tudományos könyvtár más célra emelt épületek alkalmazása vagy belső átalakítása révén kapott hajlékot.³⁸

A felszabadulás előtti legjelentősebb épületátalakítás hazánkban a Fővárosi Nyilvános Könyvtár (a mai Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár) esetében 1929—31-ben történt, midőn az 1887—1890-ben a Baross utca és a Reviczky utca találkozásánál a Wenckheim-család részére épített palotát, melyet a német *Meining* Artur (1853—1904) tervezett, átalakították könyvtári célokra.³⁹

A könyvtári funkcionális elveket az átalakítás során alig vehették figyelembe. Éppen a legfontosabb helyiségek (olvasóterem és raktárak) esetében a szoros kapcsolatot biztosítani nem lehetett.

„A palota berendezési terveinek elkészítésénél az az elv volt irányadó — olvashatjuk az *Évkönyvben*⁴⁰ —, hogy a díszterem a maguk érintetlen szépségükben maradjanak meg és az olvasóterem, valamint az ezekhez kapcsolódó

helyiségek, továbbá a legfontosabb különgyűjtemények elhelyezésére szolgáljanak.”

A könyvtárosok annak idején a megoldást „szerencsésnek” minősítették. A Fővárosi Könyvtár átépítését a funkcionális elvek figyelembevételével ma korántsem tekinthetjük annak.

Ennek a jelentős könyvtári célra történt épületátalakításnak a körülményeit vizsgálva elgondolkozhatunk azon, amit *Wheeler* és *Githens* a figyelmünkbe ajánl:⁴¹ „Az esztétikai szempontokról kevés érdemeset lehet írni. Minden eset a maga megoldását követeli. A jó tulajdonságokat el kell fogadni és hangsúlyozni, a hibákat viszont rejtteni kell.”

Nyilvánvaló, hogy mind az átalakításoknál, mint az újjáépítéseknél a könyvtári funkció szolgálatából kell kiindulnunk. Bármely épület csak akkor alkalmas könyvtári átalakításra, ha a lényeges könyvtári feladatok kielégítését jól szolgálja. Az átépített részekben emellett természetesen a legnagyobb tiszteletben kell tartani az esztétikai elemeket. Meg kell őriznünk minden művészi értéket, s ha csak lehet, a történelmi vagy művészi szempontból értékes, régi, műemlékjellegű épületek esetében esetleg többszöri átalakítások során megmászított épületrészeket, helyiségeket, berendezéseket stb. lehetőleg eredeti stílusukban, eredeti szépségükben kell helyreállítani, anélkül azonban, hogy ez a helyreállítás szolgai reprodukcióvá lenne.⁴²

Az előadottakból is nyilvánvaló, hogy mint ugyancsak *Wheeler* és *Githens* megjegyzik:⁴³ „Az átalakítás nagyobb leleményességet kíván, mint egy új épület felépítése. Ha a változások behatóak s az épület szerkezetét is érintik, az építkezés költsége a tervezettnél könnyen több lehet, és az eredmény nem kielégítő kompromisszum”.

A második világháborút követő évek nagy hazai könyvtárilétesítménye, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára is épületátépítés során kapott elhelyezést a Dimitrov téri volt Fővám-palotában. Az új egyetemi könyvtár, melynek tervezési munkálatai 1949/50 telén indultak meg, az *Ybl* Miklós építette hatalmas dunaparti palota emeleti, déli szárnyán kapott helyiségeket. Az átépítésről *Haraszthy* Gyula számolt be.⁴⁴

Az Országos Műszaki Könyvtár alapításának 75. évfordulóján költözött be a Múzeum utca 17. számú, gróf *Károlyi* István által *Fellner* Ferdinánd és *Helmer* Herman osztrák építészekkel megterveztetett, (1881) barokk palotába, annak megfelelő átépítése után. A sikeres átépítés terveit *Béla* Antal építész (KÖZTI) készítette el dr. *Tombor* Tibor könyvtáros konzultatív közreműködésével.⁴⁵

A Budavári Palota átépítésének műszaki és funkcionális(könyvtári-szakmai) tervezésével megbízott építészeknek és könyvtárosoknak a hazai átépítések során szerzett tapasztalatok s az azokból levonható és le is vont tanulságok mindenesetre maradéktalanul rendelkezésükre álltak és megszívlelhetővé azokat a tanácsokat is, amelyekre *Wheeler* és *Githens* hívták fel a figyelmet a maga idejében nagyjelentőségű munkájukban:⁴⁶

1. „Vedd számba mindazokat a területeket, amelyek egy jól működő könyvtárban szükségesek, mintha újat építenél, azután változtass a régi épületen, és tedd hozzá mindazt, ami csak kell ezeknek a szükségleteknek kielégítésére.”

2. „Mennél kevesebbet változtass, és mennél többet tégy hozzá, mert a hozzáépítés olcsóbb, mint a változtatás”

3. „Bontsd le a régít, és kezd előlről az építkezést, ha a változtatás közel annyiba kerülne, mint egy új épület; mert az átalakítás kompromisszum, és a javítási és karbantartási költségek magasabbak, mint az új épületé.”

A tervezők tehát széleskörű szakirodalmi dokumentációval közelítették meg a kérdést, éppen a legfontosabb alapelvek tisztázására. Nyomon követték a könyvtárépítés fejlődését a „raktárkönyvtári elv” kialakulása óta napjainkig.

Figyelembe vették azt a tanácsot is, amit egy kiváló néhai magyar könyvtáros, *Erdélyi Pál* (a róla elnevezett vasszerkezetű raktári állványzat és berendezés feltalálója) írt le 1912-ben.⁴⁷ „A könyvtárt építőnek legelőször azzal kell tisztában lennie, hogy épületét a saját könyvtára egyénisége szerint kell terveznie.” (Abban az időben a szakirodalom még nem igen emlegette a „funkció” elnevezést.) Egy másik, külföldi, korunkbeli könyvtáros⁴⁸ lényegében ugyanezt a gondolatot a következőképpen fejezi ki: „Minden építészeti terv saját probléma-komplexumát adja, és mindegyiket a maga útján kell megoldani.”

A „saját egyéniség”, a „saját probléma-komplexum” a tervezők előtt állt abban a leírásban, amelyet a könyvtár 1959-ben dolgozott ki „Az új Nemzeti Könyvtár építésének programtervezete” címen.

Ez a gondosan megírt tanulmány nemcsak az összes alapkérdéseket foglalta össze elvi útmutatás és kívánalom formájában, de konkrét módon meghatározta a könyvtár területi igényeit is.

2. *Funkcionális elhelyezés*

a) *Elvi alapok*

Az elvi útmutatásoknak és a számszerű adatoknak az alapján kellett a könyvtár tervét elkészíteni, gondosan szem előtt tartva a könyvtár egységeinek funkcionális és szervezeti összefüggéseit, s egyeztetve a könyvtár szükségleteit az épület adottságaival.

A Budavári Palota krisztinavárosi épületében elhelyezendő könyvtár, az épület adottságainál fogva, alapjábanvéve csak hagyományos elrendezésű lehet, tehát olyan, amelynek belső beosztása a klasszikus hármastagoltság elvén: a könyvraktárak, az olvasótermek és a szolgálati helyiségek különállásán alapul. Egészen természetes viszont az, hogy az alapjában konzervatív, klasszikus elrendezésű könyvtárba be kell vinni minden olyan modern könyvtárépítési és berendezési elemet, aminek megvalósítására az épület lehetőséget ad. Itt egyébként meg kell jegyeznünk azt, hogy az európai tudományos nagy könyvtárakat — még a legújabb épületeket is — általábanvéve ma is a klasszikus hármastagoltság elvének bizonyos módosított formák közt történő érvényesülése jellemzi. Ennek a hármastagoltságnak teljes feloldására, az egyes könyvtári funkciók helyileg való teljes összeolvasztására irányuló törekvés gyakorlatilag inkább csak az amerikai új egyetemi könyvtári építkezéseknél tapasztalható. Az a modern könyvtárépítési elv azonban, hogy az olvasót közelebb kell hozni a könyvhöz, hogy helyre kell állítani az eleven kapcsolatot az olvasó és a könyv között, módot kell adni az olvasónak arra, hogy a könyvtár olvasóterében szabadon mozoghasson, s az általa kívánt könyveket a polcra saját maga kikereshesse — ez az elv ma már általánosan elfogadottnak tekinthető. Ennek az elvnek a megvalósítását tűzte ki célul a Programtervezet (32. és köv. 1). mikor az új épületben egy nagy olvasói térségben a közhasználatú általános olvasóterem mellett külön ifjúsági olvasóterem és több tudományos szakolvasóterem létesítését kívánta, a leggyakrab-

ban használt könyv- és folyóiratanyag minél nagyobb mennyiségének szabad használatú polcokon az olvasótermekben történő elhelyezésével. Ez az elgondolás a műszaki tervezési feladat kidolgozása során teljes mértékben megvalósíthatónak bizonyult, sőt a tervezett nagy olvasószolgálati térségben meg lehetett valósítani egy másik korszerű könyvtáráépítési elvet, a flexibilitás, az alakíthatóság elvét is. Ezt a térséget olymódon képezi ki a tervezés, hogy a legnagyobb mértékben biztosítja a funkcionális egységen belüli későbbi esetleges változtatások — például az egyes olvasó helyiségek, a szabadpolcos térségek más elrendezése, bővítése, szűkítése, osztása, egybekapcsolása stb. — lehetőségét. A funkcionális egység belüli flexibilitást egyébként igyekezett a tervezés más funkcionális helyiségkategoriókra — elsősorban a szolgálati helyiségekre — vonatkozóan is megvalósítani. Az egyes funkcionális főrészek közötti flexibilitást az adott épületben létező, klasszikus alapelvű, hármas tagoltságú könyvtárban nem lehet biztosítani, meggyőződésünk szerint azonban erre nincs is szükség.

Az elhelyezési terv kidolgozásánál alapkövetelményként állt a tervezők előtt, hogy azok az egységek kerüljenek egymás mellé, amelyeknek egymással funkcionális, illetve szervezeti kapcsolatuk van (több irányú kapcsolat esetében biztosítani kellett a több irányú érintkezést), s hogy a sorrendet a könyvtárat jellemző folyamatok (a könyv mozgása, az olvasó útja stb.) szabják meg.

Funkcionális szempontból úgy kellett az épület belső elrendezését megtervezni, hogy összefüggésben legyenek a raktárak a raktárakkal, az olvasó helyiségek pedig az olvasó helyiségekkel. Tehát legyen egységes raktári tömb és egy egységes olvasói tér, megfelelő közlekedő útvonalakkal. A közönség számára szolgáló helyiségek minden szinten zárt egységet alkossanak, s az olvasók számára biztosítva legyen a kényelmes megközelítés (az alsó bejárat kérdése). A raktárak legyenek jól megközelíthetőek mind a feldolgozó helyiségekből, mind az olvasótermekből; s az olvasótermekből ne csak liftek segítségével, hanem lehetőleg ugyanazon a szinten való közvetlen horizontális összeköttetés útján is (a különgyűjtemények esetében).

Adminisztratív szempontból szükséges a legnagyobb teherforgalmat lebonyolító IV. Főosztálynak (könyvforgalmi ügyek), valamint az I. Főosztályhoz tartozó Gyarapítási Osztálynak a posta- és teherforgalom lebonyolítására szolgáló kapu közelében való elhelyezése. Ugyanitt kell gondoskodni a csomagbontó és csomag-expediáló szolgálat elhelyezéséről is. Az Intézetvezetés helyiségeit centrálisan kell elhelyezni, hogy azok mind a könyvtári dolgozók, mind pedig a külső ügyfelek számára gyorsan és jól megközelíthetőek legyenek. A muzeális célu és kiállítási helyiségeket, amelyek nagyszámú látogatót vonzanak, lehetőleg a reprezentatív földszinti — Oroszlán-udvari — bejárat közelében kell elhelyezni s az olvasás zavartalanságának biztosítása érdekében el kell ezeket határolni az olvasószolgálati helyiségektől.

Az előbbieken vázlatosan felsorolt szempontokon kívül természetesen még számos egyéb szempontra is figyelemmel kellett lennie a tervezésnek, amiknek felsorolására itt most nincs lehetőség. E mellett a könyvtár elhelyezési szempontjait állandó összhangban kellett tartani a műemléki szempontokkal is.

b) *Megközelítés*

Már az 1959. évi Programtervezet rámutatott arra, hogy milyen fontosak a könyvtáráépület megközelítésének kérdései, s ugyanígy az épület belsejében fel-

merülő forgalmi problémák is.⁴⁹ Most — az épület belső elrendezésének ismertetése előtt — csak a megközelítés (olvasóforgalmi, szolgálati és teherkapuk, eligazítás, ruhatár, beiratkozás stb.) kérdésével kívánunk foglalkozni. A belső forgalom, a belső közlekedő utak problémáit helyesebbnek látszik az épület belső elrendezésének ismertetése után tárgyalni.

Az építési program és a műszaki tervezési feladat készítése idején már megoldottnak látszott a könyvtár olvasóforgalmi főbejáratának kérdése.

A tervezők rendelkezésére állott felmérési adatok azt mutatták, hogy a könyvtár által kért Palota téri bejárat kiépítésének nem lesz műszaki akadálya. Ennek alapján először az a terv alakult ki, hogy a Palota tér szintjén, az épület keletnyugat irányú középső főtengelyében egy 3 nyílásos olvasóforgalmi főbejárat s a főbejáratnál kialakítandó előcsarnokból a főtengely vonalában egy kb. 6–8 m széles és mintegy 30 m hosszú bejárat alagút épül, amelynek végén kiképzett csarnokszerű helyiségből két, egyenként 10 személyes gyorslift viszi majd az olvasókat az Oroszlán-udvar szintjén (V. épületszint) levő központi nagy előcsarnokba. Az alsó csarnokszerű helyiségből egy lépcső is vezetett volna az Oroszlán-udvar alatti IV. szintre.

Az elgondolás az volt, hogy ennek a Palota téri díszes bejáratú alagútnak a végpontjában levő csarnokszerű helyiség tulajdonképpen csak a személyszállító berendezések alsó végállomása lett volna, nyilvános szolgálati adminisztráció nélkül. A ruhatárt és a beiratkozást a tervezés az Oroszlán-udvari nagy előcsarnokban összpontosította oly módon, hogy az olvasó akár a Palota tér, akár az Oroszlán-udvar felől érkezik, ezen az úton ment volna át az olvasóforgalmi ellenőrzésen. A gyorslifteknek itt lett volna a felső végállomásuk, a Palota tér felől érkező olvasóknak tehát itt feltétlenül ki kellett volna szállniuk, és útjukat az olvasóterem felé csak ezzel a megszakítással, az olvasóforgalmi ellenőrzésen át folytathatták volna.

Említettük már, hogy a Tervfeladat kormányhatósági jóváhagyása során a jóváhagyó hatóság az alsó megközelítés új kidolgozására adott utasítást. Már a tervfeladat kidolgozása folyamán felmerült az a gondolat, hogy az alsó megközelítés kérdését mind a műszaki, mind a szakmai tervezőknek újból felül kell vizsgálniuk. A kérdés további vizsgálata két szempontból is szükségesnek látszott. Az egyik szempont az volt, hogy a Tervfeladatban kidolgozott megoldás — a 3 nyílásos főbejárat, a 30 méter hosszú díszes bejárat alagút és az annak végpontjában kiképzett előcsarnokból felvezető gyorsliftek — műszakilag nem látszott teljesen megnyugtatónak, mert az épület nagymértékű süllyedésével lehetett számolni, ami csak rendkívül költséges műszaki megoldásokkal lett volna kiküszöbölhető. A második szempont pedig az volt, s ez már a KÖZTI Műszaki Tanácsának az épület Tervfeladatát tárgyaló ülésén is felmerült, ⁵⁰ hogy kívánatos lenne a Tervfeladatban javasolt és csak könyvtári használatra szolgáló alagút és felvonó helyett egy olyan terv kidolgozása, amely egyszerűbb műszaki megoldásokkal a könyvtár és a Palotában elhelyezett egyéb intézmények személyi forgalmát egyaránt szolgálná. Ugyanilyen értelemben foglalkozott a kérdéssel több ízben is az Építésügyi Minisztériumban létesített Konzultatív Várbizottság⁵¹ az épület tervfeladatának tárgyalásával kapcsolatosan.

Az Építésügyi Minisztérium utasítására a Konzultatív Várbizottság a Tervfeladat jóváhagyása után újból tárgyalta a könyvtár és a Palota nyugati megközelítésének kérdéseit, majd megvizsgálták és megvitatták ezeket a kérdéseket

az Országos Széchényi Könyvtár és a Középülettervező Vállalat képviselői is.

A tárgyalások és megbeszélések alapján a műszaki tervezés az új feljárt helyét — a Tervfeladatban vázolt megoldástól eltérően — az épület észak-nyugati sarokrészében jelölte meg. Ezen a helyen, az északi szárny V. szintje külső helyiség sorának hozzákapcsolásával, kijáráttal az Oroszlán-kapu felé, megfelelő előterek képzésével, 3 db 10 személyes gyorslift beépítésével a feljárt műszakilag megvalósítható. A könyvtár területi igényei az új feljárt létesítése következtében előálló területvesztés mellett (elvész a liftakná helye és az V. szint északi frontja) kielégíthetők a rendelkezésre álló helyiségek megfelelő átcsoportosításával.

A könyvtár ezt a megoldást az alábbi feltételekkel vette tudomásul: a) tekintettel arra, hogy a krisztinavárosi épület nemzeti könyvtár céljaira történő elfogadásának alapfeltétele volt a nyugati alsó bejárt biztosítása, mert enélkül a könyvtár gyors megközelítése és korszerű üzemeltetése nem biztosítható, ezt a feljártot gépi berendezéseivel együtt a könyvtár dolgozói és látogatói ingyenesen és szabadon használhatják; b) a feljárt meghatározott pontjain biztonságosan elzárható bejáratokat kell létesíteni a könyvtárba; c) mivel ez a feljárt a korábban tervezettől eltérően nem az épület funkcionális középpontjába — az Oroszlán-udvari előcsarnokba — hanem az Oroszlán-kapuhoz vezet, a könyvtár tudomásul veszi, hogy a feljártot a Palotában elhelyezett egyéb intézmények dolgozói és látogatói is használni fogják, ezért a feljártot biztonsági okokból a könyvtár egyéb helyiségeitől elkülönített forgalmi területté kell kialakítani.⁵²

A ruhatár és a beiratkozás az új elgondolás szerint is az Oroszlán-udvari nagy előcsarnokban marad, ahol az olvasók átmennek majd az olvasóforgalmi ellenőrzésen. Az új megoldás gyakorlatilag azt jelenti, hogy a könyvtárnak csak egy olvasóforgalmi bejárata lesz; az Oroszlán-udvarról nyíló, jelenleg is meglévő főbejárt. A Palota térről induló, három egységből álló gyorsliftrendszer s annak az V. szinten levő érkezési pontjától az Oroszlán-kapuig kiépítendő folyosó a megfelelő előterekkel közterület lesz, amit nemcsak az olvasók és könyvtári dolgozók, hanem a Palotában levő többi intézmény dolgozói és látogatói is használni fognak. Az olvasók ezen a közterületen át az Oroszlán-kapuhoz jutnak, s onnan az egyetlen főbejáraton át mehetnek be a könyvtárba.

A Tervfeladat jóváhagyása után tehát a Tervfeladatban kidolgozott javaslattól eltérően a most leírt módon oldódott meg a Nemzeti Könyvtár Palota tér felőli megközelítésének kérdése.

A könyvtár posta- és teherforgalmának lebonyolítására az épület III. szintjének északi oldalán, a Csikós-udvarról nyíló bejárt és részben ugyanennek a szintnek a déli részén az Oroszlán-udvari angol akna felől nyíló bejárt szolgál.

c) *Raktárak*

A végleges program elkészítésekor a tervezés első feladata az volt, hogy kijelölje az egyes funkcionális helyiségcsoportok, a nagy funkcionális egységek helyét az épületben oly módon, hogy ezeknek a funkcionális egységeknek az elhelyezése, egymással való kapcsolata a lehető legjobban biztosítsa a különböző funkciók elvégzését. El kellett tehát dönteni, hogy az épület melyik részében legyenek a könyvraktárak, a nyilvános szolgálat helyiségei és a szolgálati-feldolgozó helyiségek, továbbá az üzemek és műhelyek, a mozgalmi és társadalmi, jóléti, valamint egyéb helyiségek.

Ebben a vonatkozásban a kiinduló pontot a könyvraktárak (az egységes nagy raktári tömb) elhelyezésének az adott épületben megvalósítható egyetlen lehetősége jelentette. A könyvraktáraknak jól megközelíthetőeknek kell lenniök mind a feldolgozó, mind pedig az olvasó helyiségek felől. Ez a követelmény a könyvraktárak centrális elhelyezését teszi szükségessé. Az az elgondolás, amely szerint a központi reprezentatív lépcsőház megszüntetésével egyetlen központi raktári tömbbé lett volna alakítható a belső udvarok tere és a közéjük eső lépcsőházi épületrész (Programtervezet 24. I.) építészeti okokból nem volt megvalósítható. Maradt tehát a Programtervezet által javasolt másik megoldási lehetőség: az épület két belső udvarának a II. épületszint (felső pince) padlózatáig lemélyített terében (az udvar további mélyítésére műszaki okoknál fogva nincs lehetőség), továbbá ezt a két térséget a központi nagy előcsarnok alatt a II. és III. épületszinten egymással horizontálisan összekapcsoló térben kell kiépíteni az egységes nagy könyvraktári tömböt. Ehhez a központi raktári tömbhöz csatlakoznak a III. és IV. épületszinten az épületnek az angoludvarra néző keleti traktusában emeletenként 2—2, összesen tehát 4 raktári szinten kiépülő keleti, és az épület nyugati oldalán az I. és II. épületszinten — az eredetileg odatervezett központi kazánház és biztosító tér helyén — létesítendő ugyancsak 4 szintes nyugati raktárak. A legutóbb említett nyugati raktárak kialakításának lehetősége a tervezési feladat kormányhatósági jóváhagyása során merült fel. A jóváhagyással kapcsolatosan ugyanis — mint arra már utaltunk — olyan döntés történt, hogy a Budavári palota-komplexum fűtését a budapesti déli és északi hőerőmű távfűtési rendszerébe való bekapcsolás útján kell megoldani. Az épület nyugati oldalára tervezett központi kazántelep helye ennél fogva a Nemzeti Könyvtár számára felhasználhatóvá válik. További raktározási lehetőséget jelent az épület tűzbiztosan kiképzett tetőtérében — részben az olvasótermek felett — kiépítendő tetőtérraktár, továbbá a VI. (különgyűjteményi) épületszint folyosóin és galériáin kialakítandó kisebb raktárak. A belső udvarok teréhez az északi és a déli oldalon csatlakozó folyosók helyén lehet elhelyezni mindkét épületszárnyban a szolgálati lépcsőt, a kétfelé — egyik ajtajával a raktár, másik ajtajával a szolgálati traktus felé — nyíló nagy személyszállító-teherliftet, valamint a raktári belső, biztonsági célokat is szolgáló lépcsőt.

A könyvraktáraknak ez az elhelyezési terve elvben tehát azonos a Programtervezetben vázolt elhelyezési tervvel. Lényeges eltérést jelent azonban a korábbi tervtől az, hogy a belső udvarok tere nem épül ki az épület teljes magasságában könyvraktárrá, hanem csak a VII. szint padlózatáig, és a VII. szinten már ezt a területet is olvasószolgálati helyiségek céljára használja fel a tervezés. Ez a megoldás, aminek lehetőségére egyébként a központi lépcsőházi tér raktári célra történő átalakításával kapcsolatban a Programtervezet is utalt, a teljes raktár-torony kiépítése esetén rendelkezésre álló raktári területtel szemben 4 raktári szint, összesen tehát kb. 2600 m² raktári terület elvesztését jelenti. Ezt a veszteséget azonban kiegyenlíti az a raktárterület, amit a központi kazánháznak az épület nyugati részéből való kitelepítése következtében nyerünk. Ezzel az úgynevezett nyugati raktárral együtt az épületben kialakítandó raktárak összes alapterülete mintegy 15 000 m² lesz; a raktárhelyiségek belső magassága kb. 210 cm. Ezekben a raktárakban több mint 100 km hosszúságú raktári polcberendezést lehet elhelyezni, ami a Nemzeti Könyvtár állományi anyagának tá-

rolására a — várható gyarapodás figyelembevételével — előreláthatólag 40—50 évre elégséges.

Az udvari raktári tornyok 4 alsó raktári szintje a nagy előcsarnok alatti, bekötő raktárral együtt teljesen vasbeton szerkezetből készül. Az épülettől teljesen dilatált raktártornyok 18 méter mélyen a teherhordó márgába benyúló „Benoto”-rendszerű cölöpökre épülnek. Ez a hatalmas összefüggő vasbeton szerkezet a raktár 1., 2., 3., és 4. szintjén olyan erős vasbeton födémeket kap, amelyek mindegyike alkalmas arra, hogy az egész szinten tömör raktározást lehessen megvalósítani.

A négy vasbeton szinthez kapcsolódik mindkét udvari raktár esetében a 7—7 emeletes acéltorony, amely a régi épülettől független acélszerkezetként áll majd vasbeton aljzatán. Az acéltornyok minden egyes födéme tűzbiztos vasbeton födém lesz. Ez az építészeti megoldás az egyes raktári szinteket egymástól teljesen elszigetelt, tűzbiztos térséggé alakítja. A kétségen kívül költségesebb, de újszerű megoldás *minden tekintetben* biztosítani tudja a Nemzeti Könyvtár nagy értékű anyagának legbiztonságosabb megőrzését.

A raktári térségek belső beosztásával, a raktári berendezéssel, a helyiségek kiképzésével, a raktárak és olvasótermek, valamint a feldolgozó helyiségek kapcsolatával az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtárépítési Munkacsoportja a már említett külön raktári tanulmányban kíván foglalkozni, ezért ezekre a kérdésekre most nem térünk ki.

d) *Olvasószolgálat, nyilvánosságügyi helyiségek*

Funkcionális szempontból az látszott célszerűnek, hogy az épület közepét elfoglaló nagy központi előcsarnok a fölötte és közvetlenül körülötte elterülő térséggel, továbbá az épületnek ehhez a központi térséghez közvetlenül kapcsolódó nyugati és keleti traktusa legyen a nyilvános szolgálat céljára kijelölt terület, oly módon azonban, hogy a könyvtár nyilvános szolgálata csak az V. épületszinten, vagyis az Oroszlán-udvar felőli földszinten kezdődjék.

Az V. szinten a nyilvánosságügyi célját tulajdonképpen még csak a nagy előcsarnok, az ott elhelyezett felvilágosító-beiratkozó állomással és ruhatárakkal, a reprezentatív lépcsőház, valamint az épület északi szárnyának az Oroszlán-udvarra néző keleti traktusában elhelyezett Kisnyomtatványtár olvasóterme és reference helyisége szolgálja, közvetlenül a III. és IV. épületszint ugyanezen traktusában elhelyezett kisnyomtatvány raktárak és a hozzájuk kapcsolt szolgálati-feldolgozó helyiségek felett; azokhoz közvetlen belső lépcső- és liftcsatlakozással.

A VI. szinten már kiszélesedik a nyilvános szolgálat területe, s a középső térben elhelyezett kiállítási, reprezentatív és muzeális helyiségeken felül elfoglalja az épület nyugati és keleti traktusának jó részét is. Itt kapnak helyet az ezen a szinten elhelyezett különgyűjtemények olvasótermei. (Az északi és déli traktusban, valamint a keleti és nyugati traktus egy részében ugyanezen különgyűjtemények feldolgozóhelyiségei lesznek.)

A VII. szint és az épületnek csak a középső részén kiépített VIII. szint már teljes egészében a nyilvános szolgálaté. A VII. szint mint az olvasóforgalom főterülete a következő helyiségeket foglalja magában: központi elhelyezésű katalógusterem, bibliográfiai olvasóterem, szabadpolcos általános, valamint tudományos szakolvasóterem, hírlap-olvasóterem, kutatószobák, gépelő helyiségek,

zártanyag olvasó és mikrofilm olvasóterem, ifjúsági olvasóterem, a déli traktusban lesznek a tájékoztató osztály munkahelyei, az északi traktusban pedig az olvasószolgálat adminisztratív helyiségei és a gyorsmásoló (mikrofilm megrendelő) helyiségek; ugyanitt biztosított helyiséget a tervezés a kölcsönzőszolgálat (könyvtárközi kölcsönzés) számára is.

A VIII. szint középső részét a 250 személyes nagy előadóterem foglalja el. Az Oroszlán-udvarra néző keleti oldalon lesz a könyv- és hírlapklub helyisége, és a könyvtár kis múzeuma, a budai hegyekre néző nyugati oldalon pedig társalgó, büfé és dohányzó áll majd az olvasóközönség rendelkezésére. A keleti és nyugati oldal galériás osztásával kiképzett IX. épületszinten „pihenő” olvasóterek lesznek. A VIII. szinthez kapcsolódó tetőtérben el lehet helyezni összesen 24 kutatófülkét tudományos kutatók számára.

A VII. épületszintre tervezett olvasói tér kiképzése jelentette talán a legnagyobb problémát és okozta a legtöbb gondot az új elhelyezési terv kidolgozására irányuló előkészítő tárgyalások folyamán. A Programtervezet az olvasószolgálati szinten elhelyezendő olvasótermek helyszükségletét (a szabadpolcos területek nélkül) mintegy 1500 m²-ben jelölte meg, ami 400—450 olvasóhely berendezését jelenti. A mostani program előkészítését megelőző tárgyalások során is egyöntetű volt az a vélemény, hogy a Nemzeti Könyvtár új épületének olvasószolgálati szintjén *legalább 400 olvasóhely* berendezését feltétlenül biztosítani kell. Emellett biztosítani kell ugyanebben a térségben mintegy 100 000 kötet könyv szabadhasználatú polcokon való elhelyezését is. Az ehhez szükséges tér azonban a VII. szinten nem áll rendelkezésre akkor, ha a raktár ezen az emeleten is keresztülfut. A probléma igen alapos szakmai és műszaki megvitatása után *Havassy Pál* felelős tervező javaslatára az az egységes állásfoglalás alakult ki, hogy az épület két belső udvarának térségét csak a VI. épületszintig kell könyvraktárnak kiépíteni és a VII. — olvasószolgálati szinten — már az eredetileg raktárnak tervezett területeket is olvasótermek céljára kell igénybe venni; vagyis az olvasói tér növelése érdekében áldozatot kell hozni a raktár befogadóképességének rovására. Raktári pótépületről nyilvánvalóan lehet majd gondoskodni, ha a könyvtár raktárai megtelnének, az olvasóhelyeket azonban már most biztosítani kell s az olvasói tér növelésére más lehetőség nincs. Indokolja még ezt a megoldást az is, hogy az ily módon megnagyobbított egységes épületszinten egy *minden tekintetben korszerű s a legnagyobb mértékben flexibilis* nagyolvasói tér kialakítására nyílik lehetőség.

A VII. épületszintre tervezett nagy olvasói tér olvasó-helyiségeinek — (általános olvasóterem, ifjúsági olvasóterem, bibliográfiai olvasóterem, tudományos szakolvasótermek, kutatószobák, zártanyag olvasó, mikrofilmolvasó) — összes területe a galériákkal együtt meghaladja a 3500 m²-t. Ezen a területen és a VIII. épületszintre tervezett kutatófülkékben, a mintegy 100.000 kötetnyi szabadpolcos könyvanyag mellett összesen 470 olvasóhelyet lehet berendezni.

Ezenfelül a VI., illetve V. épületszinten levő különgyűjteményi olvasótermekben (a Zeneműtár és a Színháztörténeti Tár közös olvasóterme, a Régi és Ritka Nyomtatványok Tára és a Kézirattár közös olvasóterme, térképtári olvasó, kisnyomtatvány-olvasóterem) összesen még 70 olvasóhely berendezésére van lehetőség. Az összes olvasóhelyek száma tehát 540 lesz.

e) *Szolgálati helyiségek*

A harmadik nagy funkcionális egységnek, a feldolgozó munkának, illetve ad-

minisztrációnak a helyiségeit az épület külön-külön szolgálati lépcsővel, személyszállító és teherlifttel ellátott északi és déli traktusában helyezi el a tervezés. A VII. szinten — mint arról már szó volt — csak néhány helyiség szolgál ennek a funkciónak a céljára. A szolgálati helyiségcsoport területe azonban annak megfelelően bővül felülről lefelé, ahogyan a nyilvános szolgálat által elfoglalt terület alulról felfelé szélesedik. A VI. szinten már az egész északi és déli oldal, sőt a keleti és nyugati traktus egy-egy része is szolgálati helyiség. Az V. szint legnagyobb részét szolgálati helyiségek foglalják el. Ennek a szintnek az egész északi frontja, ahová korábban szolgálati helyiségek voltak tervezve, a Palota téri alsó bejáratnak már ismertetett új megoldása következtében, a könyvtár egyéb helyiségeitől elkülönített forgalmi terület lesz. Az eredetileg ide tervezett szolgálati helyiségeknek elhelyezéséről a tervezés ugyanezen a szinten, bizonyos átcsoportosítások útján gondoskodott. A IV. szint már majdnem teljes egészében szolgálati helyiség, s csak az angolaknára néző keleti traktusban lesznek raktárak. Szolgálati helyiségek foglalják el a III. szint teljes északi és nyugati traktusát is. (A déli oldalon a könyvkötészet helyiségei vannak elhelyezve s az angol-aknára néző keleti traktus ezen a szinten is raktár.)

f) *Üzemek, műhelyek* elhelyezésének célját szolgálja az épület II. szintjének északi és déli traktusa. Ezeknek az épületrészeknek a természetes világítását és szellőzését az épület északi és déli oldalán létesítendő új angol-aknak fogják biztosítani. Az északi oldalon a mikrofilm, foto- és másolólaboratóriumot, a déli oldalon pedig a sokszorosítóüzemet és a könyvkötészet egy részét lehet elhelyezni. A könyvkötészet, illetve restauráló műhely többi helyisége közvetlenül e helyiségek fölött, a III. szint déli traktusában, illetve kis részben a tetőtérnek ugyanezen oldalán lesz (fertőtlenítő).

g) *Mozgalmi, társadalmi és jóléti helyiségek*

A mozgalmi, társadalmi és jóléti helyiségek különböző rendeltetésüknek megfelelően az épület különböző részein kapnak elhelyezést. A Párt, a Szakszervezet és a KISZ helyiségei az V. épületszint, tehát az Oroszlán-udvar felőli földszint keleti traktusában, az igazgatási helyiségek és az Oroszlán-udvari főbejárat közelében lesznek.

A természetes világítás nélküli, kondicionált levegőjű, illetve közvetett szellőzésű központi nagy raktárban dolgozó raktári személyzet pihenő helyiségeit a VI. szint déli traktusában, közvetlenül a Raktári Osztály szolgálati helyiségei mellett helyezte el a tervezés.

A VII. — olvasószolgálati — szint déli traktusában lesz az orvosi (gyengélkedő) szoba. Ugyanezen épületszint északi traktusában az Oroszlán-kapu fellett levő nagy termet lehet majd a könyvtár dolgozói számára klub-helyiségnek berendezni, amely kisebb előadóhelyiségnek is használható. A szükséges öltöző és fürdőhelyiségek létesítéséről valamint a Programtervezetben egyéb helyiségek elnevezés alatt összefoglalt helyiségek (portásfülkek, tűzoltók helyiségei, WC-k-mosdók, anyagraktárak stb.) megfelelő elhelyezéséről az épület különböző részeiben történik gondoskodás.

h) *Belső forgalom. Közlekedő utak.*

A nagy funkcionális egységek elhelyezési tervének ismertetése után kell foglalkozni a belső forgalom, a belső közlekedő utak kérdésével. A két belső udvar

terében, a központi előcsarnok alatti térben és a keleti angol aknára néző térségben kiépített *központi raktár* egységes tömböt alkot. Ennek az egységes raktári tömbnek különböző szintjeit szervesen kapcsolja egybe a (két udvari térség és az északi valamint a déli szolgálati traktus közötti terekben elhelyezett) valamennyi raktári szinten végigfutó belső raktári lépcső és a személyszállító, illetve teherlift. Ezenfelül kisebb könyvlift, továbbá a II. és III. épületszinten egybekapcsolt raktári térben a belső udvarok raktári térségeit összekötő horizontális szállítóberendezések fogják az olvasótermek jó kiszolgálását biztosítani.

A tetőtérben elhelyezett raktárakat a központi nagy raktári tömbbel a már említett belső raktári lépcsők és szolgálati, illetve teherlifttek kapcsolják össze. A VII. épületszinten levő nagy olvasói térhez úgy kapcsolódnak ezek a tetőtérraktárak az épület külső traktusaiban felülről, mint ahogy a belső udvarok terében kiépített raktárak alulról csatlakoznak a reájuk helyezett olvasótermekhez.

A raktárakhoz hasonlóan ugyancsak egységes tömböt alkotnak a központi nagy előcsarnok terében és a közvetlenül ahhoz csatlakozó térben, az V. szinttől kiindulva fölfelé mind nagyobb területet elfoglaló *nyilvános szolgálati helyiségek* is. Ezeknek vertikális összeköttetését a központi nagy reprezentatív lépcső, illetve a VI. szinttől kezdve a központi térség északi és déli oldalán elhelyezett lépcsők, valamint az V. szinten levő előcsarnokból kiinduló szállítóberendezések — lift és páternoszter — biztosítják. Azok az olvasók és muzeális érdeklődésű látogatók, valamint azok az ügyfelek és könyvtári dolgozók, is akik a Palota tér felől, az épület észak-nyugati sarokrészében megépülő gyorsliftteken érkeznek a könyvtárba, az V. szint északi oldalán kiépítendő közforgalmi területen át jutnak az Oroszlán kapunál kiképzett csarnokszerű helyiségbe, ahonnan az Oroszlán-udvaron át közelíthetik meg a könyvtár főbejáratát. A könyvtári dolgozók számára a gyorslifttek felől, illetve a közforgalmi folyosó felől külön szolgálati bejáratok létesítéséről is gondoskodás történik.

A harmadik nagy funkcionális egység, a *szolgálati helyiségcsoport* megközelítésének egyik legfontosabb pontja az épület északi, tehát egyik szolgálati traktusában, a III. épületszinten a Csikós-udvar felől nyíló a könyvtár nagy teherforgalmi és szolgálati bejárata. Ez éppen szemben lesz a raktárak és a szolgálati helyiségek tárgyalásakor már említett északi szolgálati- és teherlifttel, melynek alsó kiindulópontja a II. épületszinten, felső végpontja pedig a tetőtérben van, továbbá kapcsolatban lesz a lift mellett kiépített szolgálati lépcsővel, amely a II. épületszinttől a VIII. épületszintig vezet. (A lift másik oldalán levő belső raktári lépcső a II. épületszinttől, tehát a legalsó raktári szinttől ugyancsak a tetőtérig, a legfelső raktári szintig felvisz.) Ezen a bejáraton bonyolódik majd le a könyvtár posta- és teherforgalma. Az épület déli oldalán levő szolgálati- és teherliftnél, illetve szolgálati lépcsőnél ilyen szolgálati és teherkapu kiépítésére nincs lehetőség; ezt részben pótolni fogja az Oroszlán-udvari angol-akna felül ugyanezen az épületszinten nyíló kapubejárat. Ezen lehet lebonyolítani majd a sokszorosító üzem és a könyvkötészet teherforgalmát.

Az egyes funkcionális egységek elhelyezési rendje biztosítja a raktárak jó megközelítését mind a feldolgozó helyiségek, mind pedig az olvasótermek felől. A nagyközönség számára szolgáló nyilvánosság szolgálati helyiségek minden szinten zárt egységet alkotnak, szigorúan elhatárolva azoktól az útaktól, amelyeken a könyvek mozgatója történik, s az olvasók útvonalait a szolgálati útvonalaktól

is függetleníteni lehet. Biztcsítva van az územek jó funkcionális kapcsolódása is, a megfelelően elhelyezett liftek és lépcsók útján.

i) *Területi adatok*

A Budavári Palota krisztinavárosi épületében kialakítható helyiségek, illetve funkcionális helyiségcsoportok területi adatait, egybevetve a Programtervezetben megadott helyiségszükségleti adatokkal az alábbi összehasonlító táblázat mutatja:

A helyiségcsoportok megjelölése főbb funkciók szerint	Az 1959. évi programtervezet szerinti helyiségszükséglet (a KMK helyiségei, az óvóhelyraktárak, a szolgálati lakások és garázs nélkül)	Az 1961. évi tervezési program és műszaki tervezési feladat szerint kialakítható helyiségek alapterülete és százalékaránya	
Könyvraktárak	21 740 m ²	15 020 m ²	52,3%
A nyilvános szolgálat helyiségei (olvasótermek, katalógus, ruhatárak, kiállítási helyiségek, előadóterem, büfé stb.)	5 735 m ²	7 065 m ²	24,6%
Feldolgozó és adminisztrációs (szolgálati) helyiségek	4 752 m ²	4 820 m ²	16,8%
Üzemek, műhelyek és anyagraktárak	1 569 m ²	1 186 m ²	4,1%
Mozgalmi, jóléti és társadalmi helyiségek (Párt, Szakszervezet, KISZ, klub, orvosi szoba, pihenők, zuhanyozók stb.)	700 m ²	633 m ²	2,2%
Összesen:	34 496 m ²	28 724 m ²	100%

Látható ebből a táblázatból, hogy a Programtervezetben megjelölt helyiségszükséglet az épületben a könyvraktárak kivételével — amiről az előbbieken szóltunk — teljes mértékben kielégíthető, sőt a könyvtár nyilvános szolgálatának céljára a tervezés során a Programtervezetben megjelölt szükségleten túlmenően sikerült helyet biztosítani. Az egyes funkcionális helyiségeknek az az aránya, amit a táblázat mutat, s ami szerint az összes rendelkezésre álló helyiségekből 52,3% jut a könyvraktárakra, 24,6% a nyilvános szolgálati helyiségekre, 16,8% a feldolgozó és adminisztrációs (szolgálati) helyiségekre, 4,1% üzemekre és műhelyekre s végül 2,2% mozgalmi, jóléti, és társadalmi helyiségekre, nemzeti könyvtári viszonylatban igen kedvezőnek mondható.

3. *Institucionális elhelyezés. A könyvtár egyes szervezeti egységeinek elhelyezése*

A könyvtári szervezet, illetve adminisztráció szempontjából az elhelyezési terv az egyes épületszintek beosztását tekintve a következő képet, illetve összefüggéseket mutatja; figyelmen kívül hagyva most a raktári célra szolgáló helyiségeket.

Az első épületszinten a raktárakon kívül egyéb funkcionális célú helyiség nem lesz. A II. épületszint a raktárakon kívül üzemek és műhelyek elhelyezésére szolgál. A déli oldalon a könyvkötészet és a sokszorosító, az északi oldalon pedig a fotolaboratórium kap helyet. Ezek az üzemek szervezetiileg és funkcionálisan is jól kapcsolódnak a megfelelő szervezeti, illetve funkcionális egységekhez.

A III. szint északi és nyugati traktusát a Könyvforgalmi Főosztály (IV. Főosztály) helyiségei foglalják le. Ennek a szintnek a Csikós-udvarra néző északi

oldalán van a posta- és teherforgalmat lebonyolító szolgálati bejárat, mellette a központi csomagoló és postázó helyiséggel. E Főosztály egyes egységeit úgy kellett elhelyezni, hogy a nagy posta- és teherforgalmat lebonyolító Kötelesspédánycsoport és a Könyvelosztó, majd az ennek helyébe lépő tároló könyvtári adminisztráció legyen közel a teherkapuhoz. A teherkapu és az ahhoz kapcsolódó teherlift közelében célszerű elhelyezni az ugyancsak nagy postaforgalmat lebonyolító Nemzetközi Csereszolgálatot is, amely szintén a Könyvforgalmi Főosztály keretébe tartozik. Tekintettel arra, hogy ez a részleg a III. szinten már nem volt megfelelően elhelyezhető — a III. épületszint déli traktusába funkcionális okból a könyvkötészetet, illetve restauráló műhelyt kellett elhelyezni — az látszott helyesnek, hogy ennek az osztálynak a helyét, közvetlen lift összeköttetés biztosításával az V. szint nyugati traktusában jelölje ki a tervezés, amit az is indokol, hogy ennek az osztálynak a munkája bizonyos vonatkozásokban kapcsolódik az V. szinten elhelyezett Intézetvezetéshez.

A IV. épületszint a gyarapító, feldolgozó és bibliográfiai munka szintje éspedig mind a könyvek, mind a folyóiratok tekintetében. Egy korábbi elgondolás szerint ezen a szinten csak a Könyvek Főosztályához (I. Főosztály) tartozó Gyarapítási, Feldolgozó és Bibliográfiai Osztály helyiségei lettek volna elhelyezve s a Hírlaptár szolgálati helyiségei a VI. és VII. épületszinten kaptak volna elhelyezést. Számos érv szól azonban amellett, hogy a könyvtár egész gyarapító, feldolgozó és bibliográfiai munkája — kivéve természetesen a speciális különgyűjtemények: a Zeneműtár, a Színháztörténeti Tár, a Térképtár, a Kisnyomtatványtár, a Kézirattár és a Régi és Ritka Nyomtatványok Tára feldolgozó munkáját — egy helyen, egy egységes elhelyezési rendben történjék. Ezt a jó megközelítés és az egész épületben érvényesülő funkcionális, elhelyezési továbbá nagyüzemi szervezési rend szempontjai egyaránt indokolják. Ezért végül is a Hírlaptár szolgálati (feldolgozó) helyiségeit a IV. szint déli traktusában helyezte el a tervezés. A IV. épületszint tervezett beosztása biztosítja a jó összeköttetést a Kötelesspédánycsoport és a Gyarapítási Osztály között, és biztosítja azt is, hogy a Gyarapítási Osztályt felkereső ügyfelek viszonylag egyszerű útvonalon jussanak el az osztály hivatali (ügyfélfogadó) helyiségeibe.

Az V. szint legnagyobb részét az igazgatási helyiségek (Intézetvezetés, Igazgatási Osztály, Gazdasági Hivatal, Központi Iktató és Irattár), továbbá a társadalmi és mozgalmi helyiségek (Párt, Szakszervezet, KISZ) és kisebb részben a Nemzetközi Csereszolgálat szolgálati helyiségei, valamint a Kisnyomtatványtár olvasó, illetve reference helyiségei foglalják el. Ez utóbbiakról már korábban szóltunk. Most még csak az igazgatási helyiségekre vonatkozóan kívánunk annyit megjegyezni, hogy ezekben a belső forgalom mellett nagy külső félforgalmat is kell lebonyolítani s így ezen az épületszinten történő központi elhelyezésük feltétlenül célszerű és indokolt.

A VI. szint a különgyűjteményeknek, valamint a könyvtár kiállítási és reprezentatív termeinek a szintje. Eddig a szintig vezet fel a reprezentatív díszlépcső. A központi térség keleti oldalán, a lépcső és a liftek érkezési pontjánál három reprezentatív termet alakít ki a tervezés az ugyanezen a szinten elhelyezett történeti táruk gyűjtőkörébe tartozó anyag bemutatására. A központi tér nyugati oldalának közepén lesz a könyvtár váltakozó kiállítások rendezésének célját szolgáló terme. Ehhez csatlakozik északi és déli irányban még egy-egy muzeális

jelleggel berendezett reprezentatív helyiség: a Zeneterem és az Emlékkönyvtárak terme. Ezekben a termekben lehet — szűkebb keretek között — megvalósítani a Programtervezetnek a muzeális különgyűjtemények reprezentatív teremsorának kialakítására és berendezésére vonatkozó elgondolásait. Kiállítási célokra kell kialakítani, a már említett helyiségeken felül, ezen a szinten a központi nagy lépcsőházat körülvevő díszes térséget is, amely kiválóan alkalmas a Programtervezet által kívánt állandó kiállítások, a magyar írás és könyvtörténeti, esetleg könyvtártörténeti, továbbá a magyar irodalomtörténeti állandó kiállítás létesítésére.

A VI. épületszintnek ez az előbbiekben vázolt központi elhelyezésű díszes helyiségcsoportja lesz tehát az a térség, amelyben a Nemzeti Könyvtár ritkabecsu értékeinek megfelelő környezetben való bemutatásával, kiállítások rendezésével, saját múltjának, a magyar könyv és a magyar irodalom történetének szemléltetésével teljesítené a beáramló látogatótömegek előtt társadalomnevelő feladatait. A könyvtár nyilvánosszolgálati funkciójának ezt a részét el kell határolni az olvasószolgálattól, mert nem engedhető meg, hogy a könyvtárat, mint látványosságot felkereső látogatók — s a Várban igen nagy idegenforgalomra is számítani kell — megzavarják az olvasótermekben folyó munkát. E követelménynek teljes mértékben eleget tesz ezeknek a nyilvánosszolgálati helyiségeknek a tervezett elhelyezése. Az olvasóterem ezen a szinten is elkülönülnek a muzeális bemutató jellegű reprezentatív helyiségektől, a következő VII. szint pedig már tisztán olvasószolgálati célokat szolgál. A VIII. szinten, amely a nyilvánosszolgálat pihenőszintje (könyv- és hírlap-klub, társalgó, dohányzó, büfé) s egyben egy nagy előadóterem elhelyezésére is lehetőséget nyújt, már fellazul a különböző jellegű nyilvánosszolgálati funkcióknak ez az elkülönülése. Az ehhez a szinthez kapcsolódó tetőtérben nyílt lehetőség 24 (szükség esetén 48) kutatófülke elhelyezésére.

Visszatérve most a VI. szint helyiségeinek elrendezésére, a már említett reprezentatív, muzeális jellegű és kiállítási helyiségeken felül, ezen a szinten a Nemzeti Könyvtár különgyűjteményei kapnak elhelyezést, a Hírlaptár és a Kisnyomtatványtár kivételével: ez utóbbiak elhelyezéséről már szó volt a IV. és az V. szint beosztásának tárgyalásánál. A VI. szinten elhelyezett különgyűjtemények helyiségeinek elrendezése az egész épület funkcionális tagolódását követi. A központi nyilvánosszolgálati térséghez csatlakoznak az olvasóterem s nagyjából az északi és déli traktust foglalják el a feldolgozó helyiségek. Ezt a funkcionális beosztást követve az épület déli oldalán kap helyet a Kézirattár és a Régi és Ritka Nyomtatványok Tára, az északi oldalon pedig a Színháztörténeti Tár, a Zeneműtár és a Térképtár. A különgyűjtemények terében tehát egymás mellett, egymáshoz csatlakozóan vannak elhelyezve az egyes gyűjtemények nyilvánosszolgálati és feldolgozó helyiségei, amint ezt a Programtervezet is kívánta, s a csatlakozó raktári szinteken lehet majd ezeknek a különgyűjteményeknek a raktárait is elhelyezni. Ennek a szintnek a déli szolgálati traktusában lesznek a Raktári Osztály adminisztrációs helyiségei, a raktári személyzet pihenő helyiségeivel.

Az épület VII. és VIII. szintje teljes egészében nyilvánosszolgálati terület. Erről már szóltunk a funkcionális egységek elrendezésének tárgyalása során. Említettük akkor azt is, hogy a VII. szintre tervezett nagy olvasói teret a legnagyobb mértékben flexibilisen kell és lehet kialakítani. A flexibilitásnak ez az igénye a szolgálati helyiségek vonatkozásában is nagymértékben kielégíthető. A szolgálati helyiségek elhelyezésének az egész épületben érvényesülő egységes

rendje, mely szerint ezek a helyiségek egymással horizontálisan és vertikálisan kapcsolódó épületrészeket foglalnak el, már magábanvéve is biztosítja a funkcionális egységeken belül az átalakíthatóságot anélkül, hogy az ilyen átalakítás valamelyik másik funkcióra illetve más funkcionális egységre zavarólag hatna. Ez a belső flexibilitás még növelhető azáltal, hogy a szolgálati-feldolgozó helyiségeket lehetőleg büröszerűen, kevés válaszfalal képezi ki a tervezés, s csak ott létesít kisebb szolgálati helyiségeket, ahol azt a munka természete valóban megkívánja.

4. *A helyiségek belső kiképzése. Berendezés, felszerelés. (Irányelvek).*

A helyiségek belső kiképzésének általános követelményeit a funkcionális szempontok és a korszerű könyvtári igények határozzák meg.

A nyilvános szolgálati helyiségeknél is elsősorban a célszerűségi, funkcionális szempontokra kell figyelemmel lenni, emellett azonban — különösen az Oroszlán-udvari bejáratnak és előcsarnoknak, továbbá a központi barokk díszlépcsőnek, a VI. épületszint központi kiállítási csarnokának s az itt elhelyezendő reprezentatív és kiállítási helyiségeknek a kiképzésénél — különleges esztétikai, művészeti szempontoknak is érvényesülniök kell. Különösen a nyilvános szolgálati helyiségek megtervezésénél nem hagyható figyelmen kívül az, hogy a Budavári Palota, a helyreállítási munkálatok befejezése után külső megjelenési formájában is Budapest egyik legszebb épülete s éppen a Nemzeti Könyvtárnak, a Nemzeti Galériának és egyéb kulturális intézményeinknek ottani elhelyezése folytán idegenforgalmi látványosság is lesz.

Tudatában vannak azonban a tervezők annak, hogy az épület helyiségeinek reprezentatív jelleggel történő kiképzése semmiképpen sem történhetik a sajátlagos könyvtári funkció rovására. A reprezentációs és funkcionális szempontokat egészséges összhangban kell tartani úgy, hogy a két szempont összeütközése esetén a forma alkalmazkodjék a funkcióhoz. A funkcionális követelmények hiánytalan kielégítése elsőrendűen fontos az olvasótermek kialakításánál és belső kiképzésénél. Ezt a célt szolgálja az olvasószolgálati helyiségeknek a könyvtár egyéb nyilvánosszolgálati funkcióitól (kiállítási, muzeális térségek) való elhatárolása. Az olvasószolgálati helyiségek belső kiképzésénél nagy jelentősége van a padló és falburkolat anyagának is. Feltétlenül szükséges az olvasótermek padlózatának olyan anyaggal való borítása, melynek hangelnyelő tulajdonsága van s emellett nem csúszik. Ez alapvető követelmény minden olvasószolgálati helyiség megépítésénél, mert enélkül azokban zavartalan munkát folytatni nem lehet s az olvasókat nemcsak a külső, hanem a belső zajoktól is meg kell kímélni. Ugyanezen okból szükséges az oldalfalakat, sőt a mennyezetet is hangtompító borítással ellátni. A hangtompító burkolatok alkalmazásának különös jelentősége van azért is, mert ezekben az olvasótermekben igen nagy mennyiségű könyvanyagot szabadhasználatú polcokon fog a könyvtár elhelyezni, s ennek a szabadpolcos könyvanyagok a használata az olvasók gyakori mozgásával jár. Biztosítani kell az olvasótermekben az ajtók zaj nélküli csukódását is.

Az olvasótermeket olyan ablakokkal kell felszerelni, amelyek a termek üzemben léte alatt, az alsó ablaktáblák kitarása nélkül, szabályozható természetes szellőzést tesznek lehetővé. A közvetlen napfény beáramlásának megakadályozásáról megfelelő védőberendezések, redőnyök alkalmazásával kell gondoskodni. Ilyen védőberendezések felszerelése nemcsak az olvasótermekben (tetővilágítás!),

kiállítási és reprezentatív helyiségekben, hanem a szolgálati helyiségekben és az üzemekben, műhelyekben is szükséges.

A VIII. szinten levő nagy előadótermet, a terem változó funkciói (előadóterem, tanterem, hangversenyterem) által meghatározott esztétikai és akusztikai igényeknek megfelelően kell kiképezni. Figyelemmel kell lenni a különleges akusztikai igényekre a VI. szinten levő zeneteremben és a Zeneműtár lehallgató fülkéiben. Biztosítani kell az összes írógépelő fülkék teljes hangszigetelését s az összes olyan gépek, szerkezetek és berendezések zajtalan működését, amelyeket az épületgépészet telepít az épületbe. (Szellőző, fűtő, kondicionáló, világító, jelző berendezések stb.)

A raktári helyiségek kiképzése és belső berendezése, — mint arra már utaltunk — a raktárak különleges statikai, szigetelési, fűtési és légkondicionálási problémáival külön tanulmányt igényel.

A szolgálati helyiségek, üzemek, műhelyek, valamint a mozgalmi, társadalmi és jóléti helyiségek belső kiképzését a már folyamatban levő részletes belső tervezés során a legkorszerűbb módon kívánják a tervezők megoldani, mindig gondosan szem előtt tartva az érvényben levő előírásokat. Az érvényes szabványok szerint kell kialakítani a WC csoportokat, a ruhatárakat és mosdóhelyiségeket is.

A kötetzetet és restauráló műhelyt, továbbá a sokszorosító üzemet hézagmentes melegpadló burkolattal, a fotó és másoló laboratóriumot, valamint a tetőtérben levő könyvfertőtlenítő helyiségeket pedig saválló és szigetelő melegpadló burkolattal kell ellátni. A kötetzet és a sokszorosító üzem nagyszúlyú gépei számára süllyesztett alapozásokat kell készíteni.

Mindezeknek a követelményeknek a hiánytalan megvalósítása már a részletes tervezés és kivitelezés feladata.

A további részletes tervezési munka körébe tartozik a Nemzeti Könyvtár új berendezésének (beépített és mobil bútorok) megtervezése és az épülettel, illetve az új elhelyezéssel összefüggő egyéb felszerelési tárgyokról, valamint az épületben elhelyezendő képzőművészeti alkotásokról történő gondoskodás. A tervezőmunkának ez a része ez idő szerint még csak előkészítő szakaszában van s a részletes tervek a krisztinavárosi épület megépítése ütemének megfelelően készülnek el. A Budavári Palota beruházási programja a Nemzeti Könyvtár új elhelyezésével kapcsolatos berendezés és az épülettel összefüggő felszerelés költségeit is előíranyozta, sőt előíranyozta ezen felül bizonyos olyan képzőművészeti alkotások költségeit is, amelyeket részben az épület külső díszítésére kell alkalmazni, részben pedig az épület interieur-jeiben kell majd elhelyezni. Ilyen képzőművészeti alkotások elhelyezése van tervezve a Budavári Palota épületein kívül, az épületeket körülvevő kertekben és a felvezető utak mentén is.

A berendezésnek és felszerelésnek olyannak kell lennie, hogy a hatalmas műemlék jellegű reprezentatív épülettel, annak belső építészeti kiképzésével teljesen összhangban legyen és minden tekintetben megfeleljen a korszerű nemzeti könyvtár funkcionális követelményeinek is, mindig tekintettel az egész beruházásra irányelveként előírt „igényesen takarékos” megvalósítás követelményére.

Az új berendezés megtervezésénél természetesen figyelembe kell venni a Könyvtár meglévő bútorzatát, ez azonban nagyrészt teljesen elavult s csak kis

része vihető át — megfelelő átalakítással — az új épületbe, amelynek nagy terjedelme is szükségessé teszi új berendezés készítését.

Az új épületben ki kell elégíteni a könyvtár muzeális jellegű gyűjteményeit, időszaki és állandó kiállításait felkereső hazai és külföldi közönség igényeit (tárolók, vitrinek, egyéb kiállítási berendezések stb.), és a berendezés terén is gondoskodni kell a könyvtári dolgozók szociális, mozgalmi, társadalmi igényeinek kielégítéséről, s az egészséges munkafeltételek biztosításáról.

A berendezés nagy része speciális, funkcionális jellegű. Számos berendezési tárgyat, bútort különleges rendeltetésének megfelelően s az elhelyezésére szolgáló helyiség alakjához, méretéhez alkalmazkodva egyedileg, külön kell megtervezni.

A berendezési tárgyak tervezése során, a már ismertetetten kívül az alábbi követelményekre kell majd tekintettel lenni:

1. minden berendezésnek a „gazdaságosan igényes” követelmény figyelembevételével, funkcionális szempontból kifogástalannak, esztétikailag szépnek, korszerűnek s mindenképpen tartósnak kell lennie;

2. törekedni kell arra, hogy nagyobb mennyiségben előforduló bútorok esetében a belső tervezés házitípusokat alakítson ki, ezáltal kisebb szériagyártással az előállítási költségeket feltétlenül csökkenteni lehet; az így kialakított típusok közül nem egyet minden bizonnyal felhasználhatnak majd a Budavári Palotába települő egyéb intézmények is;

3. a korszerű anyagok (pl. műanyagok stb.) közül csak olyanok alkalmazása kívánatos, amelyek tartósságáról a szakmai gyakorlat bizonyosságot szerzett;

4. minden bútor felületének simának kell lennie (könnyű tisztántartás), a fényezés matt legyen (fényvisszaverődés lehető legteljesebb kiküszöbölése);

5. az olvasótermi asztalok és székek kivitele különösen szilárd legyen, hogy a nagy használat igényeinek tartósan és jól megfeleljenek;

6. minden bútor, berendezési tárgy stb. olyan legyen, hogy a könyvtárat otthonossá, barátságossá tegye s a legnagyobb mértékben szolgálja a könyvtárhasználók s a dolgozók kényelmét;

7. a bútorzat színe mindig összhangban legyen a falak, esetleg különleges falburkolatok, valamint a mennyezet s a padló színével.

Az új könyvtár-épületben elhelyezendő képzőművészeti alkotásokkal (szobrok, domborművek, képek, mozaikok, gobelinek, kerámia stb.) kapcsolatosan most csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy tematikájuk összeállítására az Országos Széchenyi Könyvtár egy szűkebb körű munkacsoportot létesített, amely a KÖZTI építészeivel, s a Könyvtárépítési Munkacsoporttal állandóan konzultálva végzi feladatát.

B) A GÉPÉSZETI BERENDEZÉSEK ÉS FELSZERELÉSEK TERVEZÉSE

1. Villamos berendezések

a) Világítás

A tervezés során gondoskodás történt arról, hogy a közlekedési területek, az adminisztrációs helyiségsorok, az olvasószolgálati helyiségek, a kiállítási terek, illetve termek, továbbá a két raktári torony, végül az épületben működő üzemszerű egységek, a nagy előadóterem, a büfé, dohányzó, valamint könyv- és hír-

lapklub, továbbá a Zeneműtár zenei-gépi berendezései, a VIII. szint déli szakaszán elhelyezendő fertőtlenítő (gázosító) berendezés, végül az összes gépi berendezés-csoportok csoportonként (vagy egyenként) *külön áramkörökről* kapják a szükséges áramot.

Biztosítja a tervezés külön-külön a felsorolt egységek (szakaszos), továbbá az egész épület teljes áramtalanítását helyi és központi kapcsolóberendezésekkel. A főkapcsolótábla számára a tervezés helyiséget biztosít a Csikós-udvar melletti kapusszoba közelében, ahol a nappali ügyeleten kívül a könyvtár állandó éjszakai ügyeletet tart. Ide szerelik az elektromos mérőket is. E főkapcsolótáblára kerül az egész intézet áramának egyszerre — a gyengeáramú közlekedési irányfények s az életvédelmi helyiségek nélkül — való kikapcsolását lehetővé tevő főkapcsoló is.

Az adott természetes világítási tényezők figyelembevételével különös gondal kellett foglalkozni a mesterséges világítással, annál is inkább, mert a könyvtár új épületének olvasótermeiben az olvasók általában az esti órákban is tartósan tanulmányozzák majd a kutatási, illetve érdeklődési körükbe tartozó állományegységeket.

Ez a munka köztudomás szerint nagy megvilágítási erősséget kíván. Ennek megfelelően a könyvtár mesterséges világítása a gazdaságosság szempontjait figyelembe véve nagy fényességű lesz. Az UNESCO kiadásában megjelent könyvtárépítési kézikönyv⁵³ könyvtárak olvasótermei és feldolgozó helyiségei számára („F”-csövek alkalmazása esetén) 400—450 lux megvilágítási erősséget javasol. Figyelembe véve a világítástechnika hazai sajátosságait, a tervezés az „F”-csöves általános világítás megvilágítási erősségét minimálisan 300—350 luxban jelölte meg; tekintettel arra, hogy a használat során általában elég rövid idő alatt bizonyos fénykopás (50—60 lux) következik be, a 350 luxos érték megvalósítását tartotta kívánatosnak.

A folyosók, előcsarnokok, szélfogók, takarítószekamrák, lépcsőházak, WC-k világítását is *általános világítással* és lumineszkáló *fénycsövekkel* valósítja meg a tervezés annál is inkább, mert a két belső udvarnak raktári célokra történő beépítésével a belső közlekedés legtöbb területe természetes fényt nem fog kapni, vagy alig kap. Biztosítani kellett tehát a tervezésnek a gazdaságos mesterséges világítást a könyvtár „üzemelésének” egész tartamára (nyitástól-zárásig) elsősorban a bevált nemzetközi gyakorlatnak megfelelően. (Megvilágítás erőssége 50—60 lux.)

Tekintettel azonban arra, hogy az épület átlagosan 4 m szélességű belső traktusa funkcionálisan helyenként kiállítási vagy katalógus stb. célokat szolgál, az általános világításnak magasabb értékűnek kell lennie e helyeken, el kell érnie a *300—350 lux* megvilágítási erősséget, biztosítva szükségszerűen a helyi világítást is. A tervezési program és műszaki tervezési feladat pontosan megjelöli azokat a helyeket, ahol e magasabb megvilágítási erősségre szükség van. A kiállítási vitrinek minden esetben belső világítást is kapnak. Biztosítja azonban a tervezés ott, ahol erre szükség van, az „F”-cső világítás mellett az izzólámpás, általános vagy helyi megvilágítást is. A dekoratív hatású lámpatestek felszerelését is előirányozta a tervezés a belső térképzés igényei szerint, és gondoskodott a képzőművészeti alkotások mesterséges megvilágításáról, továbbá az összes szinteken villamos porszívók, felmosó és szárítógépek (esetleg ventilátorok) áramellátásához szükséges konnektorokról. Az összes közlekedési stb. területeken biztosítja a szükségvilágítást.

Az *adminisztratív* jellegű helyiségek mesterséges világítását általában fénycsöves megoldással kívánja megoldani a tervezés, figyelembe véve az egyes helyiségek fényszükségletét és fényhasználatának gyakoriságát.

Minden olyan helyiségben, ahol természetes világítás nincs, s a könyvtári munka az adott helyiségben állandó, illetve tartós jellegű, „F”-csöves általános világítást szerelnek.

Az egyes helyiségek természetes fényellátottsági adottságait figyelembe véve, az „F”-csöves világítást úgy kell megvalósítani, hogy a világítótesteket a természetes fény erősségének mértékében fokozatosan (szakaszosan) lehessen bekapcsolni. A mesterséges fény ily módon gazdaságosan egészítheti ki a természetes fény adott fokú hiányát vagy fogyatékosságát.

Mindazokban a helyiségekben, ahol az adott munka végzéséhez szükséges természetes világítás hiányzik, de az ott végzett munka csak alkalmoszerű s rövid ideig tart, kizárólag izzólámpás világítást szerelnek. Az irodahelyiségek világításához az általános világításon kívül helyi (munkahely) világítást is előírányzott a tervezés. „F”-csöves világítás esetében a megvilágítás erőssége a helyiségekben kb. kétszerese lesz az izzólámpás világításra előírt értékeknek (általában 200—300 lux).

Az összes *üzemek, műhelyek* külön ipari és külön világítási áramellátást kapnak, kapcsoló (áramtalanító) berendezéssel. E helyiségek gépi-üzemelési áramellátottságát a szakmérnökök úgy tervezik meg, hogy a várható technikai fejlődésnek megfelelően későbbi időben tartalék villamosenergia álljon rendelkezésre.

Biztosítja a tervezés az üzemek és műhelyek összes gépi egységeinek teljes, egyidejű üzemeltetését is, gondoskodva arról is, hogy esetleges áramzavarok ne egyidejűleg érjék az egyes üzemek, illetve műhelyek egészét.

A Mikrofilm- és fotolaboratoriumban (II. szint.) az ablakok a létesítendő északi angol aknára nyílnak. A laboratórium természetes világítása elégtelen lesz, biztosítani kell tehát a helyiség korszerű általános és helyi megvilágítását, „F”-csöves és izzólámpás világítás felszerelésével.

A laboratórium világítástechnikai sajátosságainak megfelelően a tervezés az egyes gépek települési helyén alacsony feszültségű fali (helyi) 24 voltos sötét-kamravilágítást, a műtermi fényforrások működtetéséhez (filmfelvévőgépek, reprodukációs és fotokópia gépek) kapcsoló- és csatlakozó táblákat, a felvevő és hívó, valamint diázó (másoló) és szárítógépek motorjainak működtetéséhez szükséges áramforrást, a 220 V feszültség mellett 110 V feszültséget, a szellőztető és kondicionáló berendezések működtetéséhez külön áramkört biztosít.

A laboratórium egyes munkáihoz az egyöntetű minőség és a selejtvesztély csökkentése érdekében feszültség-stabilizáló készülék is működni fog.

A *Sokszorosító üzem* a II. szint déli szárnyában helyezkedik el. Ablakai a déli, új angol aknára nyílnak. Természetes világítása közepesen napfényes időben kielégítő lesz. Biztosítani kell a helyiség korszerű „F”-csöves és izzólámpás általános világítását, legalább 300 lux megvilágítási erősséggel, szakaszos bekapcsolási, illetve kikapcsolási lehetőséggel.

Az üzem gépi berendezéseinek csatlakozási, értéke a berendezések egyidejűségi tényezője 1,0-ra vehető.

A *Könyvkötészet és restauráló műhely* a II., III., és VIII. szinten kap helyet. A kötészet ablakai a II. szinten a déli, új angol aknára, a III. szinten el-

helyezett üzemrész ablakai pedig földszinti jelleggel a Budavári Palotának a Buzogány torony felé eső kerterészeire nyílnak. Természetes világítása közepesen derűs időben is teljes értékűnek tekinthető.

Mesterséges világítás szempontjából biztosítja a tervezés az üzem II. és III. szinten elhelyezett helyiségeinek korszerű „F”-csöves általános világítását minimálisan 300 lux megvilágítási erősséggel, szakaszos be-, illetve kikapcsolási lehetőséggel.

Összes villamosenergia igény kb 50 kW ipari áram.

Az épület VIII. szintjének (tetőtér) déli, középső traktusába a könyvtár könyvhygiéniai, fertőtlenítő kamrája (gázosító cellája) kerül, mely atmoszférikus és vákuumos rendszerrel fog működni.⁵⁴

Az *olvasótermeket* az épület V., VI. és VII. szintjén helyezte el a tervezés. Mesterséges megvilágításukat a mennyezetbe süllyesztett fénycsővek biztosítják. Helyi világítás csak helyenként áll majd az olvasók rendelkezésére. A megvilágítás erőssége az általános világítás esetében 300—350 lux lesz.

A VI. szinten a Térképtár, a Régi és Ritka Nyomtatványok Tára, valamint a Zeneműtár és a Színháztörténeti Tár galériás olvasótermeit világítástechnikai szempontból is reprezentatív módon alakítja ki a tervezés. A szóbajóható fénycsőves általános világítás mellett bizonyos fokig hagyományos, stílusos világítóberendezések alkalmazására itt sor kerülhet.

Az egyes olvasótermekben azonban speciális elektromos igényeket is ki kell elégíteni.

A *Térképtári olvasóteremben* a nagyméretű térképátrajzoló asztal belső megvilágítását, a *Kéziratár* valamint a *Régi és Ritka Nyomtatványok Tára közös olvasótermében* 4 mikrofilm, illetve mikrokártya leolvasókészülékhez, valamint analitikus kvarclámpa működtetéséhez a szükséges áramot dugaszoló aljzatokkal kell biztosítani.

A VI. szint olvasó helyiségei melletti gépelőfülkék általános- és helyi világításához, diktafonok és magnetofonok működéséhez szükséges áramot is biztosítja a tervezés.

A *VII. szinten* kapott helyet a központi olvasói katalógus a nagy olvasó térével. Ezen a szinten alakul majd ki az olvasótermek egységes rendszere, a mikrofilmolvasót s a zártanyag olvasót is beleértve.

A katalógust gyűrű alakban körülölelő galériás olvasói tereket és magát a katalógusteret is általános jelleggel „F”-csövekkel vagy egyéb korszerű világítástechnikai berendezésekkel 300—350 lux megvilágítási erősséggel fogják megvilágítani, oly módon, hogy egy-egy olvasói tér majd külön világítástechnikai egységként működjék, s azon belül az „F”-cső armatúrák szakaszosan bekapcsolhatók legyenek a gazdaságos világítás érdekében.

Az északi és déli központi olvasói tér kettős üvegmennezeze biztosítja a két terület s a hozzájuk csatlakozó 2—2 galéria természetes megvilágítását. A kettős üvegmennezet közé szerelt világítóberendezések fénycsővei szolgáltatják a bőséges általános világítást.

Minden egyes olvasói tér-egységben a teremfelügyelet részére fenntartott ellenőrző helyek felett különleges, általános világítást, ugyanitt helyi világítást is kialakít a tervezés, különös gondot fordítva az olvasói térben elhelyezett szabadpolcos állványzat felületének jó megvilágítására.

Ezen a szinten is gépelőfülkék állnak az olvasók rendelkezésére általános és helyi megvilágítással, diktafonok, magnetofonok használatának lehetőségével.

A VIII. szint könyv- és hírlapklubjának a VII. szinthez hasonló világítás-technikai berendezése lesz.

A VII. és VIII. szint összes „F” armatúráit a zugásmentesség biztosítására úgy szerelik fel, hogy a fénycsővek előtét-fojtótekerceit és egyben fázisjavító kondenzátorait az olvasói térségen kívül helyezik el.

Az olvasószolgálat összes szintjein padlókefélék és porszívók működtetésére külön motorikus tápvezetékét és dugaszoló aljzatokat szerelnek.

Az Országos Széchényi Könyvtár mint nemzeti könyvtár a Budavári Palotában a jellegzetesen muzeális jellegű kulturális intézmények szomszédságában kulturális-nevelő feladatait az eddiginél fokozottabb mértékben fejtheti ki, és azokat a *kiállítási tevékenységeket* is végezni kívánja, amelyekre a Nemzeti Múzeum épületében megfelelő terület (kiállítási termek) hiányában eddig módja nem nyílt.

E kiállítási tevékenysége az V. szinten (Kisnyomtatványtár olvasóterme előtti folyosószakasz), a VI. szinten (a díszlépcsőházat övező oszlopos négyszögletes térség, s az ehhez csatlakozó termek), és a VIII. szinten (a nagy előadótermet övező térség) bonyolódik le.

Biztosítja a tervezés e helyiségek 300—350 lux megvilágítási erősségű általános és szükségyszerű megvilágítási erősségű helyi világítását, szoros összhangban a belső tervezéssel.

A VIII. szint központi térségében elhelyezett 250 személyes nagy *előadóterem* változó feladatok (előadóterem, tanterem, hangversenyterem) ellátására alkalmas; világítástechnikai berendezéseit ennek megfelelően készítik el. (A megvilágítás erőssége 100—150—300 lux lesz.)

A raktártornyokban és egyéb állománytároló raktári helyiségekben a következő fényforrások állnak a szolgálat rendelkezésére:

a) Az összes főfolyósókat, valamint a liftek állomásai előtti, továbbá a raktári emeletenként létesített rendező helyeket „F” csöves világítással látja el a tervezés kb. 200—250 lux megvilágítási erősséggel, káprázatmentességet biztosító armatúrákkal, tekintettel arra, hogy a raktári szintek belső magassága kb. 210 cm lesz.

b) Az oldalfolyosókra s a főfolyósóra haránt sorakozó keresztfolyosókra izzólámpás fényforrásokat szerelnek, fémlemezről készült (sajtolt) vályúalakú, belül fehérre, kívül a vasállványzat színére zománcozott izzólámpás sugárzókkal, amelyeket párosával helyeznek el oly módon, hogy 1—1 állványsíkra átlagosan 100—150 lux megvilágítási erősség esik.

Minden egyes keresztfolyosó tengelyébe mind a folyosó felé, mind az oldalfalak felé eső 2 oldalas állványtagvégekre váltókapcsolót (alternatív kapcsolót) szerelnek, mely lehetővé teszi, hogy a keresztfolyosóba annak egyik végén belépett raktáros a keresztfolyosó másik végén való távozáskor a felgyújtott világítást elolthassa.

c) A raktári lépcsőket, illetve északi és déli lépcsőházakat védőráccsal ellátott süllyesztett, lencse-alakú hajólámpatestekkel világítják meg.

A főfolyosók s a keresztfolyosók áramellátását külön-külön áramkörökről biztosítja a tervezés.

A porszívó s egyéb elektromos takarítógépek üzemeltetését emeletenként külön áramkőről legalább 4 dugaszolóaljzattal biztosítják. Feltétlen gondoskodás történik a raktárakban az érintésvédelemről. Az összes vezetékeket a könyvvállványokon acélpáncél védőcsőben vezetik. Biztosítja a tervezés a világítás szintenkénti, ezenkívül szakaszos, illetve teljes kikapcsolását is mágneses távkapcsolóval.

A szociális és egészségügyi jellegű helyiségek, (öltözők, mosdók, fürdők, zuhanyozók, társalgók, a dolgozók „látogató-fogadó” helyiségei, az orvosi szoba a Raktári Osztály dolgozóinak pihenő helyiségei, a klub stb.) világítástechnikai berendezéseit a szabványoknak megfelelően tervezik.

Tekintettel arra, hogy a Raktári Osztály dolgozói állandóan kizárólag mesterséges fényben dolgoznak, mind a női mind a férfi pihenőben megfelelő, orvosiilag előírt védő sugárzó, valamint ozonizáló készülékeket, illetve berendezéseket szerelnek fel.

A *szükségvilágítást* megfelelő korszerű technikai berendezéssel biztosítják a tartós villamosenergia-kimaradás esetén a közönségforgalmi helyeken kívül a beépítésre kerülő s természetes világítással nem rendelkező raktári területeken is. Erre szolgál a Diesel-motoros szükségáramfejlesztő telep, amely a várható energia-igényre való tekintettel 180 kVA teherbírású, 400/231 V feszültségű lesz.

A tervezés gondosan ügyelt arra is, hogy megvalósuljon a mesterséges világítás összehangolása a falak színével, a padlózat s a bútorzat fényvisszaverési tényezőjével, gondolt azonban a mesterséges világítással kapcsolatos könyvhigiéniai követelmények kielégítésére is. A könyvtári állomány könyvhigiéniai védelme szempontjából gondoskodott arról, hogy a könyvtár raktáraiban, olvasótermeiben és feldolgozó helyiségeiben olyan világítótesteket alkalmazzon a kivitelezés, amelyek világítás közben *ibolyántúli sugarakat nem bocsátanak ki*, illetve amelyek ibolyántúli sugarainak kiszűréséről gondoskodás történt.

Ünnepélyes alkalmakkor sor kerül majd az épület északi, nyugati és déli homlokzatának, valamint az Oroszlán-udvar felől nyíló főbejáratának (loggia) és udvari homlokzatának, az épület egész tetőszerkezetének, továbbá az Oroszlánkapu íveinek, oroszlánjainak s a „Háború és Béke” szobrainak stb. egységes, korszerű mesterséges megvilágítására, a Budavári Palota külső megvilágítási rendszerének megfelelően, abba szervesen belleilleszkedve,⁵⁵ külön tervek szerint.

b) *Jelző, kereső és hírközlő berendezések*

Gyengeáramú csengőnyomókat szerelnek fel az összes területekről nyíló bejáratokra, továbbá a tervezési programban pontosan megjelölt szolgálati helyiségek bejárataira. Ezzel egyidejűleg elektromos ajtózárok felszerelésére is sor kerül, ugyancsak meghatározott helyeken.

Riasztó csengőket is biztosít a tervezés avégből, hogy észlelt lopások stb. esetében az épület összes kapuit a szolgálat azonnal lezárhassa.

Az Olvasószolgálatot többféle elektromos jelző-, hívó-, visszaigazoló-, jelzetközlő stb. berendezéssel látják el.

Hang- és fényjellel működő olyan jelzőberendezések állnak majd a szolgálat rendelkezésére, amelyek biztosítják az olvasóterem és a raktárak közötti korszerű, gépi összeköttetést. E jelzőberendezések feladata a raktárban dolgozó raktárosok vagy egyéb ott tartozkodó könyvtári dolgozók hívása az olvasóterembe. A hívógomb mindenkor az olvasótermi felügyelő pultján áll, a jelzés a vonat-

kozó raktárakban (az adott olvasóteremhez tartozó összes raktári szinteken) hang- és fényjellel történik. A visszaigazolás („jelet vettem,” „jövök”) lámpakigyűlláddással történik az olvasótermi felügyelői pulton.

Olyan korszerű elektromos berendezés kerül az összes olvasótermekbe s a VII. szint katalógusterme felügyelő asztalára, amely lehetővé teszi, hogy az olvasótermekből az összes raktárszintek elosztó pultjaihoz raktári jelzeteket lehessen eljuttatni (Siemens-rendszerű géptávíró). A géptávíró jelzőberendezéssel működik úgy, hogy az állomás foglaltsága esetén minden olvasószolgálati helyen a hívott állomást jelző lámpa kigyúl, így jelzi, hogy arról az állomásról az adott időben könyvet kérni nem lehet.

A VII. szint összes olvasóterméibe (termenként 2—2 db) olyan olvasófényhívótáblát szerelnek, amely lehetővé teszi, hogy az olvasót zajmentesen, olvasótermi számán hívja a teremfelügyelet a pultjához. A nagyméretű fényszámot a teremfelügyelő pultján levő zajtalanul működő kapcsolótáblával lehet majd kigyújtani, 1—2 perc után a szám önműködően kialszik, de kialszik akkor is, ha a teremfelügyelő a számot előbb törli.

Telinform (drótnélküli) személykereső is rendelkezésre áll az intézet vezető dolgozói részére, kb 50 személy használatára. A teljesen automatizált berendezés egy központi adóállomásból és a keresendő személyek számának megfelelő számú, kisméretű (12 dkg súlyú) zsebvevőből (nyomtatott áramkörű tranzisztoros berendezésből) áll. A készülék használatába besorolt személyek mindegyike a zsebvevőt magánál hordja. Híváskor a keresett személy készüléke bűgő hangot hallat. A keresett személy a vevőn elhelyezett gomb benyomása után a részére leadott üzenetet meghallgatja.

A könyvtár *távbeszélő* igényét a Budavári Palotában a Posta tervezési irányelvi alapján tervezett hálózat elégíti ki, amely előreláthatólag 1 db 20/200-as alközpontból és 1 db 20/100-as alközpontból fog állni. A fontosabb szolgálati helyek fővonalat kapnak (intézetvezető, vezető tisztviselők, a nyilvános szolgálat felvilágosító-tájékoztató részlegei, a táruk és különgyűjtemények ilyen szolgálatait is beleszámítva). A többi szolgálati helyek mellékállomást kapnak. Az összes raktári szinteken (központi toronyraktár, szárnyraktárak, tetőraktár) is mellékállomások állnak majd rendelkezésre.

Az V. és VIII. szinten nyilvános állomásokat biztosít a tervezés az olvasók számára.

Telex-berendezése is lesz a könyvtárnak külső (országos és külföldi) kapcsolatainak gyors elintézésére a III. szinten.

Betörésjelző készülékeket telepít a tervezés a következő helyekre: II. szint: Mikrofilm-negatív raktár; fotolaboratórium; sokszorosító; III. szint: Telex-kamra; V. szint: irattár és pénztár; VI. szint: az olvasótermek és a kiállítási, valamint a tárolási helyek; VII. szint: Zártolt Kiadványok Tára (zártanyag), végül a raktárakba az összes raktári szinteken.

Tűzjelzőberendezések létesítendők a könyvtárban az illetékes Tűzrendészeti Parancsnokság előírásai alapján az MSz. 9875 sz. szabvány előírásai értelmében. A tűzjelző berendezés tartozékai a következők: tűzjelző központ, akkumulátor telep, töltőberendezés, átkapcsoló, kézi és automatikus jelzésadók.

A könyvtári tüzek sajátosságainak figyelembevételével önműködő, villamosárammal, sűrített levegővel, illetve aerotermikus berendezéssel működő korszerű tűzjelzőberendezéseket is létesít a tervezés, a kézi működtetésűeken kívül,

az illetékes tűzrendészeti szervek utasításai szerint a könyvtár egész területére, különös hangsúllyal azokra a raktárakra s azokra a helyiségekre, ahol a Nemzeti Könyvtár nemzeti kultúránk szempontjából ritkabecsű értékeit tárolja s őrzi, valamint ott, ahol nagykiterjedésű területen kevés ember tartózkodik.

Különös gonddal foglalkozott a tervezés az *érintésvédelem* kérdéseivel annak érdekében, hogy biztosítsa az épületbe beépített acél- és vasszerkezetű toronyraktárak s az összes többi acél, illetve vasszerkezetű raktárakban az élet- és vagyonbiztonságot. A könyvtár *villámvédelmét* az érvényben levő MSz. 247. szabvány előírásainak megfelelően biztosítja a tervezés, ennek rendszerébe be- kötik a vörösréz esőcsatorna hálózatot és a tetőn elhelyezendő hőolvasztási célokra létesülő fűtési csőhálózatot is.

Az *elektroozmotikus szigetelés* berendezése is a gyengeáramú elektromos épületgépészet körébe tartozik. Ezzel a kitűnő magyar találmánnyal is biztosítani kívánja a tervezés az épület falainak nedvesség elleni szigetelését.⁵⁶

Az *elektroakusztikai berendezések* ma már világszerte a korszerű könyvtárak technikai felszerelésének elengedhetetlen tartozékai. A magyar Nemzeti Könyvtár Zeneműtárának is feladata, hogy hagyományos zenei dokumentumoknál kívül a korszerű technikai eljárásokkal készült zenei hangfelvételeket (hanglemez, magnetofonszalag stb.) gyűjtse, konzerválja, azokat a kutatás és a zenei művelődés céljait szolgáló bemutatások számára hozzáférhetővé tegye. A tervezés e feladat ellátásának előmozdítására korszerű elektroakusztikai berendezéseket biztosít. Központi lejátszó- és közvetítőfülke a VI. szinten a következő berendezésekkel:

- a) minden méret át- és viszontjátszására is alkalmas, legkorszerűbb műszaki kivitelű 38-as sebességű magnoberendezés;
- b) négysebességű hanglemezjátszó;
- c) sztereo-felvételek lejátszására alkalmas hanglemezjátszó berendezés;
- d) kapcsolótábla optikai és akusztikai jelzőberendezésekkel;
- e) külön telefonösszeköttetés a VI. szintre két lehallgató-fülkével, a zeneteremmel (VIII. szint) és nagy a előadóteremmel (VIII. szint).

Ugyancsak a VI. szinten 2 db lehallgató-fülke áll majd rendelkezésre üvegfalal, teljes hangszigeteléssel, sztereo- és normál fejhallgató berendezéssel.

Zeneterem lesz a VI. szinten, sztereo- és normál játszásra egyaránt alkalmas 2 db beépített hangszóróval, jelzőberendezéssel és külön telefonösszeköttetéssel a játszóhoz.

A nagy előadóterem (VIII. szint), 4 hangszórós, sztereo- és normál-játszásra egyaránt alkalmas berendezést kap, jelzőberendezéssel és külön telefonösszeköttetéssel a játszóhoz.

Korszerű könyvtárakban a *házi stúdió* (helyi rádió adóberendezés) az olvasóforgalom irányítása, a rend fenntartása érdekében szükséges. E berendezésen, melynek mikrofonja a VII. szint katalógusellenőrző pultján fog működni, mondja be a szolgálat a zárást, ezen át közvetít minden olyan hírt, amelyet nagyforgalmú könyvtárakban *rendkívüli alkalmakkor* (veszély, pánik stb.) az olvasók tudomására kell hozni.

Ez a rádióadó úgy fog működni, mint egy iskolai adó, minden olvasóteremben és olvasótérben, nyilvános folyosón, valamint a külön megjelölendő adminisztrációs helyiségekben hangszórója lesz. Az összes hangszórók együttes bekapcsolása-

kor az összes nyilvános olvasói helyiségekben adást lehet közvetíteni. Biztosítani kell azonban azt is, hogy egy-egy olvasói vagy adminisztrációs hely számára közléseket külön is lehessen adni. Ez az adó egyébként a VIII. szint helyiségeiben elhelyezett hangszórókba is bekapcsolható lesz.

Az Oroszlán-kapu feletti kiselőadóteremben, továbbá a VIII. szinten lévő nagy előadóteremben biztosítja a tervezés a korszerű, beépített antennával a televíziós vételt.

Rádióvételi helyet biztosít a tervezés antenna csatlakozással a főigazgató irodája melletti tanácsterembe, a kis és nagy előadóterembe és a zeneterembe. Antenna nélküli vételt biztosít a dohányzóban, a Csikós-udvari kapus fülkében, a sokszorosító műhelyben, a könyvkötészetben, valamint a fotolaboratoriumban.

A látogatók (idegenforgalom) többnyelvű tájékoztatására a kiállítási helyiségekben (pl. a VI. épületszint keleti és nyugati rizalitjában) beépített *magnetonkészülékek*, illetve hangszórók fognak majd működni.

A villamos berendezéseknek ez a rendkívüli vázlatos és rövid leírása csupán tájékoztató jellegű. Rá kell mutatnunk még arra, hogy az épület II. szintjén helyezik el a könyvtár és a Budapesti Történeti Múzeum („E”-épület) villamosenergia-ellátását biztosító transzformátor állomásokat, a szükség áramfejlesztő telepet és a központi akkumulátor telepet. A III. szinten kap helyet a könyvtár telefonközpontja.

Az érdekesség kedvéért megjegyezzük, hogy a megvilágítandó helyiségek alapterülete kerekén 35 000 m² lesz.

Az épület villamosenergia ellátását Budapest Főváros Elektromos Művei biztosítják 10 kV feszültségű, létesítendő földkábel hálózatról. (Szekunder feszültség 3×380/220 V 50 periódusú földelt nullvezetékes rendszerben.)

Az épület villamosenergia igénye a következő:

világítás	1000 kW
erőátvitel	450 kW
termikus berendezés	100 kW
egyéb	50 kW

2. Fűtési berendezések

A Nemzeti Könyvtár hőszükségletének fedezésére éppen úgy, mint a Budavári Palota többi épületének hőenergiaellátására egy közös olajtüzelésű kazántelep létesítése volt eredetileg tervbevéve a krisztinavárosi épület I. illetve II. szintjén (nyugati oldal alsó és felső pincéje). A tervezési program és műszaki tervezési feladat tárgyalása során előtérbe került az az elgondolás, hogy a Palota hőenergia-ellátását távvezeték útján kell biztosítani a kelenföldi, vagy esetleg egy más hőerőműről.

Az ÉM. KÖZTI Vállalat Műszaki Tanácsa állást foglalt a távfűtés mellett.⁵⁷

Az Építésügyi Minisztérium által létrehozott Konzultatív Várbizottság magáévá tette ezt az állásfoglalást és az Építésügyi Minisztériumnak elfogadásra javasolta.⁵⁸

Ami az „F”-épületen belül a fűtés gyakorlati megvalósítását illeti, a Tervfeladat rámutat arra⁵⁹), hogy a fűtendő helyiségek általában hivatali-irodai jellegűek. Ezek részére leghelyesebb a szivattyús melegvízfűtés alkalmazása a közismert konvektor rendszerű hőleadókkal. A reprezentációs jellegű helyiségek és

termek részére sugárzófűtést létesít a tervezés és pedig tulnyómórészt könnyű, kistehetetlenségű, a nyers mennyezet-szerkezetre alulról felerősíthető és annak építészeti megjelenéséhez hozzáilleszthető hőszugárzópanelekkel. Csupán az V. szinten lévő előcsarnok és kapcsolt részei, továbbá a VI. szinten lévő kiállítási tér részére vették tervbe a fűtéstechnikusok a padlófűtés alkalmazását is, mert ezek kőburkolatot fognak kapni.

A VII. szinten lévő nagy olvasói tér és a katalógus-terem a megfelelő melegelosztás érdekében mind helyi (az ablakok elé helyezett) hőleadókkal, mind pedig sugárzó fűtőmennyezettel is el lesz látva és ezenkívül az északi és déli üveg-tetős olvasói tér kettős üvegmennezetének lehűlését az üvegfelületek között elhelyezett gőzüzemű fűtőcsövekkel is ellensúlyozza a tervezés.

Az érvényben lévő műszaki előírásoknak megfelelően és a könyvtár programkiváncsalmi alapján a fűtendő helyiségek hőmérséklete a tervfeladatban az alábbiak szerint szerepel:

belépők, szélfogók	12 C°
lépcsőházak, előcsarnokok, folyosók, WC-k, raktárak, dohányzók	16 C°
ruhatárak, tanácstermek, előadótermek, laboratóriumok	18 C°
irodák, olvasótermek, klubszobák	20 C°
műhelyek	16—20 C°

A fűtendő tér összesen 126,220 m². A teljes hőszükséglet (klíma, szellőztető és légtechnikai berendezések hőszükségletét is beleszámítva) 3 054 000 kcal/ó, az egyidőben jelentkező átlag hőszükséglet pedig 1 500 000 kcal/ó.

Az olvasótermek, reprezentatív termek és hivatali helyiségek stb. belső hőmérsékletének állandó értéken tartásáról messzemenően gondoskodás történik korszerű, önműködő vezérlésű szabályozó készülékek alkalmazásával, amelyek a fűtött helyiségekben elhelyezendő érzékelők behatására a hőhordó közeg áramlását befolyásolják egy-egy hőleadó csoport alapvezetékében.

3. Légtechnikai berendezések

A könyvtár új épületében lényegében kétféle légtechnikai beavatkozásra lesz szükség, és pedig klimatizálásra és mesterséges szellőztetésre..

A természetes szellőztetés (a helyiségek friss és kellő tisztaságú levegővel történő ellátása) az építészeti és helyi adottságok révén jól oldható meg a felül befelé buktatható ablakszárnyakkal és szabályozó-, illetve ellenőrző szerkezetekkel ellátott kürtők segítségével.

Klimatizálást, vagyis megfelelő hőfokú (azaz télen fűtött, nyáron hűtött) és meghatározott nedvességű tiszta levegőellátást igényelnek elsősorban az állománytároló helyiségek.

A Nemzeti Könyvtár állományának konzerválását évszázadokra kell biztosítani a korszerű könyvhygiéniai követelmények szigorú betartásával. A Budavári Palota krisztinavárosi épületében elhelyezett raktár-tornokok s az alattuk huzódó összekötő emeletsor „vakraktárai” azonos hőmérséklet és relatív nedvességtartás biztosítása érdekében klímaberendezést kapnak. Biztosít a tervezés olyan korszerű egyedi klímaszekrény berendezéseket, amelyek lehetővé teszik, hogy a raktárakban a 16 C° hőmérsékletet s a kb 50%-os relatív nedvességet tartani lehessen.

Ugyanez az elv valósult meg mindazokban a helyiségekben, ahol értékes állományt tartósan tárol vagy kezel a könyvtár.

Tekintettel arra, hogy a teljes és feltétlen kondicionálás berendezése és fenntartása igen költséges, a műszaki tervezés olyan megoldást keresett, ami megnyugtató a Nemzeti Könyvtár állományának könyvhigiéniai szempontból kifogástalan konzerválására, egyben reális a megvalósítás, s az üzemeltetés szempontjából.

Az amerikai könyvtárakban általában teljes kondicionálást alkalmaznak. Az európai gyakorlat nem tartja szükségesnek a teljes kondicionálást, de lehetővé kívánja tenni egész éven át a hőmérséklet s a relatív nedvesség szinttartását és szabályozását.

A tervezés a klimatizálást nem központi klímagépházba telepített, központi nagy berendezéssel, hanem egyedi, magukban a klimatizálandó helyiségekben elhelyezhető modern, kis helyigényű klímakészülékekkel oldja meg. E készülékek telepítése mind befektetési, mind üzemeltetési költségek tekintetében nagy előnnyel jár, mellőzhetővé teszi a nagy és kiterjedt légszűrőhálózat létesítését.

A helyi klimatizáló készülékek lényegében zárt rendszerű szellőztetéssel (recirkulációval) működnek, de 20 % friss levegő bejuttatását is lehetővé teszik. Erre szükség van, mert a központi raktár egyes szintjein állandóan 1—2 főből álló kezelő személyzet tartózkodik.

A friss levegő beszívását falazott kürtőkkel oldja meg a tervezés, melyek a tetőzet fölé torkolnak. A klímakészülékek automatikus vezérléssel működnek és szükség szerint hűtik, vagy fűtik a helyiség levegőjét.

Ilyen készülékeket helyez el a tervezés a nagy könyvraktárban, a mikrofilmtárban és a VI. szint reprezentációs termeiben.

Mesterséges gépi szellőztetést kap a VIII. szinten elhelyezett nagy előadóterem, a nagy olvasóterem-rendszer, a központi katalógustér, a transzformátor ház, a foto- és mikrofilm laboratórium, a könyvkötészet és restauráló műhely a gázosítókamrával.

A légtechnikai berendezések energiaszükséglete összesen: fűtés 1 379 500 kcal/ó; villany 256.1 kW; hűtővíz 670.lit/ó.

4. Szállítóberendezések. (Személy- teher- és könyvszállítás)

A könyvtár gyors, biztos és gazdaságos üzemelése érdekében a tervezés ellátja az épületet korszerű, egymáshoz kapcsolódó, illetve egymást kiegészítő személy-, teher- és könyvszállító gépi berendezésekkel, amelyek ilymódon szervezett egységet alkotnak az összes — vonatkozó — szakmai funkcionális igények kielégítésére, hogy az épület összes szintjeit függőleges irányban egybe lehessen kapcsolni s hogy e vertikális közlekedési és anyagszállítási rendszert szükségyszerű mértékben a horizontális gépi állomány-szállító berendezés is kiegészítse.

Személyfelvonók. Három db (vezetővel együtt) 10—10 személyes gyors felvonó áll majd az olvasók és a Budavári Palota épületeiben elhelyezett intézményeket a Dózsa György-tér felől megközelítők rendelkezésére. Ez a három lift a Dózsa György-tér felőli északnyugati bejárat csarnokból az V. szintig (Oroszlán-udvar szintje) közlekedik, s a várható személyforgalmat gyorsan le tudja bonyolítani.

Egy-egy személylift 750 kg terhelésű lesz, belső vezérléssel, hívógombokkal, sebessége 100/033 m/mp.

Hasonló lift működik az Oroszlán-udvar szintjén lévő előtérből a VIII. szintig, indulási állomás a III. szinten.

Egy körforgó személy-felvonó „páternoszter” működik az V. szinttől a VIII. szintig 2 személyes fülkékkel.

Kombinált teher- és személyfelvonók. Az épület két (északi és déli) raktártornya északi, illetve déli külső falához tapadva, az épület észak-déli irányú tengelyében, az épület összes szintjeit összekötő (tehát a II. szinttől a VIII. szintig közlekedő) 2 db 1000—1000 kg teherbírású kombinált teher- és személyfelvonó is épül, 18 megállóval, karos és külső egyetemes vezérléssel.

E két lift egyenként egyszerre egy könnyűvel megrakott raktári szállítókocsi és 2 kísérő felfelé és lefelé való szállítására egyaránt alkalmas lesz.

E 2 kombinált felvonó meg tud majd állni a II-VII. emeletszinteken, valamint az acélraktártorony I — II. s a VIII. szint (tetőtér) 12—13. raktárszintjén.

Külön 1000 kg teherbírású lift áll majd rendelkezésre az V. szint északnyugati sarokfolyosója és a nyugati raktár alsó szintje közt (II. épületszint).

Csőposta. Csőposta áll a szolgálat rendelkezésére a VII. szint nagyolvasói térsége északi és déli központi olvasótermeinek könyvszállító liftjei szomszédságában, a teremfelügyelő pultjába beépítve olymódon, hogy egy-egy pultból a raktártornyok összes emeleteire külön csőben lehessen kéréslapot tartalmazó „patront” eljuttatni. A „patronokat” a liftek szállítják vissza az olvasótermekbe a kért kötetrel együtt. A pultba annyi külön csövet építenek be, ahány raktári emelettel lesz összeköttetésben. Ugyanezt a megoldást biztosítja a tervezés a VII. szint hírlapolvasóterme s az alatta lévő nagy tengelytávolságú hírlapraktári szintek között is.

Könyvszállító berendezések (könyvlifttek, szállítószalagok). A könyvszállító berendezések feladata, hogy a könyvtár olvasótermeit és raktárait gépi úton összekössék, szerves, szoros összeköttetést biztosítsanak az „U”-alakú kéttornyú központi II-II szintes raktár, a tetőtérben telepített 2 szintes raktár, valamint a keleti szárnyon az angol udvarra néző 2 négyzetes raktár, és végül a nyugati raktár között. Ezáltal az olvasók igényeit raktári állományegységek kérése esetén is gyorsan ki lehessen elégíteni, a hasonló jellegű belső használat igényeivel együtt.

Az épületben az adottságok miatt nem lehet egyetlen központi raktárt kialakítani, ezért szükséges mindkét udvar beépítése s alsó térséggel való egybekapcsolása, valamint tető- és keleti és nyugati csatlakozó raktárak létesítése.

Ilymódon azonban bonyolult kétfős toronyraktárrendszer alakul ki, amelynek helyiségeiből (egyes szintjeiből, illetve csatlakozó részeiből) a kért kötetet az adott olvasóterembe csak jól megszervezett, műszakilag tökéletesen és gyorsan működő gépi berendezés segítségével lehet majd eljuttatni az olvasóhoz.

Tetézi a nehézséget az a tény, hogy a két torony felső raktárszintjét észak-déli irányban összekötni ugyancsak az épület adottságai miatt nem lehet.

Ezért a raktári térségeket és az olvasótermeket, — ahol lehetséges — mind vertikálisan mind horizontálisan gépi szállítóberendezésekkel összeköti a tervezés.

A *vertikális* gépi könyvszállítóberendezések egy-egy csoportját a VII. szinten kialakítandó olvasótermekben, a Kisnyomtatványtárban és a könyvkötészetben helyezi el. E berendezést kiegészíti olyan gyorsjáratú horizontális szállítóberen-

dezéssel, mely a toronyraktár alatt húzódó 4 szintes raktári térség harmadik raktári szintjén (a III. emeletszinten) fut végig észak-déli és dél-északi irányban.

A *könyvszállító liftegyeségek* 25 és 50 kg terhelésűek lesznek, egyetemes külső vezérléssel.

A teljesen zajtalan mozgás és üzemelés elengedhetetlen követelmény minden egyes gépegységnél. A VII. szint központi északi és déli olvasóterében egymás mellett 3-3 ilyen liftegyeség párhuzamosan, de egymástól teljesen függetlenül fog működni. Ezek a kis teherliftek összekötik a VII. szint olvasóterét a toronyraktárak összes szintjeivel, és a 3. raktári szinten találkoznak az észak-déli, illetve dél-északi irányban mozgó horizontális szállító szalaggal.

Gyorsjáratú 50 kg teherbírású könyvliftek állnak majd rendelkezésre a könyvtár alábbi pontjain is:

1. Az V. szinten elhelyezett Kisnyomtatványtár olvasóterme és az alatta lévő 4 raktári szint között;

2. a IV. szinten, a délnyugati sarokhelyiségben telepített ún. kötéselőkészítő, aranyozó-terem és a III. valamint a II. szinten elhelyezett könyvkötő és restauráló műhely között;

3. a VII. szint keleti rizalitjában létesítendő olvasóterem és a III. szint, valamint a tetőtérraktár között;

4—6. a VII. szint északi nagy olvasói térségének keleti olvasóterme, nyugati olvasóterme, továbbá a déli nagy olvasói térség nyugati olvasóterme és a VIII. szint 2 tetőtérraktári emeletszintje között;

7. a VII. szint déli nagy olvasói térségének keleti (hírlap) olvasóterme és a III. szint, valamint a VIII. szint 2 raktári szintje között;

8. a VII. szinten elhelyezendő zártanyag olvasóterem és a felette lévő raktári (tető-) térség két emeletszintje között.

Az épület észak-déli fő tengelyében, a raktári területek fő folyosóján a raktári térség felső légtérében a már említett 40 méteres *horizontális* szállítószalag köti majd össze a 3-3 egységből álló északi és déli liftcsoportot. A gumihevederes szállítószalag két végén kétszintes görgős feladóállványok lesznek, a felvonókban pedig beépített, kétszinten működő automatikus könyvkitoló áll majd rendelkezésre.

5. Vízvezeték és csatorna berendezések

Az épület műemléki és reprezentatív jellegére, építészetileg különleges gondolat és értékes építőanyagokkal megoldott belső kiképzésének megóvására, valamint az épületben tárolt felbecsülhetetlen értékű állomány állagvédelmére tekintettel a vízvezetéki és csatornázási berendezések hálózatának terveit a szokványostól eltérő megfontolások alapján készítette el a tervezés. Az intézmény egyes helyiségeit hidegvízzel, ivóvíz és mosdó biztosításával, valamint csatornavezetékekkel látja el, a belső tervezéssel s a könyvtár konzultánsaival történő részletes megbeszélés szerint, valamint a műszaki lehetőségek figyelembevételével.

Arra törekedett, hogy a vezetékek egyrészt az épület belső architektúráját a legkevésbé zavarják, másrészt a vezetékek meghibásodásának lehetőségét eleve kizárja, illetve minimálisra csökkentse, szem előtt tartva, hogy egy esetleges csőhiba értékes könyvraktár, falburkolat, vagy nagy értékű műtárgy helyrehozhatatlan károsodását okozhatja. E megfontolások alapján a vízvezeték, valamint

a csatornázás alapvezeteki hálózatát (horganyzott acélnyomócsövek) a II. szint padlója alatti járható csőcsatornába fogják helyezni. A felszálló és leágazó nyomóvezetékek szerelőajtókkal (burkolattal) ellátott falhornyokba kerülnek és vörösrézről, illetve ólomból készülnek.

6. Tűzvédelmi berendezések

A Könyvtár tűzveszély elleni védőberendezéseit az illetékes tűzrendészeti hatóságok javaslatai alapján alakítja ki a tervezés. A könyvtári állomány tűz elleni védelmére olyan önműködő, vegyianyaggal (mégpedig szénsavval — CO₂) működő oltóberendezések beépítését vette tervbe, amelyek hőérzékelők behatására a belső hőmérséklet meg nem engedett fokú emelkedése esetén lépnek működésbe és működésük nem jár az állomány károsodásával. Ilyen oltóberendezéseket helyez el a tervezés elsősorban a raktárakban.

A beépített, szénsavval oltó tűzvédelmi berendezéseken kívül a tűzrendészeti hatóság által előírt helyeken és mennyiségben, vegyianyaggal működő kézi tűzoltóberendezések elhelyezésére is sor kerül majd. Épületszintenként a folyosók és lépcsőházak találkozásainál vízzel működő falitűzcsapokat is felszerelnek.⁶⁰

Az állományraktárak szintenkénti bejáratát kettős tűzbiztos acélajtókkal lehet lezárni. Az egyik ajtó (1 v. 2 szárnyas) szabványos kivitelben és minőségben készül, forgópántos felillesztéssel. A másik enyhén ferde pályán gördül a falsikhoz tapadva. Hőérzékelője a raktárhelyiség felmelegedése esetén, meghatározott hőfokon a kiakasztó szerkezetet kioldja s az ajtó az enyhén ferde fém pályán nyugalmi helyzetbe gördül, s a raktár bejáratát elrekeszeli.

V. ÖSSZEGEZÉS

E tanulmányban ismertetni kívántuk a Nemzeti Könyvtár új épületének tervezési programját és műszaki tervezési feladatát — röviden: Tervfeladatát —, válaszva a tervezés eddigi munkájában követett módszereket, rámutatva azokra az elvi alapokra, gyakorlati szükségességekre, amelyek a tervezés során az egyes döntések meghozatalának indokálul szolgáltak. Ezt a Tervfeladatot az illetékes Kormányhatóság, az ugyancsak ismertetett változtatásokkal jóváhagyta, s annak alapján már nemcsak a kiviteli tervek elkészítése kezdődött meg, hanem a kivitelezés is megindult 1962. márciusában.

Az 1962. évre irányozta elő a tervezés a VII. szintre tervezett nagy olvasói térség szerkezeti kialakítását és a vele kapcsolatos új vasbeton szerkezetű tető építését. Ezzel egyidejűleg fokozott ütemben készülnek az épület részletes kiviteli tervei — elsősorban a raktári és olvasószolgálati helyiségekre vonatkozó tervek —, már megkezdődött a teljes gépészeti berendezés (fűtés, szellőztetés, világítás, vízvezeték, liftek, jelzőberendezések stb.) kiviteli terveinek kidolgozása, s előkészületben van a belső berendezés és felszerelés tervanyaga is. Mindezek a munkálatok továbbra is a műszaki és könyvtáros szakemberek együttes közreműködésével folynak.

Megállapítható az ismertetett Tervfeladat alapján, hogy a Budavári Palotának a Nemzeti Könyvtár céljára kijelölt épületében és az annak közvetlen szom-

szédságában felépülő pótépületben a Nemzeti Könyvtár számára minden tekintetben megfelelő elhelyezést lehet biztosítani.

A jelenlegi helyzet és a várható fejlődés alapos felmérésével megállapított helyiségszükséglet kielégíthető, és megvalósíthatók mindazok a követelmények, amelyek a korszerű nemzeti könyvtár jó működését biztosítják.

Sikerült a tervezés során kielégíteni azt az alapvető követelményt, hogy a raktárak mind az olvasótermek, mind a feldolgozó helyiségek felől jól megközelíthetők legyenek anélkül, hogy az olvasók útjai, a könyvek útjai és a szolgálati utak egymást keresztezzék. Az olvasótermeknek a raktártömb fölé helyezése, ami közvetlen vertikális összeköttetést biztosít a raktárak és az olvasótermek között, továbbá az egységes nagy olvasói térnek egyetlenegy épületszinten való kialakítása — a különgyűjtemények olvasótermeinek kivételével — funkcionálisan rendkívül kedvező s egészen korszerű megoldás. Ennek az elrendezési formának előnyeit csak kis mértékben csökkenti az a tény, hogy az épületben a nagy központi raktárat — az épület két-udvaros, központi lépcsőházas alapszerkezeténél fogva — csak „U”-alakban lehet kiképezni, s ez a könyveknek az olvasótermekbe való eljuttatásánál egyes esetekben bizonyos késedelmet okozhat, amit azonban a 100 000 kötetes szabadpolccal a szállítóberendezések jó telepítésével s jól megszervezett kiszolgálási rendszerrel a minimumra lehet csökkenteni.

A VII. szint a könyvtár modern olvasótersege. A főbejárat előteréből felvonón, illetve páternoszteren, vagy lépcsőn érkezik az olvasó közvetlenül a központi nagy katalógustérbe, ahonnan az általános olvasóterem mellett szakolvasótermek összefüggő rendszere nyílik mintegy 100 000 kötetes szabadpolccal, kapcsolódva a nagyméretű központi bibliográfiai olvasóteremhez. A szakolvasótermek összefüggő térrendszert alkotnak, melyet szabadpolcos galériák osztanak meg. Az egyes térségek vizuális elválasztása mozgatható könyvvállványokkal történik, állandó válaszfalak nélkül, ami a tágasságnak, otthonosságnak érzését nyújtja az által, hogy egyetlen tekintettel át lehet fogni az egymásba szinte átfolyó különböző térségeket. Ez a térrendszer nagyméretű flexibilitást biztosít. Az olvasóhelyek csoportos elhelyezésével válik majd érzékelhetővé a helyiségek belső rendje. Az elmélyedő kutatómunka lehetőségének biztosítására különálló egyszemélyes asztalok alkalmazása látszik legcélszerűbbnek. A forgalomsáv mindenütt kívül esik az olvasó asztalok elhelyezésére szolgáló térségen. A szabadpolcos szakolvasótermek rendszerének kialakítása s ilyen módon az olvasószolgálat szakosítása a korszerű könyvtárszervezésnek és könyvtárépítésnek egyik sokszor hangoztatott és megvalósított alapelve.⁶¹

Funkcionális szempontból igen kedvező a központi nagy katalógustérnek az olvasói tér közepén, közvetlenül a közlekedő utak — lépcsők, liftek — torkolatánál történő elhelyezése. Az egységes olvasói térben külön mikrofilm olvasóteremről is gondoskodott a tervezés, ezen felül azonban az egyes olvasótermekben, — elsősorban a különgyűjtemények olvasótermeiben VI. és V. épületszinten — is lesznek mikrofilm olvasóhelyek. Az olvasótermekhez kapcsolódóan akusztikailag szigetelt külön gépelő helyiségek létesítéséről is gondoskodás történt. A nagy olvasói térség szintjén, a VII. épületszinten a szoros értelemben vett olvasószolgálati helyiségeken (olvasótermek, kutatószobák, katalógusterem, gépelőhelyiségek, tájékoztatás, fotókópia szolgálat) kívül csak olyan szolgálati helyiségek lesznek, amelyek közvetlenül az olvasószolgálat céljait szolgálják (az olvasószolgálati és tájékoztatószolgálati adminisztráció dolgozószobái). Korszerű gondolatot való-

sított meg a tervezés a nagy olvasói tér felett a VIII. szinthez kapcsolódó tetőtérben egyszemélyes kutatófülkék kiképzésével tudományos kutatók számára.

A jó funkcionális kapcsolatok biztosítását szolgálja a különgyűjtemények elhelyezése is. A VI., úgynevezett különgyűjteményi épületszinten elhelyezett gyűjtemények (Kézirattár, Régi és Ritka Nyomtatványok Tára, Zeneműtár, Színháztörténeti Tár és Térképtár) olvasótermeinek és feldolgozó helyiségeinek közvetlen vízszintes összeköttetésük lesz a megfelelő különgyűjteményi raktár-részekkel, az V. szintre tervezett Kisnyomtatványtár olvasóterme pedig közvetlen vertikális kapcsolatban lesz — lift és belső lépcső útján — az alatta lévő feldolgozóhelyiségekkel és raktárakkal.

A szolgálati helyiségek a III. és IV. szinten egy tömbben, egymással vertikális és horizontális összeköttetésben helyezkednek el. Ez az elrendezés is bizonyos flexibilitást biztosít. A szolgálati helyiségek kialakításánál a tervezés több, erre alkalmas helyen a korszerű munkaszervezési elveknek megfelelő ún. bűrórend-szerű megoldást alkalmazott. A vizuális — szekrényes, illetőleg polcos, — elválasztásokkal azonban az ilyen nagyméretű és sok dolgozó elhelyezésére szolgáló bűró helyiségben is biztosítva van az elmélyülő munka feltétele.

A teher- és postaforgalom a III. szinten, a Csikós-udvar felől nyíló kapun át bonyolódik le. Innen indulnak a szolgálati lépcsők és felvonók is.

Az épület középső részén a VIII. szinten kétszintes térben lesz a kb. 250 fő befogadóképességű előadóterem, amely a könyvtár saját igényeinek kielégítése mellett egyéb kulturális célokat is szolgálni fog. Ezen a szinten lesznek az úgynevezett pihenő helyiségek: könyvklub, kiállítási galériák, büfé, dohányzó, társalgó stb. Ezek létesítése igen hasznos, mert a pihenés elősegíti az olvasó-termekben az elmélyülő, komoly munkát.

A könyvtár külső stílusadottsága kötött. Az épület mind homlokzati, mind alaprajzi kiképzésében a századvégi építkezésekre jellemző eklektikus barokk. Ez az adottság a külső homlokzatot illetően megmarad. Az épület belső építészeti megfogalmazása és berendezése azonban teljes mértékben a korszerű könyvtár igényeinek megfelelően történik.

Sokan megfogalmazták már, hogy milyen legyen a jól funkcionáló, új elvek szerint épülő modern könyvtáráépület, amely határozottan különbözik a régiektől. Az elmélet és az eddig szerzett tapasztalatok alapján elindulva alakítja ki a tervezés új könyvtárunk belső megfogalmazását. A célszerűséget szolgáló fa-, fém-, és üvegszerkezetek, tágasság és világosság, a belső berendezések, butorok fellazított elhelyezése, a derűs színek, a barátságos légkör mind lényegesek és hasznosak, mert az így létrehozott bensőséges hangulat otthonossá teszi a könyvtárt, növeli látogatottságát, ami pedig a tudomány és a műveltség szélesebbkörű terjesztését szolgálja. A modern technológia és a korszerű anyagok felhasználása hatékonyab-bá teszi a könyvtári szolgáltatásokat s a könyvtár mintegy szimbólumává lesz a társadalmi előrehaladásnak. A könyvtárak tervezésében megvalósuló új gondolatok helyességét mi sem bizonyítja jobban, mint az olvasók számának hatalmas megnövekedése ezekben az új könyvtáráépületekben.

Az épület főbejárati előcsarnoka (V. szint) és a különgyűjtemények (VI. szint) szintje közötti háromkaru díslépcső, — mint az épület stílusára jellemző belső térképző elem, — megmarad, de korszerű formában. Értékét és érdekességét emeli még Fadrusz János két carrarai márványból készült Atlasz szobra, amelyek az átépítés keretén belül statikus szerepet is kapnak. A bejárati tér, a díslépcső és

a VI. szint érkező tere márvány burkolattal készül. Az innen nyíló reprezentatív kiállítási termek a Könyvtár idegenforgalmi látványosságai lesznek. A főbejárat és főlépcső érkező szintje márvány padlóburkolatának kivételével mindenütt színes műanyagburkolat készül, amely a zajtalan közlekedést biztosítja, és könnyen tisztán tartható. Az épület felszerelése és berendezése egyszerű, de igényes és gondos szakipari munkával készül. A nagyarányú kiviteli munka jóformán minden szakipari ágat foglalkoztatni fog. A sokirányú munka együttműködésére rendkívül gondosan készített terveket és körütekintő műszaki irányítást igényel.

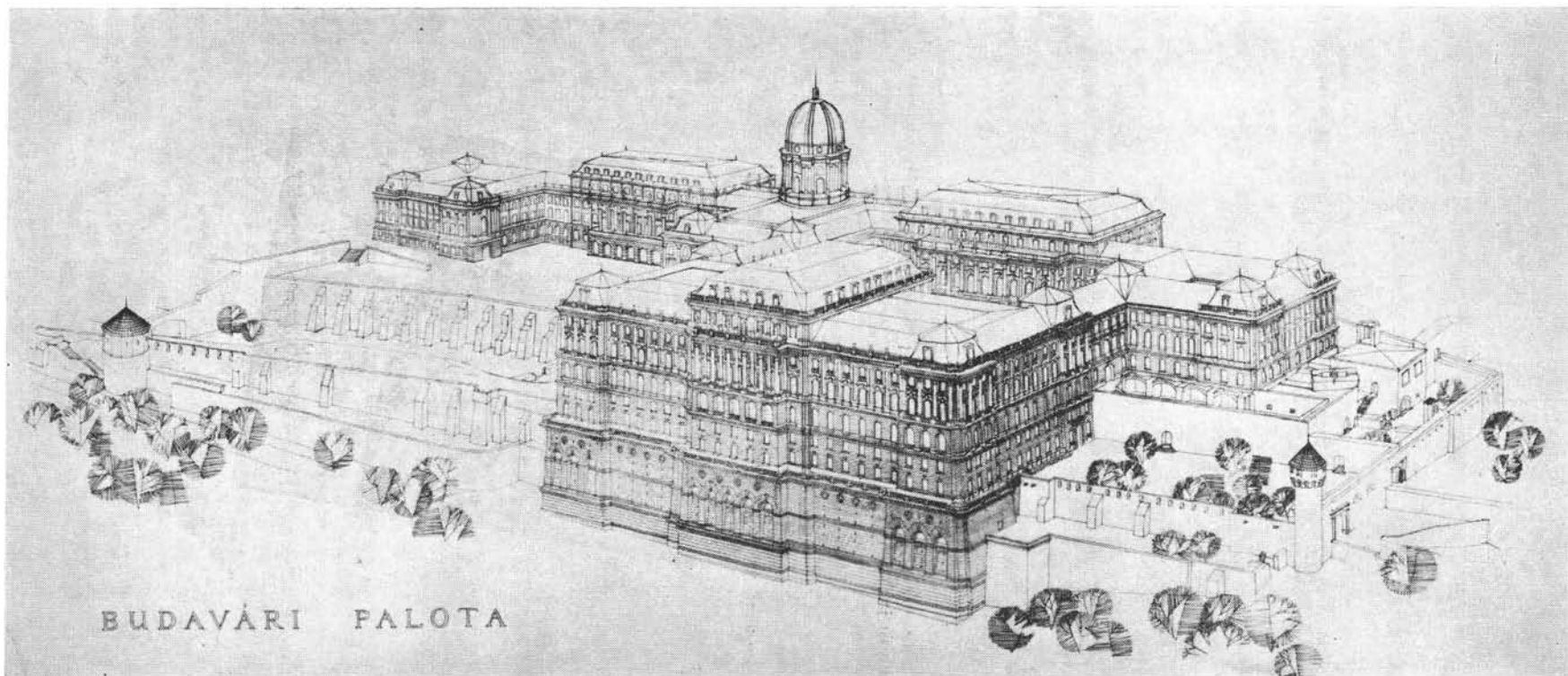
Az épületet a tervezés gépészeti vonatkozásban a maga egészében ellátja elektromos energiával, vízvezetékekkel és csatornázással, valamint központi fűtéssel. Biztosítja a könyvtár jó és gazdaságos megvilágítását, a korszerű világítás-technikai követelményeknek megfelelően. Meghatározott helyiségeit teljes vagy részleges szellőztető és kondicionáló (klimatizáló) berendezésekkel szereli fel. Biztosít vertikális és horizontális szállító gépeket (személyliftet, páternoszt, könyvliftet, könyvszállítószalagokat), önműködő jelző és hívó, továbbá könyvkérőlap továbbító készülékeket (csőpostát), illetve szerkezeteket, a fémszerkezetű gördülő tömör raktári szekrény sorokat mozgó, elektromos árammal működő automatikus és félautomatikus berendezéseket. Biztosítja továbbá meghatározott helyiségek hangszigetelését, korszerű elektroakusztikai és audiovizuális berendezések (négysebességű és sztereo lemezjátszók, magnetofon, mikrofilm és mikro-kártyaleolvasó készülékek stb.) üzemelését. Biztosítja a VII. szint két nagy olvasói tere tetővilágosítási üvegfödémének hóolvasztó berendezését a hólevegőmentes elfolyásával. Gondoskodik a vészvilágításról, áramszüneteltetés esetén szükségvilágításról, valamint tűz esetén saját motoros szívó- és nyomó vízszivattyúkról.

Ellátja az épületet távbeszélő hálózattal, „Telex”-rendszerű távgépiróval, automatikus tűzjelzőberendezésekkel. Biztosítja a tervezés az acéltornyok földelését a nagy raktári térség legteltesebbszigetelését, valamint a rádió és a televízió vételt. Biztosítja végül a külső gépészeti és közmű csatlakozásokat.

* * *

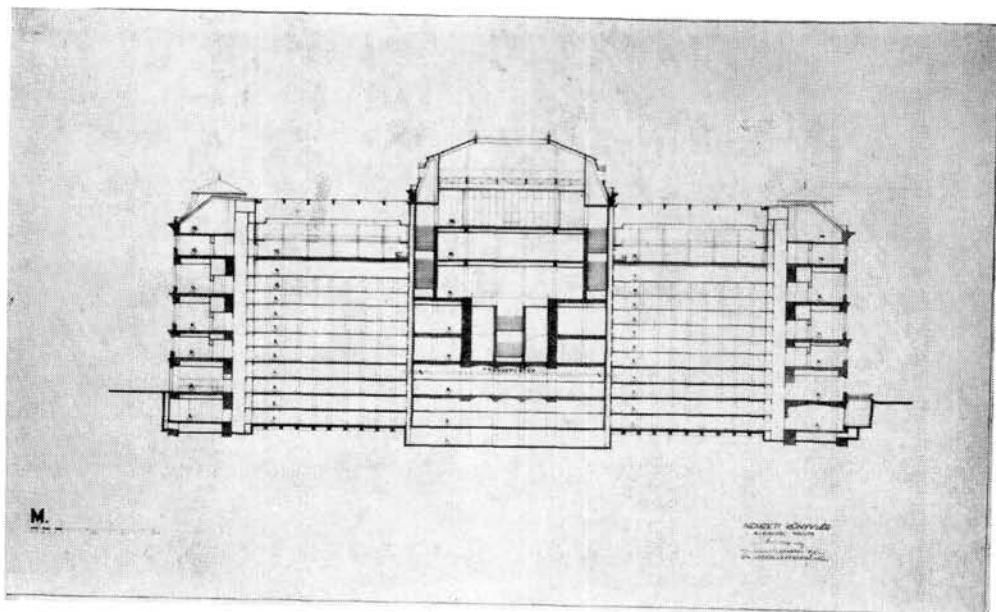
A Nemzeti Könyvtár új épületének belső beosztása a klasszikus hármas tagoltság elvén, a könyvraktárak, az olvasótermek és a szolgálati helyiségek különállásán alapul. Ennek a hagyományos elrendezésnek a merevségét azonban a tervezés korszerű módon feloldotta s ugyanakkor gondoskodott a könyvtárnak korszerű technikai felszereléssel és funkcionális berendezéssel való ellátásáról is. A könyvtár belső elrendezésének az a rugalmas formája, ami lehetővé teszi az alapjában hagyományos, hármas tagoltságú könyvtár nagy olvasói térségének tetszés szerinti átalakítását, továbbá az a tény, hogy ebben az olvasói térben mintegy 100 000 kötet áll majd szabadhasználatú polcokon az olvasók rendelkezésére, valamint a raktáraknak az épület belsejében való tömbszerű elhelyezése — úgy véljük — Európában ma egyik legkorszerűbb megoldásnak tekinthető.

Meggyőződésünk, hogy Nemzeti Könyvtárunk budavári új otthonában, az egykori Bibliotheca Corviniana közelségében igen jó elhelyezésben teljesítheti majd rendkívül széleskörű tudományos és társadalomnevelő feladatait, s szolgálhatja ezzel a magyar nép művelődésének, kulturális előrehaladásának nagy ügyét.

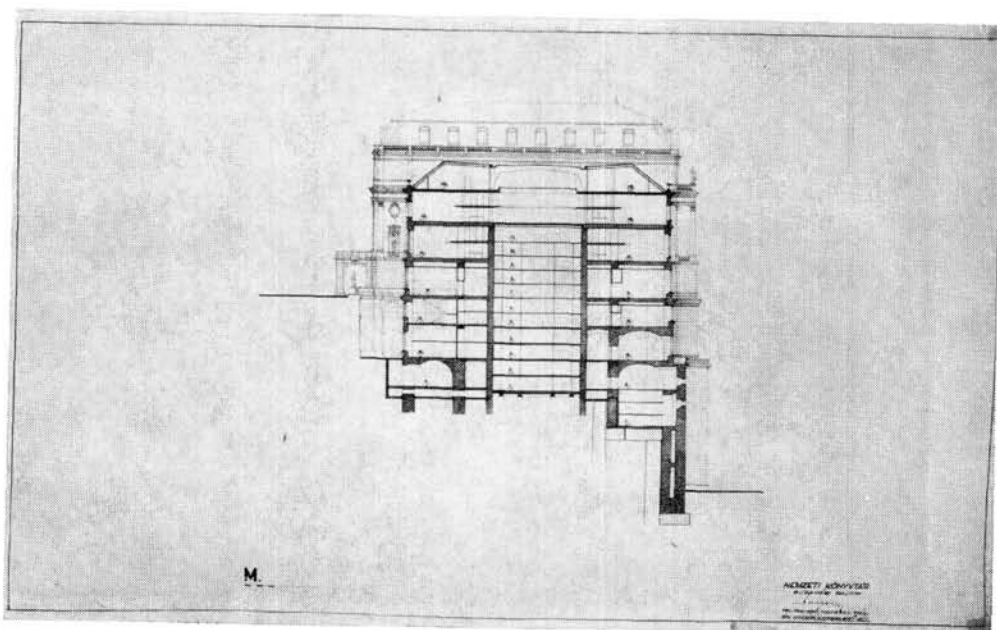

BUDAVÁRI PALOTA

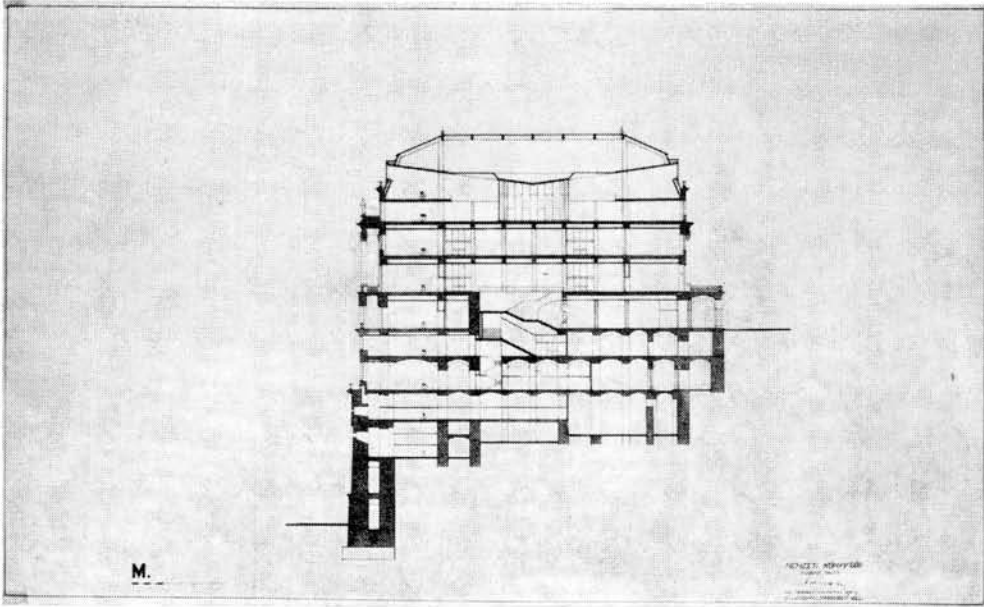
1. ábra. A Budavári Palota látképe az újjáépítés után; előtérben a krisztinavárosi épület, az Országos Széchényi Könyvtár új otthona

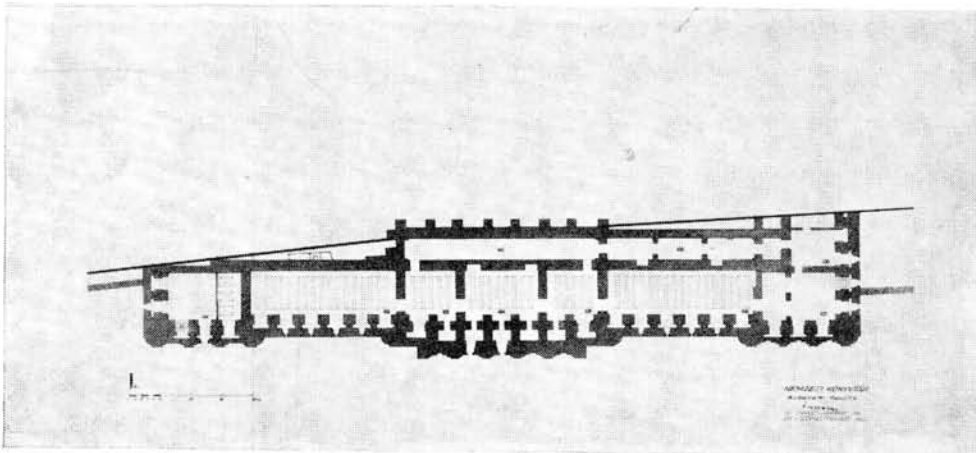
2. ábra. A Budavári Palota krisztinavárosi épületének észak-déli irányú metszete. A központi résztől balra és jobbra a két 11 szintes vasbeton- és acélszerkezetű raktártorony, mindkét torony felett egy-egy galériás olvasói tér. A központi részen alul a raktártornyokat összekötő raktári rész a könyvszállító szalaggal. A VI. szinten a kiállítási tér, felette a VII. szinten a katalógustér, s a VIII. szinten az előadóterem

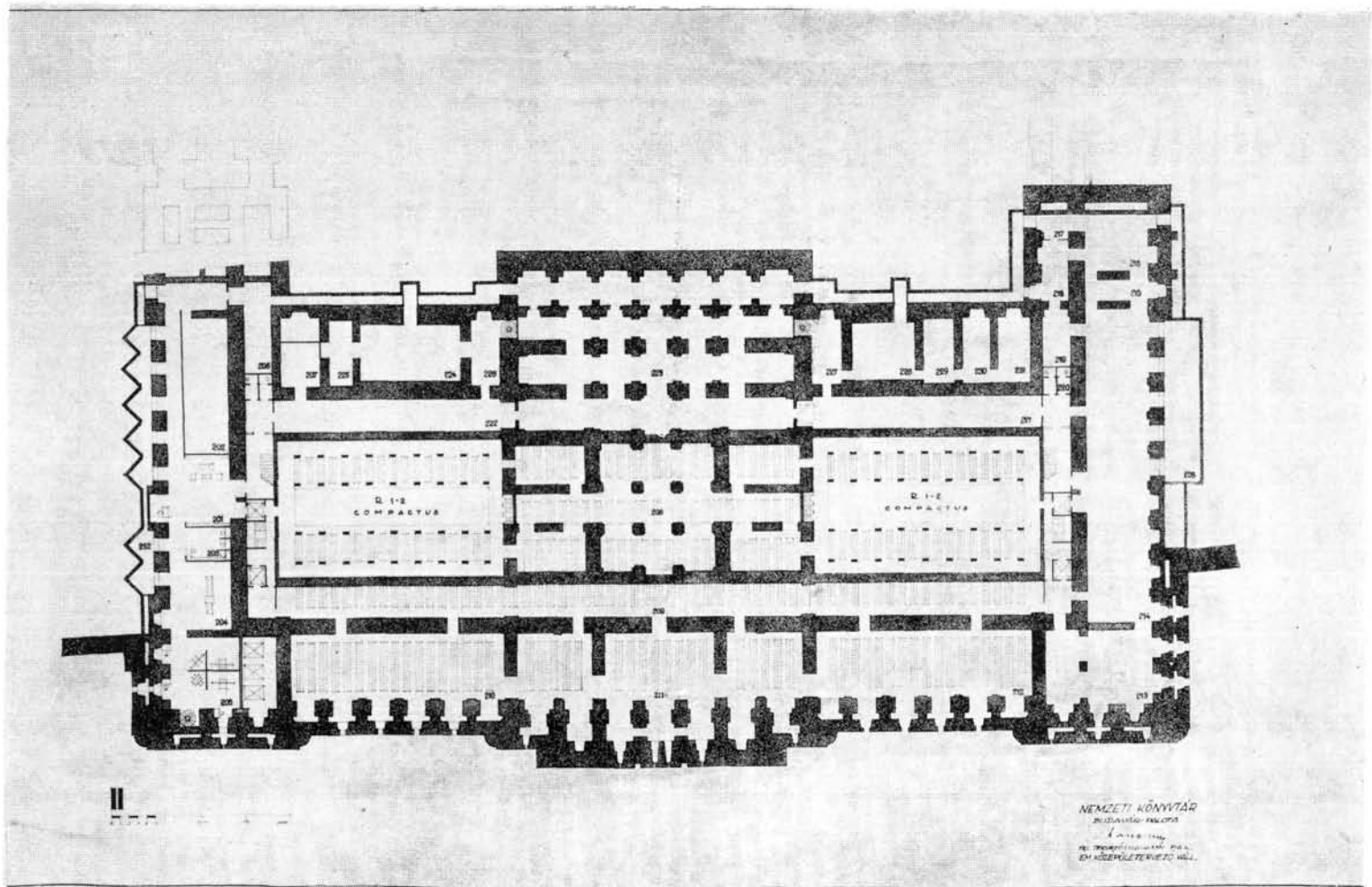
3. ábra. Kelet-nyugati metszet az északi raktártorony középvonalában. Jól látható a VII. épületszint egybefüggő nagy olvasótere, a tetőtérraktár keleti és nyugati része, továbbá a 4 szintes keleti raktár az épület III. és IV. szintjén, valamint az ugyancsak 4 szintes nyugati raktár az I. és II. épületszinten

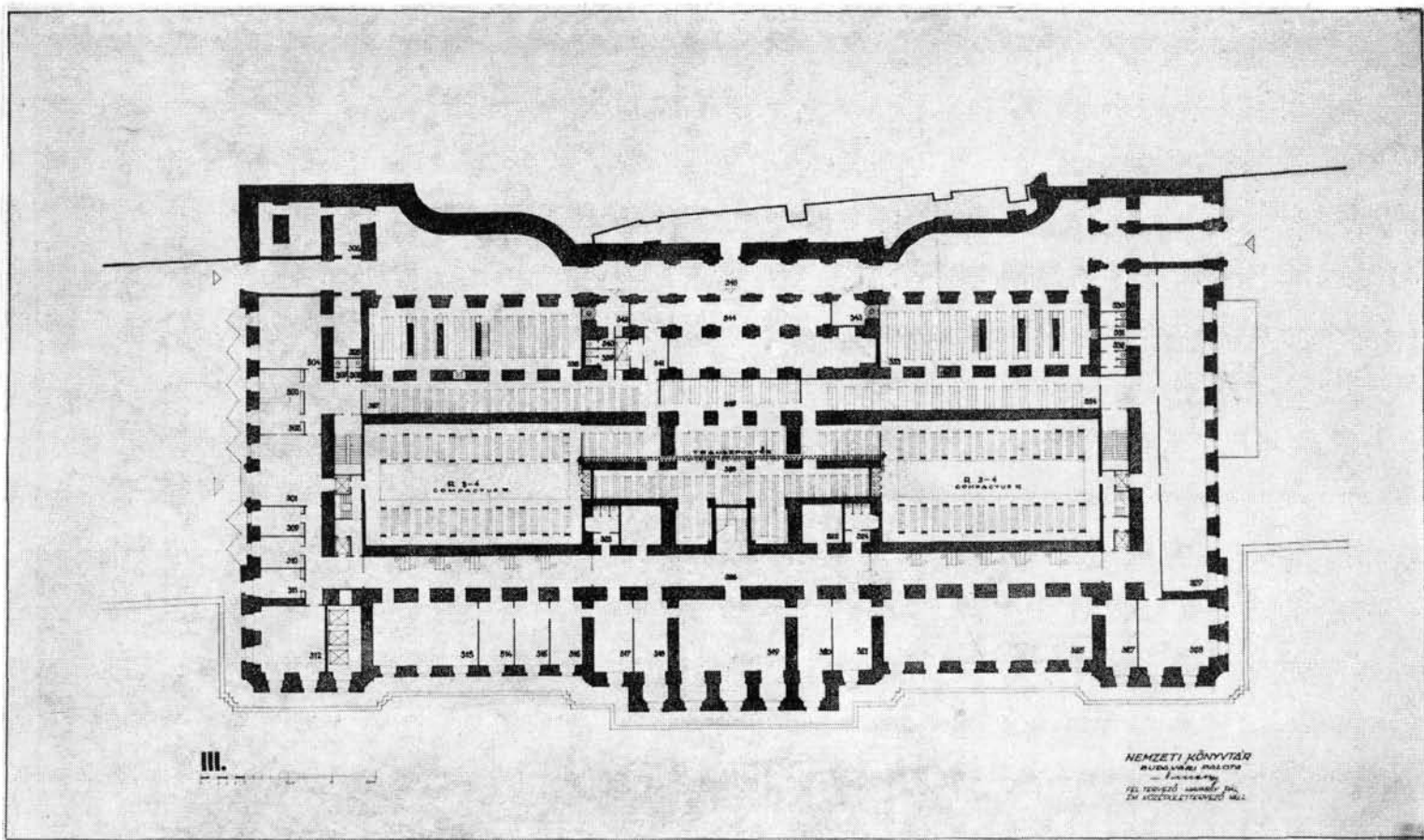
4. ábra. Nyugat-keleti metszet a központi előcsarnok középvonalában. A VIII. szint középső részén az előadóterem látható, a nyugati és keleti oldalon pedig a VIII. szint megosztásával kiképzett IX. épületszint („pihenő” olvasótermek)

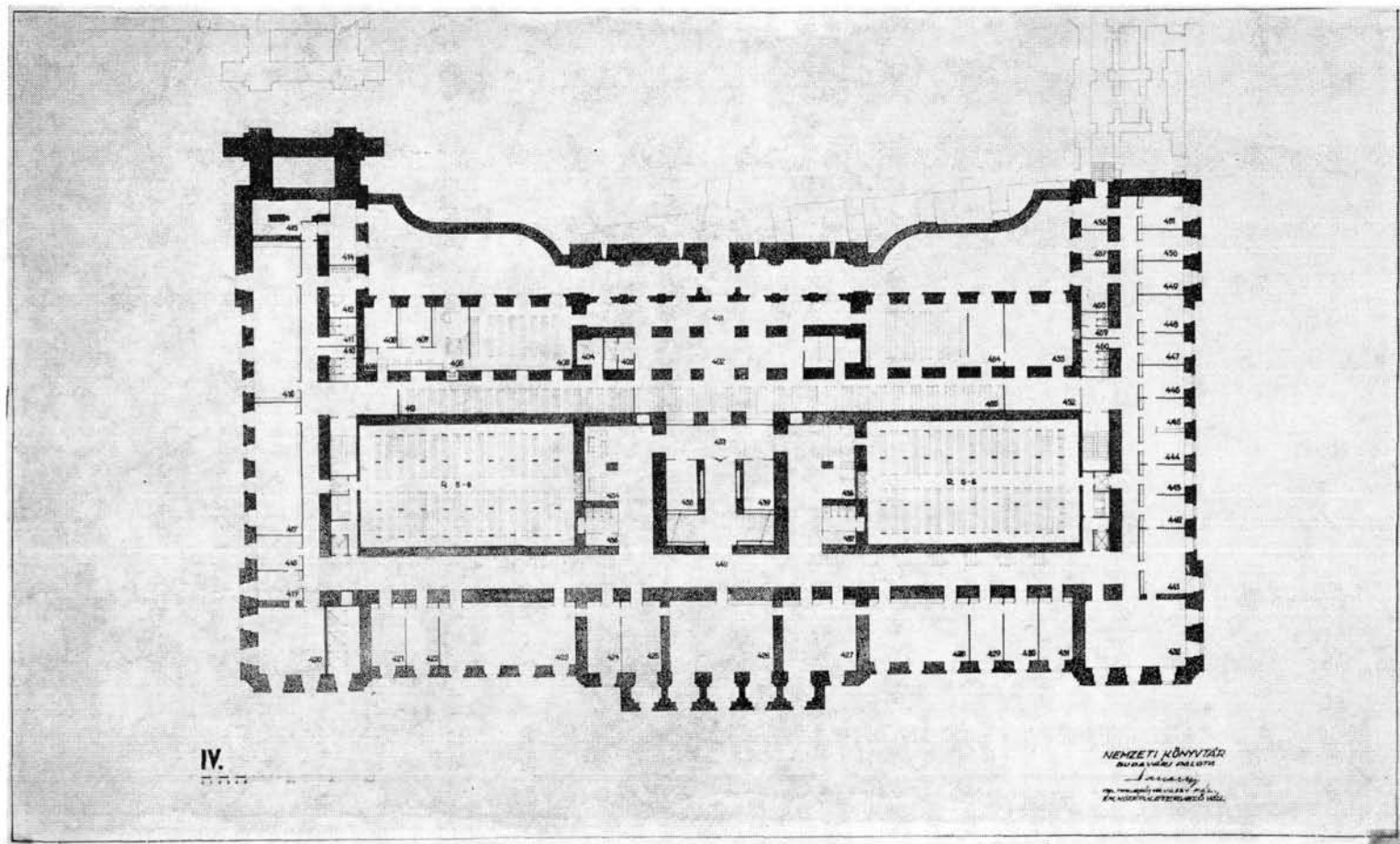
5. ábra. Az I. épületszint alaprajza: nyugati raktárak. (A berajzolt raktári állványzat, itt és a többi ábrán is, csak jelzi az adott területnek raktári célra való felhasználását. Az állványzat végleges telepítési terve e tanulmány írásakor még nem készült el)

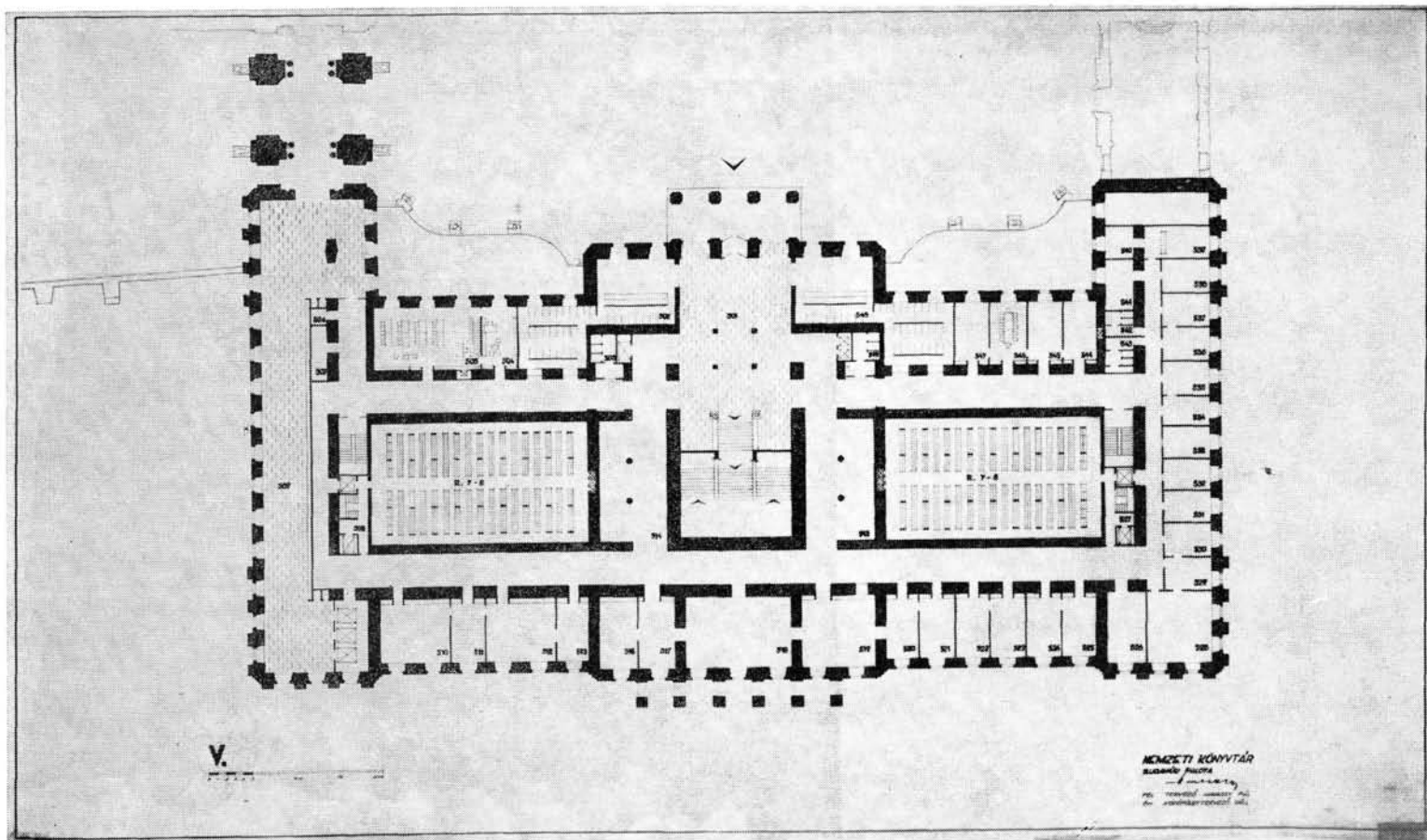
6. ábra. A II. épületszint alaprajza: raktárak, üzemek. Bal oldalon (északon) a foto- és mikrofilmlaboratórium, jobb oldalon (délen) a könyvkötészet és a sokszorosító üzem

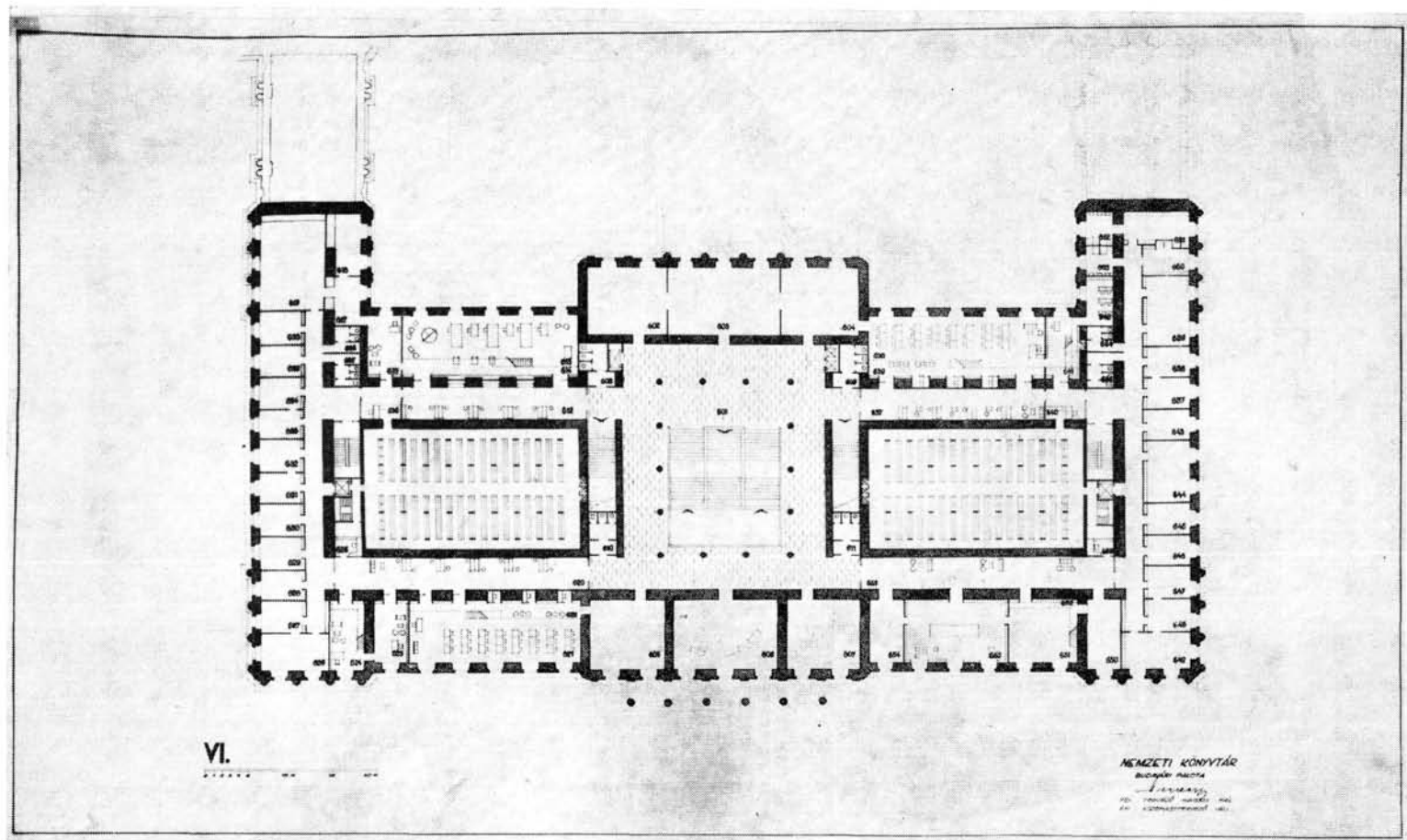
7. ábra. A III. épületszint alaprajza: bal oldalon (északon) a Csikós udvari teherkapu, mellette és az épület nyugati szárnyán a könyvforgalmi főosztály szolgálati helyiségei; a keleti szárny középső részén az angol-udvarról nyíló telefonközpont; ettől északra és délre a keleti raktárak; a déli oldalon a restauráló műhely. Középen a pontozott kettős vonal a két raktár tornyot a 4. raktári szinten összekötő könyvszállító szalagot jelzi

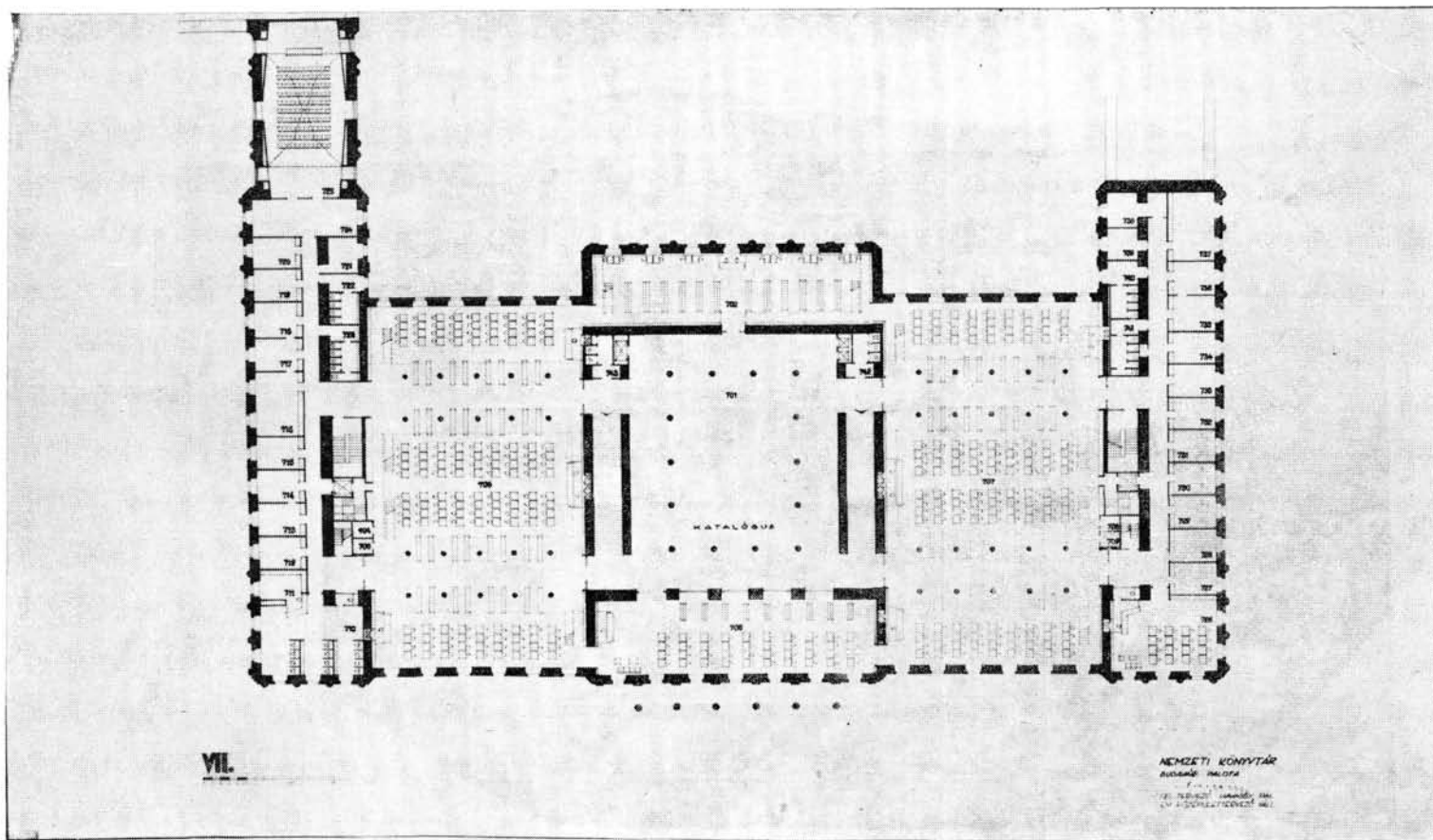
8, ábra A IV. épületszint alaprajza: északon (bal oldalt), nyugaton és délen a gyarapítási, feldolgozási és bibliográfiai munka helyiségei; keleten raktárak

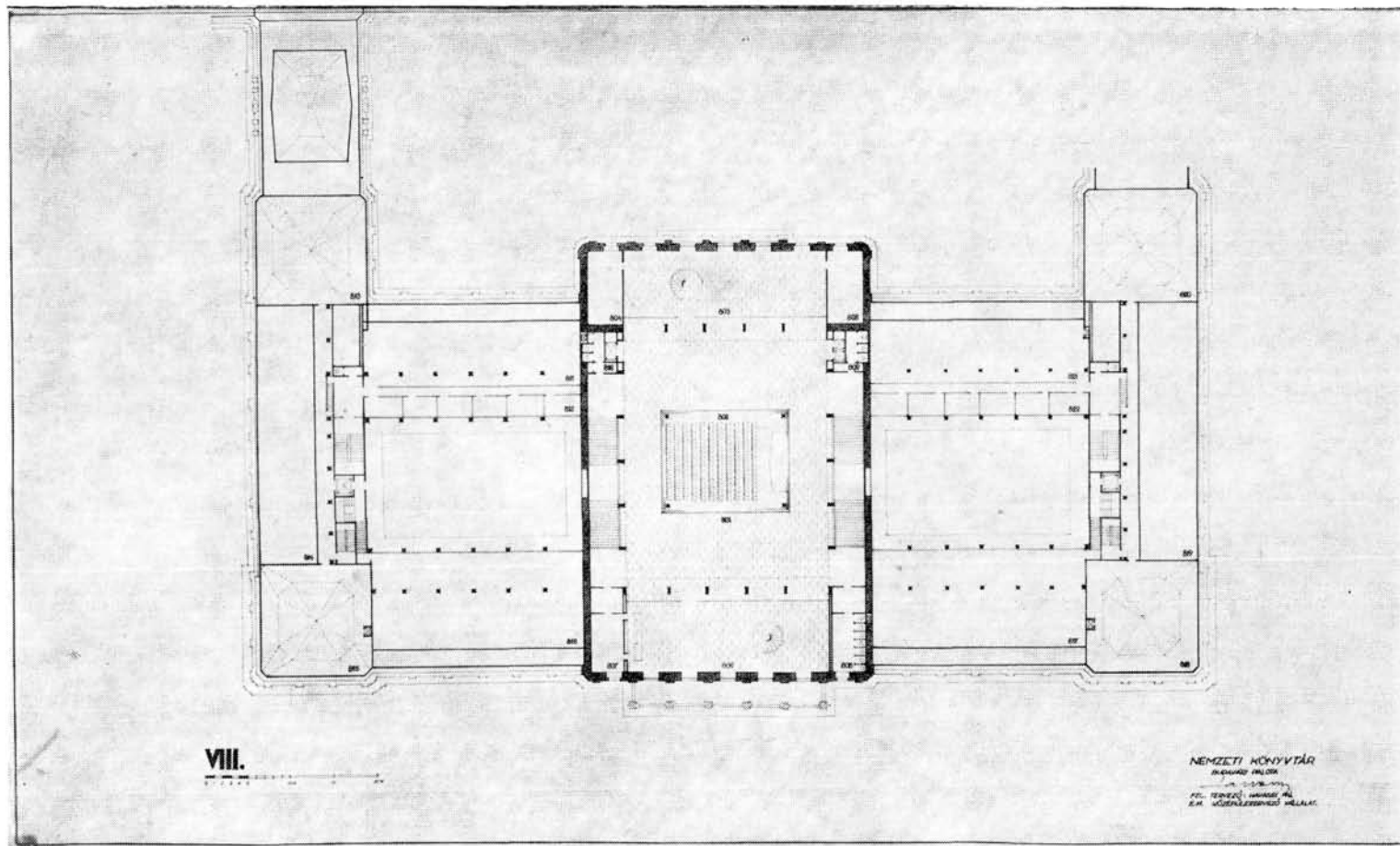
9. ábra. Az V. épületszint alaprajza: igazgatási helyiségek. Északon (bal oldalon) a vonalkázott rész a Dózsa György térről felérkező gyorslifteket az Oroszlán udvarral összekötő közhasználatú területet jelzi. Keleten, középen a főbejárat, attól északra a Kisnyomtatványtár olvasóterme, délre a társadalmi szerek helyiségei

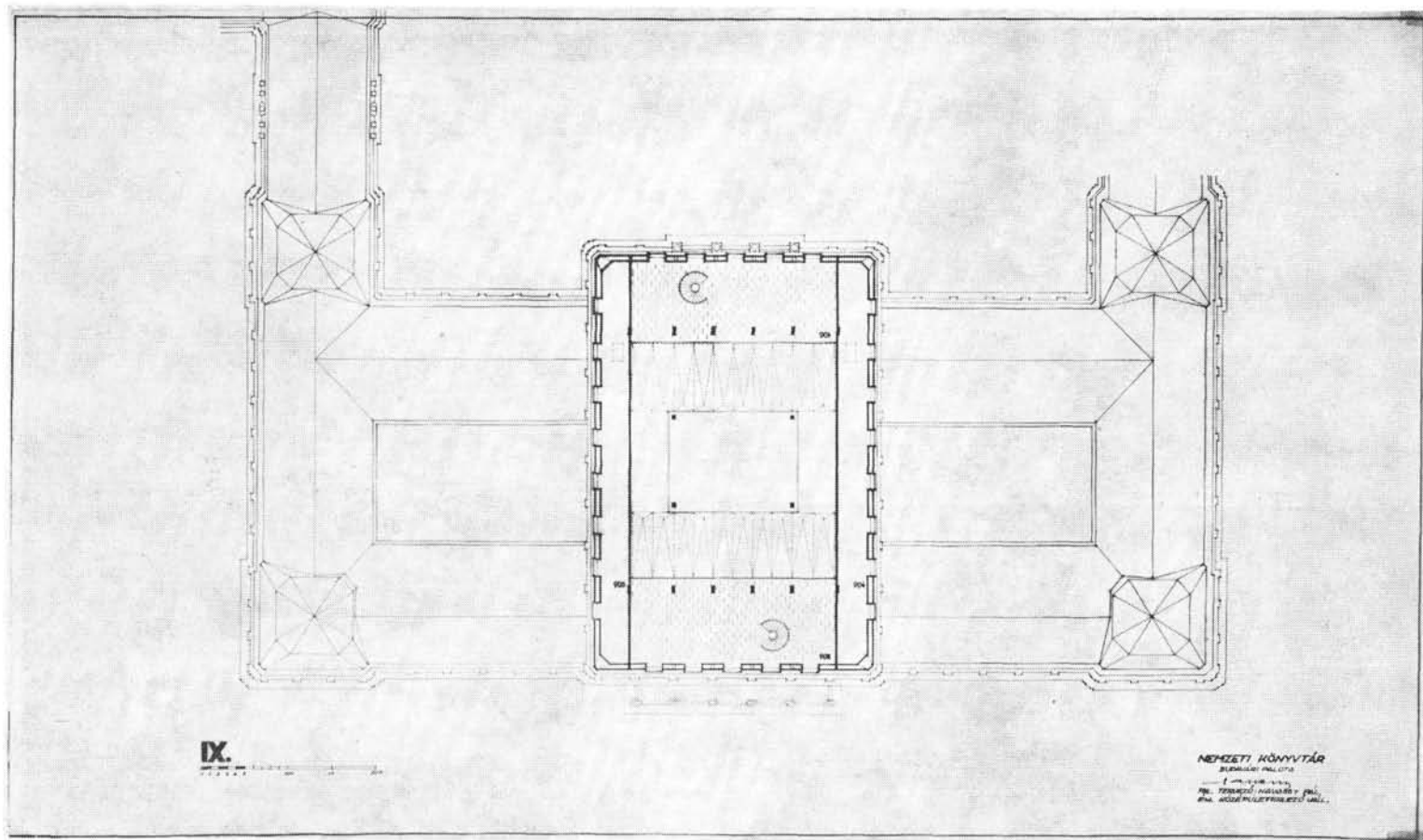
10. ábra. A VI. épületszint alaprajza: a különgyűjtemények olvasótermei és feldolgozó helyiségei (ezekhez közvetlenül kapcsolódnak a két raktártorony csatlakozó szintjein levő különgyűjteményi raktárak)

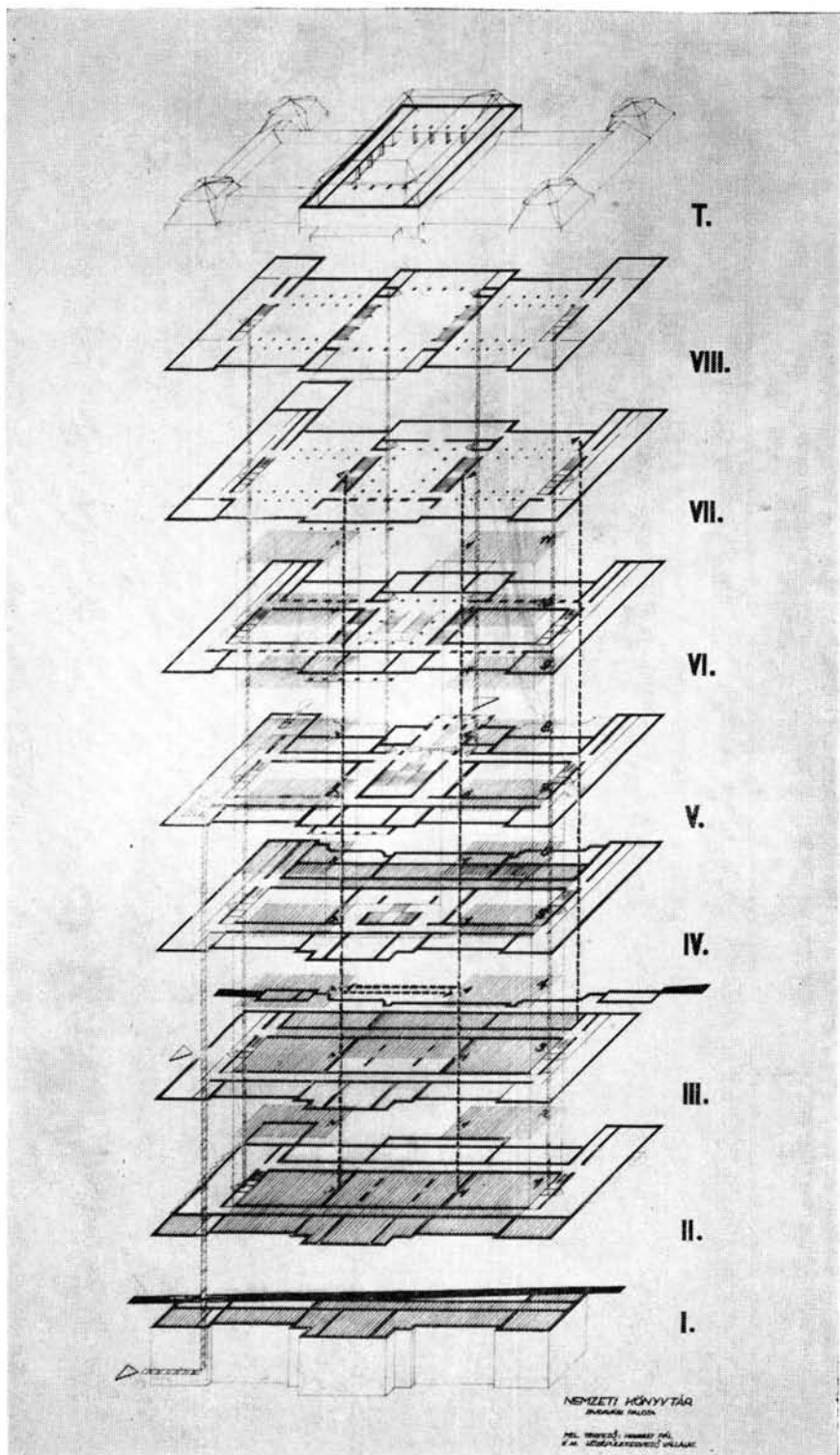
11. ábra. A VII. épületszint alaprajza: a nagy olvasói tér. A központban elhelyezett katalógust gyűrű alakban övezik az egymáshoz csatlakozó olvasótermek. (A berajzolt olvasótermi berendezések — olvasóhelyek, felügyelő asztalok, szabadpolcok — csak jelzik az adott területek olvasótermi célra való felhasználását; a végleges berendezési tervek e tanulmány írásakor még nem készültek el)

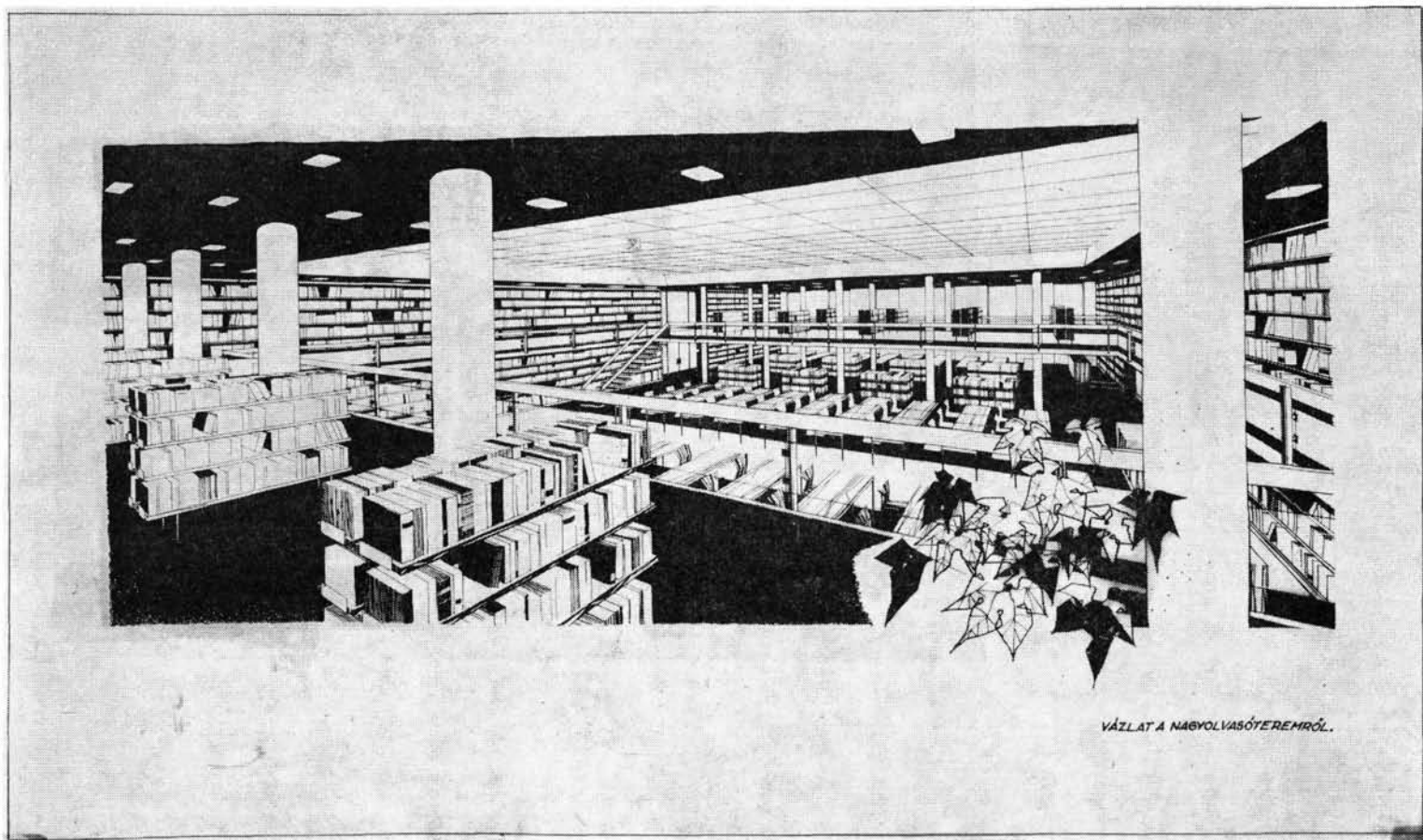
12. ábra. A VIII. épületszint alaprajza: középen az előadóterem; ettől nyugatra (a kép alsó részén) dohányzó és büfé, keletre könyv- és hírlapklub. Az épületnek csak a középső részen kiépített VIII. szintjétől északra és délre (balra és jobbra) a tetőtér-raktár; a tetőtér déli részén a könyvfertőtlenítő

13. ábra. A VIII. szint osztásával kialakított IX. épületszint alaprajza: középen a VIII. szinten levő előadóterem légtere, ettől keletre és nyugatra a „pihenő” olvasóterek

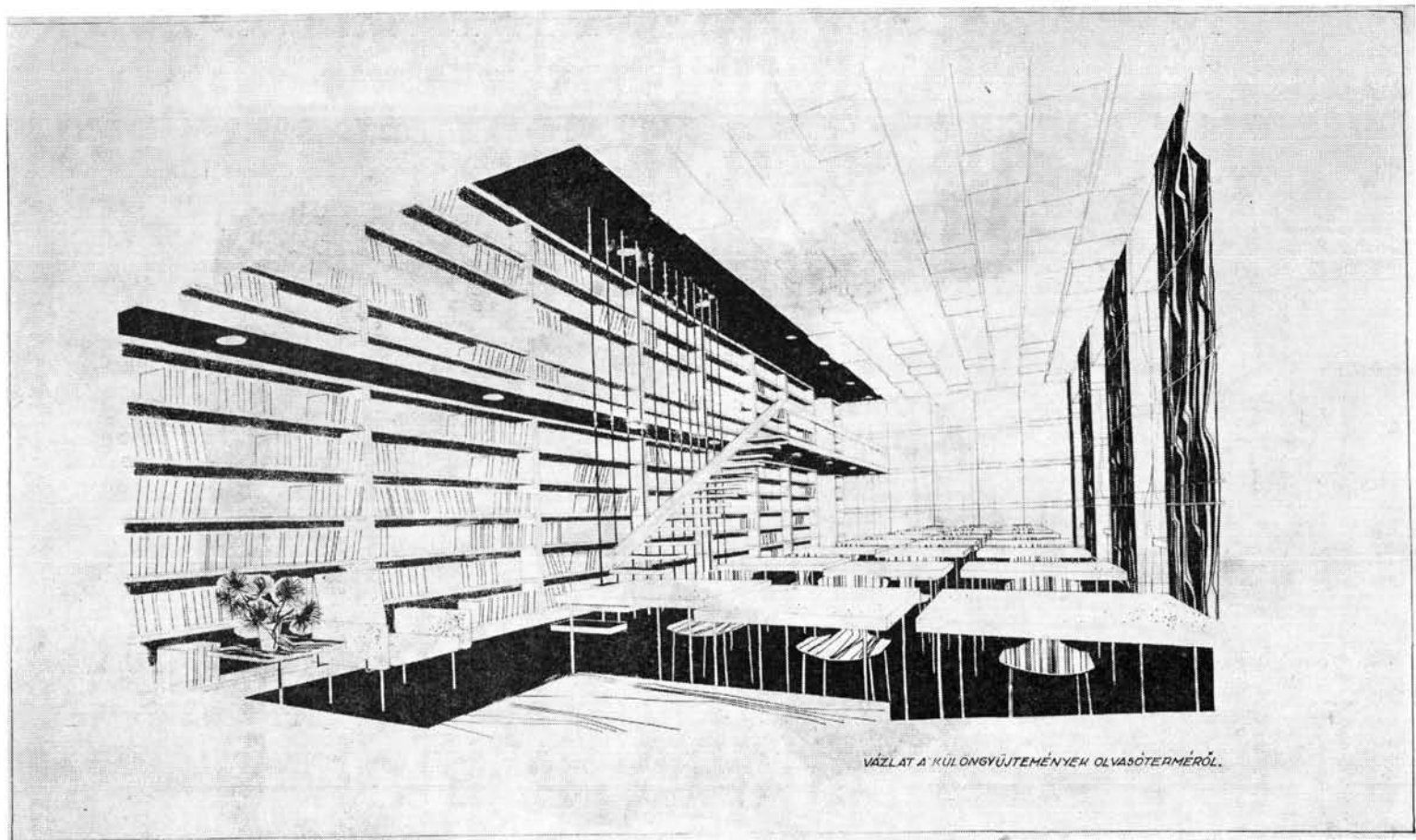

14. ábra. Az épület izometrikus ábrázolása. A vonalazott részek a raktárakat jelzik (a tetőtér-
raktárak — T — nincsenek külön jelezve). A szaggatott vonalak a vertikális és horizontális
könyvszállító berendezéseket, a szaggatott kocka-sorok a személy- és teherfelvonókat (gyors-
liftek, személyszállító és teherliftek, páternoszter) jelzik. Az I. épületszint alatt az észak-
nyugati sarokban a Dózsa György téri (alsó) bejárat

VÁZLAT A NAGYOLVASÓTEREMRŐL.

15. ábra. A VII. épületszint egyik tetővilágításos olvasóterének kelet-nyugati irányú átnézeti képe a galériákkal

VÁZLAT A KÜLÖNGYŰJTEMÉNYEK OLVASÓTERMÉRŐL.

16. ábra. A VI. épületszinten elhelyezett különgyűjtemények egyik olvasóterme

Jegyzetek

1. 10327/1959. G. B. határozat.
2. *Gotzigh Ignác* pap, a történelem, bányajog és statisztika tanára a Kassai Akadémián. Vö. *Kollányi Ferenc*: A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára 1802—1902. I. k. A könyvtár megalapításától gróf Széchényi Ferenc haláláig. Bp., 1905. 98. l.
3. Országos L.-tár Lit. Polit. A. 1804. Nr. 23176.
4. Széchényi L.-tár I. k. 9. sz. III. csomag, 56. sz.
5. *Kollányi*, id. mű 128. l. (Vö. *Kovachich* levelezése *Millerrel* 1806—1807. Nr. 89.)
6. *A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, 1802—1895.* Bp., 1896. Athenaeum. 4. I. és *Mátray Gábor*: *A Magyar Nemzeti Múzeum korszakai.* Pest, 1868. 14. l.
7. Széchényi L.-tár I. k. 13. sz. II. csomag, 55., 56. sz. (Vö. *Kollányi* id. mű 154. l.)
8. A magyar kultúrtörténet szempontjából fontos irat névtelenül jelent meg 1200 példányban latin és magyar nyelven az Egyetemi Nyomdában. Latin címe: *Museum Hungaricum Excelsis Regni Proceribus et Inclytis Statibus ac Ordinibus exhibitum.* Magyar címe: *A' Nemzeti Gyűjtemények elintézése' feltételei Magyar Ország hazafiai' számára.* A füzet latin szövege előtt a tervezett épületnek *Hild János* által készített homlokrajza látható, a magyar rész után pedig az épület földszintjének és első emeletének tervrajza áll. (*Karacs F.* neves rézmetsző munkája.)
9. A kérdéssel kapcsolatban lásd a következő Orsz. Levéltáriiratokat: Országos L.-tár, Magyar Kancellária. 1811. N° 1009., N° 9436., N° 12.283., N° 14.395. — Az épület létesítésének történetével foglalkozik még *Rados Jenő*: *Hild József Pest nagy építésének életműve.* (Bp., 1958. Akad. K. 358. l. + LXXX. t.) c. könyvének 248—249. lapján.
10. *A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, 1896.* 5. l.
11. *Kollányi* id. mű, 394. l.
12. *Mátray* id. mű, 41. l.
13. Az egyre gyarapodó könyvtár helyhiányát már 1880-ban egy képviselőházi bizottság is panaszolja *Jókai M.* elnöklétével. Az alapítás 100 éves jubileumára (1902-ben) kiadott diszkiadvány pedig így ír: A „könyvtár helyszűkével küzd, mert óriási növekedése messze túlhaladja azon arányokat, melyekre több mint félszázaddal ezelőtt a könyvtári helyiségeket szabták”. (*A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene.* Bp., 1902. 13. l.) A külön könyvtári épület terve 1909-ben, a koalíciós kormány idején vetődött fel; a könyvtárat az akkori Rudolf rakpartra tervezték, de a kormány bukása után ez a kérdés lekerült a napirendről.
14. Az OSZK 1961. évi munkájáról szóló „Beszámoló” adatai szerint a könyvtár állománya 1961. december 31-én a következő volt (zárójelben az 1961. évi gyarapodás):

Könyv	1 515 182	(52 745)
Periodika	163 052	(3 754)
Plakát, kisnyomtatvány	1 817 225	(73 812)
Kézirat	326 362	(8 282)
Zenemű	56 698	(2 406)
Térkép	72 139	(653)
Mikrofilm tekeres (800 □)	3 374	(488)
Egyéb dokumentum.....	182 699	(14 914)
Állományegység összesen	4 136 731	(157 054)
15. Lásd az Országos Könyvtárügyi Tanács Könyvtárépítési és Berendezési Szakbizottságának vonatkozó két „Szakvélemény”-ét az OSZK Könyvtárépítési Munkacsoportjának irattárában.
16. Az OSZK 1958. november 5-én kelt 865-06-2/2-1958. sz. felterjesztése a Művelődésügyi Minisztériumhoz.
17. Vö. „Szakvélemény” az Országos Széchényi Könyvtárnak a budai vár „F-épületszárnyában való elhelyezéséről”, 1958. december 22. Soksz. szöveg 9 l.
18. Lásd az Országos Műemléki Felügyelőség válaszát az OSZK 1958. november 27-én kelt levelére az OSZK Könyvtárépítési Munkacsoportjának irattárában 865-06-2/5-1958. sz. alatt.
19. Lásd a vonatkozó jegyzőkönyvet a Könyvtárépítési Munkacsoport irattárában.
20. Vö. *Sebestyén Géza—Farkas László*: *Új nemzeti Könyvtárunk a Várban.* (Könyv. a Magyar Könyvszemléből.) Bp., 1960. OSZK 49. l. (Az OSZK kiadványai LI.)

21. *Az új Nemzeti Könyvtár építésének programtervezete.* (Soksz.) Bp. 1959. OSZK. 80 l. + 1 t. és 14 ábra. — (Felterjesztve a Művelődésügyi Minisztérium útján az Építésügyi Minisztérium illetékes szerveihez 1960 januárjában. Lásd a Nemzeti Könyvtár új épületének tervezési programja és műszaki tervezési feladata, I. k. 12. 2.)
22. *Van Buren, Martin:* Layout plans and library interiors (*Guidelines for library planners*, Chicago, 1960. ALA.; *Wheeler, J. L.—Githens, A. M.:* *The American Public Library Building*, Chicago, 1941. ALA.; *Stromeyer, R.:* *Moderne Probleme des Magazinbaues in Deutschland und seinen Nachbarländern*, Köln, 1958. Greven Verl. — Könyvtáros és építész együttműködésére vonatkozólag lásd még a következő tanulmányokat: *Williams, J. R.:* An architect speaks. = *Library Journal*. 1955. May 15. 1229—1230. l.; *Asburner, E. H.:* An architect's letter. = *Library World*. 1951. 614—615, 319—320.; *Ellsworth, R. E.:* Library architecture and buildings. = *The Library Quarterly*, 1955. 1. 66—75. l.; *Gallo, M.:* Gli scaffali metallici. = *Bollettino dell'Istituto di Patologia del Libro*. 1955. F. I—II. 151. l.
23. A tanulmányút részvevői tapasztalataikról írásban számoltak be. Lásd *Hámori Béla—Havassy Pál—Hidasi Lajos—Pajkossy György:* „Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár új székházának tervezése kapcsán tett külföldi tanulmányutakról (1959. dec.—1960. febr.)”. (Soksz.) Bp., 1960. OSZK 46 l.
24. Beruházási program a Budavári Palota helyreállítására. Készítette az Országos Műemléki Felügyelőség a KÖZTI közreműködésével. (Gépirat.)
25. A Nemzeti Könyvtár új elhelyezésével kapcsolatosan létesített Tanácsadó Testület.
26. OSZK kiadvány. (Az OSZK Pártszervezetének és Szakszervezeti Bizottságának lapja.)
27. *A Nemzeti Könyvtár új épületének tervezési programja és műszaki tervezési feladata.* 1—3. k. (Soksz.) Bp., 1961. OSZK—KÖZTI.
28. Lásd a Programtervezet 1. sz. mellékletét. A Programtervezet adataiból az összehasonlítás hitelessége érdekében levontuk a KMK helyiségeinek, az óvóhely-raktáraknak, a szolgálati lakásoknak és a garegenak az adatait, minthogy ezek nem a Budavári Palota krisztinavárosi épületében kapnak elhelyezést s így ezekre vonatkozólag a most tárgyalt tervezési program és műszaki tervezési feladat nem tartalmaz adatokat.
29. Az 1. sz. tervvázlatsorozat a KÖZTI III. sz. Irodájában és a Könyvtárépítési Munkacsoport irattárában.
30. 2. sz. tervvázlat sorozat a KÖZTI III. sz. Irodájában és a Könyvtárépítési Munkacsoport irattárában.
31. 2/a sz. tervvázlat sorozat a KÖZTI III. sz. Irodájában és a Könyvtárépítési Munkacsoport irattárában; Tervfeladat I. k. 14. l.
32. Az 1961. június 9-én tartott ülés jegyzőkönyve az OSZK Könyvtárépítési Munkacsoportjának irattárában.
33. Lásd a Közalkalmazottak Szakszervezetének 1961. június 13-án kelt VI/426. sz. levelét az OSZK-hoz; iktatva az OSZK-nál 1623-VI/1961. sz. alatt.
34. Felterjesztve a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztályához OSZK 832/1961. Közp. OSZK szám alatt.
35. *A Nemzeti Könyvtár új épületének tervezési programja és műszaki tervezési feladata.* 1—3. k. (Soksz.)
36. A jóváhagyási határozat száma: 2466/P/1962. ÉM. Város- és Községrendezési Főosztály.
37. Ezeknek a kérdéseknek bővebb kifejtését lásd *Sebestyén—Farkas:* id. mű, 5—8. l.
38. *Sallai I.—Sebestyén G.:* *A könyvtáros kézikönyve.* Bp., 1959. 576 l. (Kiemelés a szerzőktől.)
39. *A Fővárosi Könyvtár évkönyve.* I. 1931. Bp., 1932. Bp. Székesfőváros házi ny. 207. l. (Az épületátalakításról szóló közlések: A Fővárosi Könyvtár története (35—55. l.) c. tanulmányában található (51—53. l.) — *Tajczay János:* Az új Fővárosi Könyvtár palotája. Képzőművészet. 1931. 108—112. l.
40. Id. mű, 52—53. l.
41. *Wheeler, J. L.—Githens, A. M.:* *The American Public Library Building*, c. id. mű, 356 l.
42. *Vö. Apollonj, E.:* Problemi estetici nella ricostruzione di biblioteche sinistrate dalla guerra. (Tanulmány a *Miscellanea di scritti vari in memoria di Alfonso Gallo* c. kötetben. Firenze, 1956. 79—85. l.
43. Id. mű, 355. l.
44. A Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára. Könyvtári. Beszám. 1951. 3/4. 7—18. l.
45. *Tombor Tibor:* *Egy főúri palota átépítése az Országos Műszaki Könyvtár számára.* (Klny. a Magyar Könyvszemléből.) Bp., 1958. OMK 22 l. (Az OMK kiadványai 1.)

46. Id. mű, 355. l.
47. *A kolozsvári Egyetemi Könyvtár*. Uránia, 1912. febr. 49—54. l.
48. *Van Buren, M.*: Főiskolai és egyetemi könyvtárak belső tervezése. = *College Research Libr.* 1959. 3. 231—235., 238. l. (OSZK 1752. sz. ford.).
49. Lásd Programtervezet, 14—22. l.
50. Feljegyzés az ÉM. Középülettervező Vállalat Műszaki Tanácsa 1961. aug. 25-én megtartott üléséről. (Tervfeladat II. k. 31. 4.)
51. Lásd a Konzultatív Várbizottság 1961. szept. 4. és 1961. okt. 3-án tartott ülésének jegyzőkönyvét az OSZK Könyvtárépítési Munkacsoportja irattárában.
52. Lásd az OSZK és a KÖZTI képviselőinek 1962. március 17-én az OSZK és a Palota függőben maradt kérdéseinek tárgyában folytatott megbeszéléséről felvett jegyzőkönyvet az OSZK Könyvtárépítési Munkacsoportjának irattárában.
53. *Galvin, H. R. — Van Buren, M.*: *Le bâtiment d'une petite bibliothèque*. Paris, 1959. UNESCO. 150 l.
54. Prototípusát az Országos Levéltár készítette el a KÖJÁL, az AGROTERV és a MÜBER közreműködésével.
55. A külső világítás igényére a Program csak rámutat, megoldása Budapest Főváros Elektromos Műveinek feladata az Országos Műemléki Felügyelőség közreműködésével.
56. Az elektroozmotikus vízszigetelés az utólagos szigetelés modern formája és az épület talajvízbetörés elleni védelmére szolgál. A szigetelés terveit a Földmérő és Talajmechanikai Intézet készíti el. Az eljárás lényege, hogy a falak aljában megfelelő számú földelő szondát (elektrodát) telepítenek, melyek a föllépő elektromos potenciál-különbség folytán a talajvízszivárgást megakadályozzák. (Vö. *A Nemzeti Könyvtár új épületének tervezési programja és műszaki tervezési feladata*. II. köt. 3. 31. II. c. 38. l. „Elektroozmotikus vízszigetelés”. Uo. 31. 3. Földmérő és Talajmechanikai Intézet: „Tanulmány a Budavári Palota „F”-épület nedvesség elleni védelmével kapcsolatban”, 9. l.)
57. Vö. Feljegyzés az ÉM Középülettervező Vállalat Műszaki Tanácsa 1961. VIII. 25-én megtartott üléséről. 3. pont: „Az épület alagsorába tervezett és az egész budavári palotanegyed részére is szolgáló kazántelep létesítésével Tervtanács nem ért egyet különös tekintettel arra, hogy ez a felszabadult terület a Nemzeti Könyvtár raktározási igénye kielégítését kb. 8—10 évre tudná biztosítani” . . . A Tervtanács javasolta, hogy a Kelenföldi Frömű 1967-re a szükséges energiát már biztosítsa, ha ez nem lehetséges, a palotakomplexum területén, olyan helyen határozzák meg a kazántelep helyét, ami a létesítmények racionális fejlesztését hátrányosan nem befolyásolja. (Tervfeladat, 31.4., 2. l.)
58. Vö. Jegyzőkönyv, készült a Konzultatív Várbizottság 1961. október 3-án a Középülettervező Vállalatnál tartott üléséről. 3.1. (Gépirat az OSZK Könyvtárépítési Munkacsoportjának irattárában.)
59. Lásd Adatlap a Budavári Palota beruházási programjának kialakításához, „F”-épület-szárnny; Adatlap a Budavári Palota beruházási programjának „Mobil-bútorok” c. tételéhez. Adatlap a Budavári Palota beruházási programjának kialakításához „Képzőművészeti alkotások”; Műleírás a Budavári Palota beruházási programjának „Képzőművészeti alkotások” c. tételéhez. — Beruházási program a Budavári Palota helyreállítására. Építészeti Minisztérium 1960. (Gépirat. Készítette az Országos Műemléki Felügyelőség a KÖZTI közreműködésével.)
60. Vö.: a „Tűzjelzőberendezések” c. pontot a „Jelző, kereső és hírközlő berendezések” c. alfejezetben. — A tűzvédelmi berendezések végleges kialakítására a tűzrendészeti hatóság a kiviteli tervek alapján fog végleges szakvéleményt adni. (Vö. Tervfeladat II. k. II. o. a Tűzvédelmi berendezések 1—2. l.)
61. Lásd „*Jelentés az OSZK új székházának tervezése kapcsán tett külföldi tanulmányutakról*” id. mű, 15—17. l. — *Liebers, Gerhard*: *Bibliotheksbau in USA*. Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen, Bd. V. 1956.

New Accommodation for the National Library in Budavár Palace

L. FARKAS, P. HAVASSY, T. TOMBOR

It was decided in 1959 by the Hungarian Government to restore the former royal palace and its surroundings as a cultural centre and to accommodate within this framework the National Library of the Hungarian Peoples Republic, the National Széchényi Library, in the western wing of Budavár Palace looking on Krisztinaváros.

The National Széchényi Library, which was founded in 1802, is presently accommodated in the same building as the National Museum, with which it shared until recently a common management. The lack of space which grew gradually during the last decades, became serious after the second World War, owing to the tremendous increase in the library stock. As a consequence of the cultural revolution the National Library was charged with new responsibilities of great significance and its organization was correspondingly widened. The provision of new accommodations became an imperative problem which tolerated no delay any more.

The wing of Budavár Palace elected for adaptation to the needs of the National Library was built on the western slope of Castle Hill with a length of approximately 110 m at a width of round 45 m. The building features an immense central hall and staircase and two large internal courts. The internal corridors encircling the two internal courts and communicating through the central hall provide access to the external tracts of rooms opening in part on the Palace Garden and in part on the internal palace court. The main entrance to this wing is from the Lions Court of the Castle. Three floors, two of which are covering the full plan and one only a part of it are above ground-floor level, i.e., the level of the present main entrance, while there are two basement floors adequately illuminated from all directions and two cellar floors, so that there are eight floors altogether. On the side facing Krisztinaváros even the cellar floors are at considerable height above the foot of the hill, and the main entrance from Lions Court is at the fifth floor related to this side.

After the announcement of the governmental decision concerning the new arrangements the preparations for planning the necessary modifications were immediately started by the Library, and a building program report was prepared as early as 1959. In this report various functions of the Library have been outlined, the space requirement of the Library has been specified according to both functional room categories and organizational units, and finally the basic principles and considerations governing the design have been established. This was the fundamental document on the basis of which planning work could be started. In the subsequent stages of planning work closest cooperations could be established between librarians and architects, the library and technical experts.

The first large stage of planning was concluded in August 1961, when the "General plan and planning program for the new accommodation of the National Library" in brief the "General Plan" was completed as a result of the mutual efforts of the Planning Office for Municipal Buildings within the Ministry for Construction and the Working Group on Library Building formed especially for this purpose within the National Széchényi Library. The General Plan, which, together with the appurtenant drawings comprised three considerable volumes, was approved by government authorities in February, 1962. On the strength of this approval not only the preparation of detailed construction drawings, but also actual construction work was started in March, 1962.

A governing, and in certain respects restricting fundamental feature of planning was that the problem consisted not so much of the creation of a new building, but rather of remodeling for the purposes of the national library an existing palace built originally for representative purposes, unalterable in its basic structural layout, arrangement, as well as exterior, and for which the character of a national monument had to be retained.

A problem of considerable magnitude facing the planners in this respect, was the solution of the access from the western ground level, the lower entrance to the building. The present entrance of the building which is built on the western slope of Castle Hill, is on the eastern side from the Castle Court. On the Krisztinaváros side this corresponds to the fifth floor level. Two additional entrances open on the southern and northern fronts of the building, on the third floor level above the Krisztinaváros datum, from open terraces formed on the slopes of Castle Hill. For the present the building is inaccessible from the western side, from the Buda main traffic artery formed by the Krisztina Circuit (Dózsa György Place). Yet it was considered imperative that the National Library should be amenable to

the large number of visitors not only from Castle Hill, but also from "below", from the main traffic route in Buda.

The original idea was to open a new portal for reader traffic on the western side, on the level of Dózsa György Place, in the East-West central main axis of the building, and to construct therefrom in the line of the main axis a wide access tunnel the eastern end of which would have widened into a large hall. Express lifts would have been there at the disposal of the readers to convey them to the large hall at Lions Court. Detailed surveys revealed however, that the engineering solutions required for the realization of this plan would involve excessive costs. A more simple and less expensive alternative was found necessary. The unavoidable lower entrance was eventually solved by situating the new ascent in the north-western corner of the building, where a system of express lifts consisting of three units will be provided to transfer the readers and employees of the Library to the fifth floor. The upper terminal of the lifts on the fifth floor will be connected by a wide corridor with Lions Court and thus with the main entrance of the Library.

Postal and freight traffic will be directed to the entrance opening from the large terrace on the northern slope of Castle Hill at the elevation of the third floor.

During the working out of the general layout plan of library rooms, the method followed was to arrange first the functional units (magazines, readers service, processing rooms, workshops). This functional plan was hereafter adjusted to the organizational structure of the Library and allowance was made within both aspects for the particular requirements of each operation. A primary requirement to be fulfilled by the room allocation plan was to accommodate adjacent to each other the units which are related either in a functional, or organizational manner, and to ensure that the sequence of the rooms should be the one defined by the processes particular to library operation, namely the travel of the book and the movements of the reader. The rooms open to the reader should form a self-contained block, which is readily accessible to the reading public. Magazines should be readily and conveniently accessible from both the processing and the reading rooms. This requirement calls for centrally located storage facilities.

The entire large book-magazine block is situated in the two internal courts of the building and in the space connecting these two courts under the large entrance hall at the second and third floor levels. Magazine towers are planned within each of the two internal courts, but instead of extending to the full height of the building these reach up to the seventh floor only. The courts, including the magazine towers, as well as the central large staircase space will be covered by a massive reinforced concrete slab at the elevation of the seventh floor, above which reading rooms will be established.

Each of the magazine towers will comprise eleven storage floors. The four lower floors of the two magazine towers, furnished with compact storage equipment will be interconnected at the second and third floor levels of the building and thus a coherent central magazine block—"U" shaped in plan—will be formed. No windows are contemplated for this magazine block, clean air of the desired temperature and humidity being supplied by an air conditioning installation.

Two, four-level magazines, one on the third and fourth building floors in the eastern wing, facing Lions Court, and one on the first and second floors on the western side of the building will connect to the central magazine. Further storage opportunity will be provided immediately under the roof which will have a fire proof construction. Various floors of the magazine towers are interconnected to an organic unit by service stairways, personnel and cargo lifts, as well as book lifts.

The magazines within the building will occupy a total floor space of about 15,000 sq. m. Storage rooms will have a clear height of 210 cm. Storage shelves of over 100 km total length can be accommodated within these magazines, sufficient for storing the stock of the National Library during the coming 40—50 years.

From the functional point of view it has deemed preferable to allocate for the purposes of public service the large central hall, occupying the center of the building, the spaces adjoining it immediately from above and laterally, further the western and eastern flights of the building forming an organic unit with the central area—with the restriction however, that the public service should not extend below the fifth floor level, i.e., the ground-floor level on the Lions Court side. Public functions on the fifth floor are served by the large entrance hall, the information, registering stations and the wardrobe accommodated there, the representative staircase, as well as by the reading and reference room for the Department of Pamphlets situated in the eastern flight of the northern wing of the building. The area devoted

to the public is widened on the sixth floor level and besides the exhibition-hall (history of Hungarian scripture and printing), the representative and museum rooms (Corvinas, manuscripts, incunabula, etc.), it occupies the major part of the western and eastern flights of the building as well. The reading rooms of special collections are also situated on this floor.

The modern reading rooms of the Library will be accommodated on the seventh floor. The central large catalogue room is accessible to the reading public from the main entrance hall through express- or paternoster lifts, or by stairs. A coherent set of general and special reading rooms as well as the reading room for periodicals, arranged according to the open-shelf system with about 100.000 volumes, further the large central bibliographical reading room equipped with about 25 to 30.000 reference works adjoin the catalogue room. The reading rooms for specialized literature will be contained in a single coherent space, the subdivision of which will be solved by means of galleries with open shelves. The central parts of the northern and southern sections of the large reading space will be illuminated through the roof. A high degree of flexibility has been ensured by this type of arrangement of the reading rooms. The reading rooms on the seventh floor, including the galleries (general reading room, juniors' reading room, reading room for bibliographies, special reading rooms, research rooms, microfilm reading room) offer an aggregate floor space of over 3500 sq. m., which together with the research rooms in the roof space adjoining the eighth floor is sufficient for altogether 470 reading places. In the reading rooms of the special collections on the sixth and the fifth floors (the common reading room of the Music Department and the Department of Theatre History, the common reading room of the Collection of Old and Rare Books and Manuscripts, the reading room of the Map Collection on the sixth floor, and the reading room of the Department of Pamphlets on the fifth floor) there is opportunity for accommodating additional 70 reading places. A total of 540 reading places will thus be created. The central part of the eighth floor will be occupied by a large audience hall. The eastern side facing Lions Court will be reserved for the book and journal club, while on the western side looking on the hills of Buda, a parlour, snack bar and smoking room will be at the disposal of the reading public. The ninth floor, created by the horizontal division of the eighth floor with the help of galleries on the eastern and western sides, will offer space for "relaxing" reading rooms.

The rooms of the third major functional unit, i. e., book processing, administration and workshops, have been grouped in the northern and southern parts of the building as well as parts attached thereto, where special service staircases, personnel and cargo lifts have been made available. The lowest, first floor level of the building, running under the western front only, has been reserved entirely for storage magazines. Besides the magazines under the western and central parts of the building, the second floor houses also the workshops, of which the Bookbinding and Printing shop occupy the southern part, the Photographic and Microfilm-laboratory the northern one. Transformer banks and material storage are located on the eastern front. The northern and western fronts of the third floor are occupied by the rooms and offices of the Department of interlibrary Services. The service entrance for postal and cargo traffic opens on the northern front of this floor. The southern part houses the Restoration workshop, the eastern front being occupied by magazines and the telephone centre. The fourth floor has been devoted to the acquisition, processing and bibliographical activities. These rooms are situated on the northern, western and southern fronts, the eastern one being occupied by the processing and magazine rooms of the Department of Pamphlets. The rooms of the management, social and political activities, as well as those of the International Exchange Department have been arranged on the fifth floor, the level of the main entrance from Lions Court. The southern and northern parts of the sixth floor will be occupied by the processing rooms and offices of the special collections, i. e., the Manuscript-collection, the Collection of Old and Rare Books, the Map Collection, the Music Department, and the Department of Theatre History, the administrative offices of the Magazine Department, as well as the rest-rooms of the magazine personnel. The seventh floor is devoted entirely to the Reading Service, and only a few service-rooms of functions closely related to the reading service have been located on the northern and southern parts. A first-aid room and club facilities for the employees of the Library have also been accommodated on this floor. Both are well separated from the rooms of the public reading service. The eighth floor occupying only the central part of the building, as well as the ninth floor formed by the horizontal division thereof, have been reserved exclusively for public functions.

Mechanical installations of the building have been planned with due regard to latest scientific achievements and experiences gained both at home and abroad. Illumination is

solved generally with the help of fluorescent tubes, by which a light intensity of at least 350 lux can be ensured in the reading rooms and offices. Heating is accomplished from a heating centre located outside the building. Certain rooms of the building, thus e. g. the windowless magazines will be provided with ventilating and air conditioning equipment. All vertical and horizontal transporting facilities, automatic electric signalling and calling equipment, as well as the installations serving the movement of book demand cards (teletypewriter and tube-post)—all essential prerequisites for an up-to-date and efficient public service—were included in mechanical planning. Automatic burglar and fire alarm signals will be installed for the protection of the valuable stock. The mechanical equipment of the Library is completed by extensive audio-visual and electronic devices.

The basic external style elements and features of the Library building could not be chosen freely. The fronts and the plan layout display the signs of the eclectic baroc, characteristic for the architectural style around the end of the last century. This style had to be adhered to as far as the fronts of the building are concerned, but the interior design and installation of the Library were fully adapted to modern requirements.

In the internal arrangement of the new building of the National Library the classic three-fold division, the separation of magazines, reading rooms and offices has been basically observed. The inflexibility of this conventional arrangement has, however, been resolved in a modern manner and care has been taken at the same time to provide up-to-date technical equipment and functional installations for the library. The flexible layout of the internal spaces, thanks to which the essentially classic division can be maintained while the large reading space can be transformed to meet momentary requirements, further the fact that about 100.000 volumes are on open shelves at the disposal of the reading public, as well as the concentrated arrangement of the magazines within the interior of the building, are all evidences of the modern principles governing the planning work.